

260830

Minerva

1831.

Opto tibi vultum multa et præclara minantis.

HORAT.

HARMADIK KÖTET.

WZ

KAZINCZY FERENCZ,

Szül. Oktob. 27^{én} 1759, mht. Aug. 22^{én} 1831.

— — — — placere bonis

Quam plurimis

Terentius .

Fisten, Schmidt Ján. Kőmetsző Intézetéből.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI
MINERVA.
Nemzeti
FOLYÓ-ÍRÁS.

Hetedik évi Folyamat.

1831.

HARMADIK KÖTET.

JULIUSZ, AUGUSZTUSZ, SZEPTEMBER.

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

**ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŪVEL 'S KÖLTSÉGEIN.**

260830

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

F o g l a l a t.

KAZINCZY FERENCZ' emléke és néhány character-vonásai.

Hetedik Füzet. — Juliusz.

	<i>Lap.</i>
1. Szomorú Titok. Eredeti Román. (N. Apáti Kiss Sámuel.) - - - - -	497
2. Nagy-Várad' védelme 1598. (Kapitány Schels után Fő-hádnagy Kiss Károly.) - - - - -	518
3. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. Huszonkilentzedik Levél. Folytatás. (S. K. J.) - - -	532
4. Esmélkedés a' Világról. (Körmendy Camill.) - - -	545
5. Válasz az 1830-dik eszt. F. M. Or. Minerva III-dik kötetének 132 és 133 lapjain álló, philologiai kérdésre. (N. A. Kiss Sámuel.) - - - - -	555

Nyoltzadik Füzet. — Augusztusz.

6. Erdélyi Levelek. (Kazinczy Ferencz.) - - -	561
7. Csenkesz Gáspár' Lakadalma. (Fogarasy János.) - - -	611
8. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. Harminczadik Levél. Folytatás. (S. K. J.) - - -	624

9. Milton' elvesztett Paraditsoma hogyan támadt? (<i>Edvi Illés Pál.</i>)	- - - - -	638
10. Kazinczy Ferencz' halálára. (<i>Balajthy.</i>)	- - - - -	639

Kilenczedik Füzet. — Szeptember.

11. A' Kritikákról 's Recenziókról. (<i>Udvardy, Földmérő.</i>)		641
12. Válogatott Darabok az Ánglus Szemlélőből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva. (<i>Egy Társaság által.</i>)		669
13. Erdélyi Levelek. (<i>Kazinczy Ferencz.</i>) Folytatás.	-	686
14. A' hajdani Görög féjernép. (<i>Horváth.</i>)	- -	704

KAZINCZY FERENCZ'

Emléke és néhány character-vonásai. *)

A' sok tekintetben gyászas 1831-dik esztendő több jókkal együtt kiszakasztá kebelünkből Literatúránk ragyogott díszét, minden jó hazáfinak kedveltjét, a' Haza kevélységét, Kazinczy Ferenczet, Auguszt' 22-dikén. —

Élete tele érdemekkel, 's tele tövisekkel is, mellyek között azonban az ő felemelkedett lelke, derült elméje, széplángu szíve, nem fuvalkodott, nem hanyatlott. Eleven mindig, mindig tisztán gondolkozó 's érző lévén, a' tövisek között is csak rózsákat szerete látni, csak ezekkel nyájaskodni, feledve a' szúrásokat. — Ő nem szerencsés, de boldog volt, a' legtisztább értelemben; boldog a' szerencse mosolygásában, boldog annak haragjában; boldog egy nagyságos nő tiszta hű szívében; egy csoport gyermek ártatlan körében, több mint felszámítható baráti keblekben; de legboldogabb azon tiszta nemes örömeiben, mellyeknek forrása mélyen önmagában, nagy lelkében, derült elméjében, de leginkább az érzelmek özönében, minden szépet és jót szépen, tisztán és nemesen érző, hévvel megragadó 's hiven visz-

*) Csak rövid rajzolatban itt a' Minerva Kiadójának felkérésére. — Kazinczy 's a' Haza, mellynek élt, tökéletest kíván.]

szatükrező szívében, szóval azon szép n agyban, a' mit humanitásnak nevezünk, mellynek Ó mélyen érze méltóságát, becsét magában és másokban.

'S nézd kegyes Olvasó, itt van ere annak a' szép csörgésü folyamnak, melly mindenféle áradozva hasonló érzelmeket gerjeszte mindazokban, kik mint Ó, a' természet egyszerűleg gyönyörű templomába avatva, tudták érezni a' valódi szépet. Értem azon gyönyörű tollat, mellyel annyi idő olta bájola bennünket. Ó a' Hazának és a' Haza barátinak halt el!

Született Kazinczy Ferencz 1759-ben Oct. 27-kén Semlyénben Bihar-vármegyében, helvetica vallást követő nemes szüléktől. 1774-ben elveszté derék atyát, de anyja semmit el nem mulasztott nevelésében. Először is 1768-ban Késmárkon tanulta a' német nyelvet, nagy hasznára magának és Vármegyéjének. Majd Sárospatakon tanult folyvást 1779-ig. Legnagyobb hévvel olvasta az ó testamentomi Prophétákat, mellyekből a' megkedvelt helyeket szorgalmasan jegyezte ki. Virgilt és Horátzot betanulta. A' hellen nyelvet mester nélkül tanulta. Három hónap alatt a' franczia nyelvben olly előmenetelt tőn, hogy a' könyveket értené. Magyar-ország' története arra a' gondolatra hozá, hogy annak földjét írná le. A' szándék sebesen tellyesiteték, 's első munkáját: *Magyarország földi állapotjának lerajzolása*, adá Kassán 1775-ben. — Mindjárt ezután következék Bessenyei német Románjának fordítása: *Az Amerikai Podocz és Kazimír keresztjén vallásra való megtérése*. Kassán 1776.

Megkedvelvén Báróczynak egyszerüleg nemes tollát, ennek követője, 's nemes vetelkedője kívánt lenni. Baróti Szabó példájára 1777-ben mértékben kezdett írni. — Végezvén a' Törvényt és Theológiát, törvénygyakorlás végett Kassára ment. Itt ismerkedett-meg a' német írókkal, 's kezdé fordítani Gessnert. — 1781-ben Eperjesen folytatá a' törvény-gyakorlást. Innen Pestre tért által, hol a' királyi Táblánál jurátuskodott. Itt ismerkedett-meg Ráday Gedeonnal és Orczy Lőrincczel, két nagyságos költővel; és Aljegyzővé, majd Sárosi Táblabirává lón.

Ebben az időszakban akará II. József Cs. a' német nyelvet Hazánkban is törvényes nyelvé tenni. Itt Kazinczynak, ki majd nem egyedül tudá Abaújban a' német nyelvet, egész munkássága kívántatott, el is leve annyira foglalva, hogy bele betegednék. Még szebb pálya nyílt neki 1786-ban mikor az iskolák átalkatást nyertek. Gr. Török Lajos téteték a' Kassai kerületben Fő-igazgatóvá a' Királyi iskolákra nézve. Ez javalá Kazinczynknak, folyamodnék hasonló hivatalért a' Nemzeti-iskolákra nézve. Kazinczy folyamodék, 's Bécsbe utazott, hol Swieten, a' Miniszter, megkedvelé őt, 's kieszközlé néki a' kívánt hivatalt, mellyet alattainak szeretetök tevé édessé. Bécsben létekor több német és magyar tudósokkal lépék ismeretségbe, kik között volt az említett Báróczy is. Gesznerrel levelezett, 's Idylljeit fordítva kiadta 1788-ban Kassán. Mindjárt utánna 1789-ben Bácsmegyei leveleit, szabad fordításban németből. E' két dolgozása kedvenczévé tevé őt a' közönségnek.

Barótival és Bacsányival egyesülve az első magyar Folyó-írást (*Magyar Museum* 1788.)

kezdé; utób 1790-ben maga adott egy mást *Orpheus* név alatt. — Elbocsátatván 1791-ben II. Leopold által az iskolák mellől, Pesten Ráday Pállal, Gedeonnak fíjával, egy magyar Színjászó-társaságot szerkeztetett, és több külföldi színjátékot fordított, különösen Shakespeare *Hamletjét* és *Mackbetjét*; Lemierre *Lanasszáját*, 's több másokéit. Ugyan 1791-ben adta ki *Heliconi Virágait*, Almanach alakban. Tön még egyéb számtalan fordításokat németből, olaszból, és hellenbül, mellyek egyenként az említett Folyó-iratokban, utób, de nem mind, Szép Literatúrájában és Berkeiben egygyütt jöttek ki. Készítgetett Ő több eredeti versezeteket is és prózai aprób munkákat. Mind ezekből Kazinczynak fáradhatatlan munkássága, minden nehézségen áttörő csügghetlen lelküése, a' szépművészetbe egészen felavattatott férfiúnak caractere tűnék elé legvilágosb színekben.

De beütött az őt keményen üldő sorsnak ideje, 's neki a' szenvedés kínos pályája korán nyilt-meg, melly őt nekünk örökre elveszteni látszott. Bekeveredett a' mindig fiatal tűzü férfiú abba a' veszedelmes csoportba, mellyet a' nyugtalan fők jobblétszerzés ürügye alatt gyűjtének. Már lebege feje felett az irtózatoss halál, de ezt a' kegyes Fejedelem tekintvén a' megítéltnek fiatalságát, fogságra változtatá, mellyben hét esztendő tölte Kufsteinban, Brünben, és Munkácson, majd keményebb, majd mérséklettebb, de a' mívelt lelkü férfiúnak mindig elég kemény fenyíték alatt. De nem gyáván, nem munkátlan csüggyve szenvedett. Brüni fogságában dolgozá ki újra *Stelláját*, és *Vaklantosát*; *Yorichnak leveleit Elizához*;

Klavigót és egy részlet *Emilia Galottinak*; Molierből két *Buffa* játékot.

Viszszanyervén 1801-ben Jun. 28-án szabadságát, új erővel, minden egyéb gondtól üresen áldozék a' Gratziáknak 's raká azoknak és a' Hazának oltárára legszebb koszorúit. — 1804-ben nőül vevé Gr. Török Lajos leányát, Szophiet, kivel legszebb örömeit élé, és négy fiat: Emilt, Antonint, Bálintot, és Lajost; 's három leányt: Eugeniet, Thaliát, Iphigeniát — nemze, kik maiglan életben 's jó gond alatt vannak. Ezeknek körökben folyvást Széphalmi Kastélyában munkált. „Egyedül házasságom elsőbb esztendeji folytak le ohajtásom szerint. Angyali lelküFeleségem általvette a' ház' gondjait, 's engem vagy íróasztalomnál, vagy az ő karjai között lehetett látni.” Így íra egyik levelében.

Ebben az állapotban, bátor közhivatalt most már nem viselt, még is több szolgálatot tón Vármegyéjének különféle alkalommal. De neki egyetlen, érdeme most már az írói pályán ragyog úgy, hogy magyaré még nem ragyogott. Ő a' nyelvet tisztítani, 's a' claszszicai tökély tetőjére emelni törekvék; a' még makacsot engedékennyé, a' darabosan hömpölygőt szépfolyamuvá edzeni, a' még kegytelent kellemekkel előnteni, részint saját tulajdonit 's erejét kifejtve, részint idegenektől költsönözettekkel gazdagítva, felékesítve. 'S a' mit így akara, azt igen nagy mértékben véghez is vivé. Elveit rövid mondatokban ismerteté meg, mellyeknél fogva állhatatosan munkált, mellyek egy csomóba foglalva: a' szépnek hódolni habár a' törvényesnek feláldozásával is!

Θυε ταις Χριστου.

„Rontott mert építeni akart Palladion.” —

„Járj szabadon, ne remegj! mond Aesztheszisz, és ha van ok rá,
Térj ki, ne hidd hogy szép 's jó lehet a' mi feszes.”

„Nem botol az ki helyén tudva 's akarva botol” 's a' t.

E' czélra törvén, elhagyá Báróczy egyfolyamu simaságát, és sokoldaluvá, különféle színüvé lön tolla. Így a' nyelv általa nagy fordulást 's változást nyere. Ezt nem türhetvén sokan, 's botránkozva a' szokatlan új hangon, féltve a' nyelv' eredeti tisztaságát is, 's bántódottnak érezvén magokat az ujítónak mérészege, majd csípős gúnyjai és csapásai által, lármát ütének, 's különféle oldalról, majd nyilván majd orozva támadák-meg az úgy nevezett nyelvrontó néologuszt. Ő egyenes ütközetet egyszer sem tett; egyikét epigramma, vagy poetai episztola volt, hol rajok; egy csomóba véve őket, vágást tön; legfőbb, egyebet téve, mint Dayka versei előtt álló, ugyan Dayka biographiajában, csap ki ellenök ügye védelmére. Így a' durvábbakkal 's tudatlanabbakkal; különben bánék azokkal, kiket tisztele: az ilyeneket barátságos leveleiben tett felfedezései, világosításai által iparkodott ügyének meggyerni 's részére hajtani. Ő azonban felakadás nélkül folytató a' kiszegzett pályát, mellyen, ha mint sokan mellette 's előtte, veszekedésbe bocsátkozik, czélt érni nem fog. — Az ifjuságból válakoztak töbnyire részén állottak; őt vevék példányul, nagyobb kisebb szerencsével. 'S mivel az illy majmolás sokszor éretlen nevetséges dolgokat szült, az ellensereg még mérészebb lön, mert igazulva látá vádait.

Nincs itt hely mélyebb vizsgálódásha ereszkednünk. Hogy Kazinczy illy mérész léptei

között nem egyszer botlék, maga sem tagadta, 's nincs barátja, hiszem, ki meg ne ismerje; hogy Követőji közzül többen vissza éltek tekintetével 's példájával, elég nyilván dolog. De mikor nem volt ez így? 'S a' tudatlan majmokat kell e ott boszszontására számlálgatnunk, hol öngondolkozásu szabad követőji nem különben számosan vannak, 's a' mesternek úgy lépnek nyomdokiba, hogy botlásaitól szorgosan óvják magokat? Kazinczy, botlásai között mennyi szép felfedezéseket tón? mennyi saját kincseit tevé' folyamatba nyelvünknek? 's mennyi idegenekkel, mint megannyi diádalmas ragadományokkal gazdagítá azt? Miként találá Ó Literatúránkat 's miként hagyá azt itt?! Köszönhetünk e egyes Írónak annyit, a' mennyit Öneki? — Hogy nyelvünk emelkednék, valakinek botlania kelle, 's jól, igen jól esett, hogy Kazinczy, hogy e' látó férfiú botlott. — Nem egyes, akar erőnyeit, akar tévedéseit kell embernek számlálgatnunk — ugyan mellyikünkéit tudnók is felszámlálni? — hanem a' kiben uralkodó szellemet, mellyből azok is ezek is erednek. A' legjobb szellem 's elvek mellett is bukhatik 's bukik a' halandó. Boldog, a' ki e' szellemet, ezeket az elveket követvén a' bukásokat látja, 's kikerüli. Jobb ízléssel írott könyveinkben, folyó-iratainkban, zsebkönyveinkben az a' szellem lebeg, mellyet Kazinczy lehelt előszer közöttünk. — Így lön nekünk Kazinczy a' széptollban, a' sztylisztikában az, mi Révai a' Grammatikában. Ez jól, az szépen taníta bennünk írni, beszélni.

Most készíté Kazinczy valamennyi munkáját nyomtatás alá; 1814—1816. Kijött 9 kötetű *Szép Literatúrája*, többnyire fordítások a'

legjobb írókból. Kazinczy jól tudta, mennyire szükségesek ilyenek egy a' művelődés útján most serkenő nyelvnek. Ezekből tűnik ki, millyen hatalma van Kazinczynak a' nyelven, a' ki tíz külön írónak, annyi 's még többféle tárgy, alkatu 's színü dolgozásoknak sajátosságait olly szerencsés kézzel tudá áthozni; mert Kazinczy nem csak a' dolgot fordítá, különös g ndda lesé Ó ki az író 's írott sajátosságait, 's reatüze azokat fordítására. Az ellene elterjedt 's mélyen befészkelte előítélet csekély szerencsét engede a' kiadásnak; miért is több kéziratái nyomtatlanul maradtak. Ezek között leginkáb fájlalhatjuk a' magas röptü Klopstock Messziását; Erdélyi leveleit, és a' 30 esztendeig dolgozott, tisztázott Szallusztját, mellyet tíz esztendő olta mindig készült kiadni, megírván, 's barátjai kedvökért kevés számu nyomtatványokban kiadván az igen szép 's tanúságos Előbeszédet hozzá 1824-ben. Az alatt olly színben is lefordítván, melly, ugymond, másoknak nyerendi-meg javalatokat; midőn az első, a' valóságos Szallusztzi-szín magának tetszék. — Temérdek az, a' mit még ezeken kívül írta a' mi Kazinczynk, mindig csinál, mindig előntve kegyekkel, 's philologiai és művészeti ismeretekkel. Neki munka volt az élet, 's élet a' munka.

Kazinczy megérheté azt, hogy a' régen készült sohajtott Magy. Tud. Társaság' Tagjává legyen. Ezt méltán legszebb örömei közzé számlálá. Megjelent 1831-ben Februariusz' hónapában az első nagy Gyűlésen; az út sanyarsága elgyengíté őt, de a' baráti kezek 's keblek csak hamar felderíték. Itt felszólítatott, válná fel, bizonyos díj mellett a' Társaság' Folyó-

iratának szerkeztetését. Megköszönte. — April hónapig Pesten, igazabban Péczelen mulatott a' barátság érzékeny körében, honnan szorgalmatosan bejárt a' héti ülésekre. April' elején, a' már három esztendőn át forgatott Pannonhalmi utat tevé meg, mellyet le is ira elég melegen de nem mindenben híven is. Innen haza vette utját, az utolsó földit látni, ölelni míg lehet kedveseit. A' cholera Széphalomra is reá ütött Auguszt' 5-én. Míg emberszerető szívü Nője a' sinlődöket ápolta, meghala Patakon Kézi Prof. Kazinczyt ez vigasztalhatatlanná, de nem panaszkodóvá tevé. Mindinkáb magába vonult, 's komor gondolkozásba merült. Auguszt' 20-én folyvást irt; 21-ben rosszul lett úgy hogy szólni alig tudá. Héség ellen panaszla. 22-ben felette sokat kinlódott, de a' halál kinjaiból 's hű Nője öleből átemelé még az nap.

Siratni, gyászolni őt nem kell; sőt hálával imádnunk a' gondviselést, hogy olly jótévéleg munkáló életét eddig is nyujtá. Márványra, a' botránkozás és irigység kövére, melly nem egyszer érdemetleneket is dicsóít, nincs néki szüksége: az Ó koszorúi hervadhatatlanok, mert érdemei halhatatlanok. De mind az, a' mi nevét viseli még e' földön, legnagyobb figyelmet 's baráti kebleket érdemel. Ó egészen a' Hazáé volt, illik, hogy a' Haza mindenét tulajdonának tartsa. Ó a' Hazáért mindenét feledé 's elhagyá, illik, hogy a' Haza mindenéről gondoskodjék, mindenét felvegye. Ó mindenét; gazdagságát, szegénységét, a' Hazának hagyá! —

Guzmics.

Kazinczyak néhány character-vonásai.

Kazinczy alacsony, 's e' mellett karcsú termetű, és olly hajlékony testű volt, hogy őt külsejéből az ismeretlen külföldinek tartotta. Fiatalabb korában hoszszas arczát a' néhány legnemesebb vonás, 's a' fejjelrel komolyan vegyült pirosság ékíté. Magos és derült homloka felett világos zög haja hátrafelé simult. A' setétebb színű nagy szemöldökök alatt a' jókora barna szemekben a' nagylelkűség és barátság' szikrája parosult. A' kiemelkedett horgas orr, a' színes keskeny két ajak, az előre domborodó áll, a' nagyra termettségnek mindannyi valóságos jele, az arcznak egész méltóságot adott. Így Kazinczy már természetes külsejével is nem csekély figyelmet vont mindenhol magára, és mivel lelke egész valója arczain borongott, annak is, a' ki soha sem látta őt, többek között is ráismernie nem volt nagy mesterség.

Megváltozott Kazinczy természetesen öregebb korában képe nézve, noha nem épen egészen; testi elevensége azonban, és lelkének ereje megváltozni nem tudott. Mindég ugyan az maradt ő egész élete' fogytaig. Legnagyobb külső változást tett benne idővel hajanak megkevesedése, a' miért is homloka még nagyobbnak tetszett, és az, hogy a' megmaradt világos zög szálak hónyi fejrnyiek lettek. Szemei is mélyebbre esének öregebb korában; a' sziveket megható tűzöket azonban a' sírig megtarták. Alla is kiállóbb lett, és nemes arcvonására a' kornak ranczai vonták a' kettős tiszteletet. Változik minden az ég alatt — 's Kazinczy egy nyers és kellemes öreggé változék. — Különösségei közzé tartozott, hogy midőn egyébként mindenben a' kor' szellemével tartott, de bajszot nem viselt.

Semmi sem volt az egész természetben, vagy a' művészségben, a' mit ő nem kedvellett volna. Minden tárgyon, a' melly elejbe akadt, szeretett mindaddig tűnődni, míg annak valódi ismeretéhez nem jutott. Gyermeki örömmel tölté őt el egy helyes termetű hars, vagy platan' látása, 's minden egyébről megfeledkezve sieté a' megszeretett fáknak termetét 's levelét közelebről szemlélni, és majd egyiknek, majd a' másiknak kérgét találá méltónak, mellyre kedvesei nevének első betűjét metszhesse. A' meleg házakban, hol a' tropicsni növények eredeti honnyokat feledik, órákig kész volt ő izzadni, képzelve magának a' Cannaindica és ennek számos földie mellett Africa' izzó térségeit. Egy mosolygóbb tájék elegendő volt őt tovább is vidékén tartani, legalább is addig, míg azt egy két helyhezetből le nem rajzolja.

Valóban is, és különösen a' rajzolásnak, képfestésnek és faragásnak Kazinczy nem csak hogy különös barátja volt; hanem a' művészség' ezen nemeiben jeles ismeretekkel is bírt.

Nem is sajnálta ő pénztét egy szerencsés olajfestésért odadni. Mirenézve én Kazinczynak mindég nagy birtokot kívántam, 's ő, mint sok jövedelmű, olly Képgyűjteménnyel gazdagította volna meg magát 's Hazánkat, a' milyennek párját nem minden országban találhánk. Pyrker Patriarcha Erseket, kit senkinek sem lehet nem igazán tisztelni, valjon miért magasztalta szüntelen Kazinczy? A' világszerte tudva lévő jeles tulajdoniért is, meghiszem; de még is válogatott 's ritka Képgyűjteménye az ezen Főméltóságnak, melly Kazinczyt arra határoza, hogy ő Pyrker Patriarcha Erseknek csak említésére is felmelegülve tellyes tisztelettel telt meg.

Aesthesis, művészség, nagylelkűség és szeretet voltak Kazinczy' belsejének alkotó részei. Ő mindenben meglátta a' szépet 's remeket, 's örömet tanítgata másokat is erre, azon reménnyel, hogy magánál nem alábbvaló, sőt jelesebb maradókat teremt. Nem asítózott ő az apró mesterekkel más korszerűjára: magáét is a' rég megérdemlettet készen tartá átadni az érdemesebbnek. Mindent, és mindenkit szerete Kazinczy, és hozzá is csak az nem hajlék, a' ki őt érteni nem tudá. Philozophiája a' józanságon és kedvtöltésen épült, 's e' kettő tette őt sorsának ellenére is boldoggá.

Kazinczy széplelkű hitvesét szüntelen ifjú tűzzel szereté, 's példás szerelme gyümölcsének örvendett is számos magzatiban. Feddhetetlen életű férj volt ő, és ezt ellenségei sem képesek tagadni. Kedves óráinak tartá azonban szüntelen azokat, mellyeket a' Szépek' körében töltött el. Sokkal érdeklőbbek az aszszonyi szívnek ömledezései, mintsem hogy azok az elevenen érzőbe mélyen ne hatnának, és a' Nemnek szelidsége, finomsága, arcza, nyelve mind olly szerek, mellyek a' finom izlésű 's meleg szívű Poétát váltig elfoglalják. Ismerős Szépeiről igen nagy hévvel és tisztelettel beszélt, 's örömost levelezett velek a' legtisztább hangon, rajzolás, muzsika 's csínos nevelés lévén többnyire irt sorainak tárgya.

A' férfiak' társaságában is igen lelkes, és udvarias volt Kazinczy. Azon törekedett, hogy a' jelenvalók közül mindeikkal szólván, kinekkinek valami örvendetest 's szívemelőt mondhasson. Ezen tulajdönt azokba kellene oltani, kik másokat csipkedve mulatják magokat. Lelke volt ő a' társaságnak, mihélyt észrevé, vagy legalabb másoktól megtudá, hogy derékek közt van. A' művészség' minden ágairól szenvedéllyel szóllott, valamint a' honnyi Literaturáról is; de erről, 's a' Poézisról tüzebben 's bővebben csak írók és baráti előtt. Őn munkáiról egész tartózkodással és futtában szóllott: másokéit ellenben; ha szépet látott benne, dicsérni szerette. A' gyengébb írókat nem ócsárlotta; sőt böcsmérleket is resztele hallani. Tapasztalásait, vagy viszontagságait olly pontosan beszéle el, hogy a' félszazad előtti történetekben az esztendőre, hónapra, napra, 's a' személyek neveire is megemlékezék. Amgy is olly szerencsés volt ő egész elhunytáig emlékezetében, hogy mind maga munkáiból, mind másokéiból több darabok különbféle nyelven mondott el könyv

nélkül, 's le is írta azokat kedveskedésből, hogy ha megtetszenek. A' Nagyok iránt különös tisztelettel vieltetett, hanem mindeu hízkelkedés és maga elvetése nélkül: érezvén ő szinte öntehetségeit 's érdemit.

Szólló organuma jeles volt Kazinczynak: beszédje tüzes, folyó, és igen érthető. Legörömostebb szóllott magyarul; hanem németül is, a' hol alkalom adódott, kész volt beszélni, minthogy ezen nyelv is igen kezére volt. Francziául 's olaszul is előhozott azok előtt, a' kik értették, rövid jeles mondasokat. Szobában a' napot 's az éjnek felét irással 's olvasással tölté. Semmiféle kártya-vagy koczka-játékot nem kedvelt, mulatóságát inkább a kocsin való vagy gyalog sétálásban lelte. Bort csak néha irott, de válogatottat, 's keveset; az evést pedig utolsó dolgának tartotta. Nem dohányzott, nem tobákolt részint a' tisztaság végett, részint azért is, hogy annál kevesebb fölösleges szükségét érezen.

Képe többször és többektől rajzoltatott, festetett, és metszetett. Egyet Donát készített olajban fatablán 1801-ben. Ezt Döbrentei Simó Erdélyszülte festőnkkel lemásoltatta, Donáté pedig Guzmiesnak juta. Egy mást John Kieninger rajzolatja után metszett 1804-ben Terentz' eme szavaival: *Placere bonis quam plurimis*. Ezt Toldy jól találtnak írta Handbuchjában, Kazinczy protestálni szeretett volna ellene. Egyik levelében a' kettőről így szóll: „Nékem minden képeim között az a' legkedvesebb, (a' Donáté) és a' mellyet John rézbe metszett; de John azon igen szerencsétlenül dolgozék: a' Kieninger tuscholását kell látnod, 's csudálni fogod ecsetjét és lelkét. Idealizált, szépített, de csak annyiban, a' mennyiben művésznek kell.” A' harmadikot rajzolóa és kőbe edzé profilben Ritter Filep Antal Pesten Kazinczynak 69-dik születése napján October 27-kén 1828-ban. Hogy ezen rajzolásal maga Kazinczy is megelégedék, azt nehany baráti is megbizonyítják. T. Ponori Thewrewk József sem adá helytelenül Kazinczy' képét egész arczban Pantheonában, mintegy 1829-ben. Manschgo' rajzolása után készült az a' Bécsi kömetiszó, Intézetben.

De nem a' képírók festik legjobban a' jeles embereket; hanem tselekedeteik egybe - vetve írásaikkal.

Javallandja talan Nemzetünk' köz-érzete e' következő Sír-írást felállítandó emlékére:

*Hatször tiz telen-át Íróink' díszé, vezére,
Hon nyelvünk' gyönyörü tolla KAZINCZY FERENCZ,
Sok múltó tapson, 's kinton túl szálva, meredten
Végre ide, e' fris zöld hantnak alája került.
Lelke felette lebeg, hatván mindenfele; mert azt,
Áldott szél, hálás honkebelekre viszi.*

S. F.

1.

Szomorú Titok.*Eredeti Román.*

Lepattant nyil az idő! Minél gyorsabban szökik, annál mélyebb vágást nyit az, mint a' boldog úgy a' boldogtalan sorsú szíveken. A' világi szerencse' választottai könnyezik az idő' hirtelen haladását, szeretvén kiki sokáig szívhatni azon örömitalt, melyet ő néki e' világ tisztaszivüség' díjául szokott Istenek' poharában nyújtani. De nem kevés oka van borzadni minden rossz lelkűnek is, midőn az időt szélvész-hajtotta könnyü felleget látja repülni maga felett. Hajh! olly terh a' bűn, melly által minden újabb nap' kinja nehezebbé 's majd nem elviselhetetlenné lesz annak, ki a' maga szívében helyt ada neki. Minden éjt a' vidám hajnal, minden telet a' viruló tavasz vált-fel; de napomat örök éj borítja, 's telemre nézve soha többé nem biztat engem a' tavasz' reménye. Véget — véget kell a' dolognak már egyszer valahára vetni!

Igy szólván Ujvári Grófné, csengete, 's midőn a' szobalyány bejött volna, csak azt parancsolá néki Grófnéja, hogy Idát küldené-be hozzá. Bejövén tehát Ida, így szólítá-meg őt a' Grófné: Kedvesem, az idő felette drága, 's

minden pillantatot keserűbbé, gonoszabbá téveszen a' haladás. A' lelkiismeret nyugtalan; mikor az éjszaki szél' dühe palotám' ablakait recsegteti, mindannyiszor azt gondolom, bűnöm' díja közelít.

Szörnyű hangok! — úgymond Ida; — Rettenetes hangok! Az egekért, Grófné, mi tündés ez? Hallám ugyan már néhányszor Nagyságod' mély fohászait; láték arczatán bús vonásokat; de most éppen olyanok hangjai, mint a' bűnös lelkeké, 's képén a' ború komorabb, mint temetőben a' halotti fáklya' feketén lobogó füstje. Grófné! szóljon, kérem, hamar; nyugtalan vagyok. Mi baja?

Mi bajom? — szólt a' Grófné; — ezt kérd-e? Oh, nehéz erre felelnem, tudván, hogy téged is érdekel az, és hogy mindennek oka magam valék! Nem! — Ida, ki nem mondhatom; nyelvem tulajdon gyalázatokat elő nem adhatja.

Nyugtalanul's megilletődve mondá most Ida: Grófném, édes Grófném! szóljon — kérem — már egyszer bajairól.

Erre sohajtva felelé a' Grófné: Bajainkról, édes leányom, bajainkról; mivel egyiránt emésztetek azok minket. Azomban elégedjél-meg most annyival, hogy előtted egy tanácslatomat kinyilatkoztatom, mellyel a' minket olly igen sujtoló 's epeztő boldogtalanságnak néműnēmű könnyebbülést adhatsz, ha azt teljesíteni, 's hamar teljesíteni fogod.

Hogy nem tenném azt? — viszonzá Ida. Örömmel, oh szíves örömmel! hiszen engem úgy nevele, mintha tulajdon leánya volnék. Ki-mondhatlan gyönyörűséget okozna nekem, édes Grófné, csak egy részét is jótételeinek azzal ju-

talmaznom meg, hogy gyötrő bajait enyhíthetném. De, Grófné! nagyon megakaszt engem az a kifejezés, hogy bajain 's ön bajaimon könnyítenem hatalmamban áll. Boldogtalanságomat úgy nézem mint örökömet. Pírúlva tekintek most ama' lyányokra, kik előbb barátneim valának, tilalmas lépésem óta pedig nem csak hidegek irántam, hanem a' hol lehet, kikerülnek, 's egészen olyanok hozzám, mintha engem soha nem láttak, soha nem szerettek volna. De lelkem is nyugtalanít, midőn látom minő boldogok ők a' lyánykorban, dicsően viselve az ártatlanság' hattyúköntösét, 's ama' rózsapártát, melly a' Szűz' homlokán olly méltóságos tekintetet ad, mint egy angyal' mennyei sugárokkal körülövezett tiszta homlokán az isteni fény.. Némellyeket lyánybarátnéim közzül már a' házasság' örömláncza köt férjeikhez, 's magzataikat egészen más érzéssel, más vigasztalással tekinthetik, mint én az enyimet, ki a' legátkozottabb szerelemnek boldogtalan gyermeke. Méltatlan vagyok, tiszta szívű Grófné, mindazon kegyeire, mellyeket reám, kis korom óta, halmozni méltóztatott.

A' Grófné mély fájdalomtól epesztve hallgatá Ida' beszédét, 's valamit ennek a' lyánybarátnéjítól való megvettetés miatt tett panaszan, úgy a' *tiszta szívű* nevezeten is nagyon megilletődvén, bocsánatért esdeklő szemeit fohászokodva veté az égre. Félájultan dűle most pamlagára; melyét az erősen dobogó szív úgy emelgeté, mintha kiakarta volna magát a' szorult kebelből lökni, 's magában így sohajta: Tiszta szívűnek mond engem Ida; vajha még reám illenék ez a' minden nagy czímeiket felül-

haladó czím! De nem, — hajh! én tiszta szívű már többé nem vagyok!

E' szavait alig végzé a' Grófné, Titoknoka hozzája kívánván bemenni, kopogtatott az ajtón, 's a' bemehetés' engedelem-szava után belépven, a' Grófnét idvezlé, 's így szólla: Levelet hozza tegnap estve hajdúm a' postáról; kívántam Nagyságodnak személyesen behozni. Ime itt van!

Kezébe vévén azt a' Grófné, legott reá ismerere Miklós Gróf' irására, ki fegyverviselő vala. — Fiam' irása; — mond a' Grófné. — Igen is, Méltóságos Aszszonyom; — felelt az öreg Titoknok. Ezután édes anyai kíváncsisággal feltörvén fija' levelét a' Grófné, magában olvasni kezdé, Titoknokát pedig leüléssel kínálta. Minél tovább olvasott a' Grófné, annál jobban nőtt epekedése, nyugtalansága, 's ezt a' Titoknok is azonnal észreuvé. Látá azt Ida is, melly miatt bus halvány szín vonúlt kellemes arczaira; de váratlanúl azt parancsolá neki a' Grófné, hogy menne tulajdon szobájába; 's ez hamar teljesítve vala, jöllehet a' kedvetlen új hír' megtudhatásától szíve nagyon ingerelték Idának, annyival inkább, minthogy azt az ifjú Gróf írta.

Tovább is olvasván a' Grófné, karjainak ezen pillantatkori elgyengülése miatt, kezéből a' levél kiesett, bágyadt fejét pedig szótlanúl ereszte-le a' pamlag' oldalára. Végre egy kis nyúgpont után feleszmélve, gondolatait öszszeszedé, 's Titoknokához így szólla: Az Úr mint régi bízatos emberem, úgy is tud már mindent; tudja mindazon csapásokat, mellyek engem egy idő óta értenek; lássa 's olvassa-meg az Úr e' levelet is, lássa 's érezze velem, hogy ennek

minden betűje kínomat neveli. — A' Titoknok néma komolysággal 's fejét szomorún hajtogatva vette ált a' neki nyújtott levelet, melyben nem kis bámulással ezt olvasá:

Tisztelt Gröfné, drága kedves Mamám!

Megvallom, arczpirúlással kell ezen alkalommal, tisztelt, drága 's kedves Mamám előtt megjelennem itteni soraimban; 's előbb mint a' dolgot kinyilatkoztatnám, térdre borúlva 's kézcsókolással könyörgök drága 's szeretett Mamámnak a' bocsánatért. Jelentésem édes anyai szívét érzékeny fájdalommal fogja ugyan befelhőzni; de tudván, hogy sokkal szebb 's dicsőbb dolog megbocsátani, mint a' vétkeim szívesen bánkodóval örök haragot tartani, midőn a' már megtörtént dolgot meg nem törtéنتé úgy sem lehet tenni; bíztat a' remény' bíztat a' fiúi bizodalom, hogy drága kedves Mamám ügyemet fontolóra vévén, szándékomat kegyes engedelmeivel czélra fogom vihetni. Jól tudom én, hogy Ida csak fogadott leánya tisztelt édes Mamámnak, de miattam 's neki tett ígéretim által tétetvén ő siralmas helyzetébe, szánom őt; 's eskümmel fogadván neki, hogy nőmnek veendem, már most kívánom is teljesíteni. Hogy Idának tilalmas ölelésből származott gyermeke tulajdon nemzésem, tagadnom nem illenék. A' gyermek már öt évű lesz; anyja jólelkű, 's most is úgy tudom szeretni 's becsülni, mintha bal lépése nálam tudva nem volna. Hogy vakmerő tette adta magát, én valék oka. Nemes szívvel hartzolt ő ártatlansága mellett; de a' lyányerő nála végre semmivé olvadt hiy de vad szerelmem' ostroma alatt. Bűnét az Édesnek magamra kívánom vállalni; 's

úgy próbálom az egeket megkérlelni, hogy őt hitestársamnak vévén, a' gonosz tűz' gyermekét, a' szép kis lyányt jó karba fogom helyezni. Méltóztatnék, drága szeretett Mamám, ezen kívánatomhoz helybenhagyását adni, hogy én 's Ida olly mértékben lehessünk boldogok, minőben eddig boldogtalanok valánk. Édes Mamám! hasonlíthatlan szívű jó Mamám! kérem, tenne úgy, mint fijával legjobban tenni gondolja; már én elmondám bajomat. Éljen nyugodtabb szívvel mint én, éljen boldogúl. Fiúi hévvel csókolja kezeit

bús fija

UJVÁRI MIKLÓS.

Szörnyű levél biz ez! — úgymond a' Titoknak, minekutánna a' kedvetlen tudósítást elolvasá; — szörnyű levél biz' ez! Miként gondolná tehát Nagyságod e' bajt eligazíthatni?

Kedves Titoknak Úr, — így szólt a' Grófné; — magától kérek ezen ügyben tanácsot, mivel én alig tudom léteimet is. Tudva van előttünk Ida' története. Kínomtól elájúlva rogytam-le szobámban, midőn Ida kivallá, hogy Miklós vala csábítója. Rettenetes állapot ez! Uram! tanácsoljon, mit tegyünk?

Oh, Méltóságos Aszszonyom! — felele a' Titoknak; — nehéz illy szövevényes dologban még tanácsot adni is; hanem úgy vélném, hogy már most, a' mennyire lehet, a' baj közül azt kellene választanunk, a' mellyik kisebb, és nem fenyeget olly irtóztató veszéllyel. Ollyan a' meggondolatlan szerelem' következése! Sokan nem tudják vagy inkább nem akarják előre látni azt, hogy a' tiltott szere-

lem' csillagát, noha tisztán és valódi boldogságot igérve látszik is elsőben ragyogni, hamar örök ború fedi; míg ellenben az ártatlan szerelem' csillagzata boldogítva kíséri ált' hív áldozójit az egész vándor életen, 's mikor szemek a' földágyban behúnyva nyugosznak, akkor is híven csillog a' csendes hamvedrök felett. Midőn a' kény' árjaiban úszva élünk, mosolygva tölthetjük ugyan a' jelenkor' pillantatit, de mellette vigyáznunk kell, hogy öröm-ittasságunkban le ne tiporjuk, le ne tépjük ama' virágokat is, mellyeket a' természet a' jövődőség' számára kíván virítva fentartani, nem csak a' jelen perczenetre, hanem a' jövőre is szükséges lévén a' gyönyörűség' állandó 's igaz érzete. Egykét pillantatig tartó öröm miatt egész életre oszlohatlan keservet és örök fájdalmat borítani, szörnyű gyávaság; 's a' ki az élet örömeit tegnap mind kockára veté, várhatja-e ma még is ama' boldogságot, mellyet előrevigyázatlanúl önkezeivel lökött-el magától? Én, tisztelt Grófném, azt javallnám leginkább, hogy Idát minden haladék nélkül férjhez kellene adni, 's míg ez a' cél munkában lenne, addig az ifju Grófot is jó lenne valamiképpen Idától idegenítgetni, mert attól lehet tartani, hogy az eddig szerencsésen titkolt cselekedet a' világ előtt fel lesz takarva, vagy az ifju Gróf éppen nem fog Idától elállani, 's a' következés még gyászosabb lehet.

Magam is éppen azon módot gondolám legcélszerűsábbnak — viszonzá a' Grófné; — Mondám is már Idának, hogy egy út van még előttünk, mellyen ő nem csak enyhítheti szívünk' emésztő bajait, hanem egy nagyobb és gyászosabb helyzetnek is elejét fogja vehetni;

hogy azomban ez az egy eszköz az ő férjválasztása lehet, arról neki nem szóltam semmit.

Ekkor csengetvén a' Grófné, bejött Ida, 's a' Titoknok elméne Grófnéja' szobájából. Minnekutánna most Ida megkérdezte volna, mit kívánna neki a' Grófné parancsolni, tőle ezen választ vevé: Szeretett Idám, mint már értésedre adtam, neked hatalmadban áll segíteni sorsunkon; de csak úgy, ha minden hoszszas tünődés nélkül férjednek fogod választani egyiket azon két ifjak közzül, kik szíved és kezéd után régóta vágnak.

Az Istenért! — felkiálta Ida; — mire czéloz e' javallat? Rendkívül sokat kíván tőlem Nagyságod; azt teljesítenem nagy áldozatba fogna kerülni; nem azért, mintha azon két ifjútól idegen volnék, hanem olyan ok miatt, mellyet most kinyilatkoztatni rettegek.

A' Grófné már mintegy gondolá, miért készül Ida kosarat adni kérőjinek; de még is unszolni kezdé, hogy szíve' titkát ő szintén vallaná meg. — Csak ezt ne kívánja, édes Grófném — ugymond Ida; — csak ezt ne kívánja.

Micsoda? monda hevesen a' Grófné; tehát előttem is tudnál-e titkolózni? Szólj! szólj egyenesen az előtt, ki mindég javadra volt 's kíván lenni.

Gyenge vagyok, szeretett Grófné felelt Ida; — gyenge vagyok titkomat kimondani, 's éppen azért, mivel az által Nagyságodat, kit legnagyobb földi jótévőmnnek illik neveznem, megbántanám.

Hiába fedezed titkodat előttem, mond a' Grófné; mivel úgy is tudom azt. Te Gróf Ujvári Miklóshoz, a' fiamhoz bizol. Ugy-e, ez

tartóztat téged attól, hogy kérőid közzül választani tudnál?

Ekkor Ida' képét szemérem' pirúlatá borítván, a' Grófné' lábaihoz omlott, fejét 's összekucsuolt kezeit annak térdeire hajtá, a' nélkül, hogy egy szót ejteni tudott volna. Melly idő alatt így szóllítá meg őt a' Grófné: Keljfel, Ida! Noha nekem nagy keserűséget okozál, hogy fiammal olly szoros és tilalmas szövetségre léptél, csak most teljesítsd javallatomat, még úgy némünémüképpen meg fogsz nyugtatni. Reményed az ifjú Grófhhoz egészen haszontalan, mert ő téged soha nem vehet-el; hanem határozd-el magadban, hogy kérőid közzül egygyiknek okvetetlenül oda fogod kezedet ajánlani.

Még most is előbbi helyén maradván Ida, csókolta a' Grófné' kezeit, 's ezt rebegé sóhajtvá: Grófné! Grófné! bocsásson-meg; kérem, bocsásson-meg!

A' bocsánat kész nálam, — ugymond a' Grófné; — de csak úgy, ha hosszas idő halasztás nélkül teljesíteni fogod azt, a' mit javadra 's javamra nézve tanácsolék; mert a' fi-amról minden esetre le kell mondanod. Ő vele téged a' házasság' kötele soha nem fog egybekapcsolhatni.

Nekem örök hűségét ajánlott ő, — mondá Ida; — 's esküdve fogadá, hogy kívülem más nője lenni nem fog.

Már azt lássa Miklós, — viszonzá a' Grófné; — ha senki nem fog nője lenni, róla nem tehetek; de hogy te sem léssesz, arról bizonyosan tehetek.

Ezután Ida felemelé magát, 's esdekelve mondá: Grófné! kegyes Grófné! Szabad-e okát

tudnom? Kérem Nagyságodat, ha nekem azt kinyilatkoztatni tetszenék.

Nincs benne mód, — így felelt a' Grófné; — nincs benne mód, hogy azt megtudnod lehetne. Nyúgtasson-meg téged az az egy, hogy reményed célra nem juthat. 'S ha még is tudnál reményleni, magadnak gőzvárat építenél, nem mást.

Minden könnyebb volna, — felsohajtva Ida; — csak az okot tudnám!

Ezt — ugymond a' Grófné; — még most tudnod nem lehet. Jobb lesz, ha szót fogadsz, egyébiránt majd kérőid is elmaradnak tőled, 's utóbb sem egygyik sem másik nem hajolván hozzád, így fogsz maradni; jól tudod úgy is szomorú helyzetedet.

Erre Ida: Ha nyilván fogom érteni Miklóstól, hogy lemond rólam, örömmel maradok illy boldogtalan létemre is e' magányos kínban. Lehet-e kívánni, kivált szerelem' ügyében, hogy hivatásért hasonló hívtelenséggel tartozzék valaki fizetni? Ha tőlem az ifju Gróf idegen lenne, szerencsétlen magzatommal egygyütt fogom én, mint szerencsétlen anya, örökre siratni azt, hogy hittel bizonyított hűségéről egy férfi olly könnyen lemondván; miatta levék számkivetve a' nyugodt szívűek' sorából. Azt hittem én, hogy szent az a' hit, mellyet lyány' kebelébe tesz a' férfi, mivel a' lyányszív gyenge lévén, hajlandóbb valaki felől jó lelküségét feltenni, mint gonoszságot. E' szerint soha nem is gyaníthattam, hogy az ifjú Gróf, mint erősebb lélekkel bíró férfi, egy lyánynak boldogtalaná tételét, olly nemtelen indulattal és olly érzéketlenül tudná venni. — Csak azt szeretném

tehát tudni, minő okot titkol Nagyságod, melly miatt engem Miklós nem fog hitestársúl vehetni.

Komolyan 's néma boszszankodással érté a' Grófné Ida' hosszas beszédét, mellyre most felindúltan ezt válaszolá: Ha éppen olly szenyvedélyesen kívánod megérthetését okomnak, tudd-meg tehát. Azért nem lehetsz Miklósom' társa, mivel csak szegény lyány vagy, ő pedig Gróf. Jóllehet a' leggondosabb nevelést adám neked, mindazonáltal illik-e kívánnod, fényes méltóságunknak illy módon leendő lealacsonítását?

Igaz, hogy szegény lyány vagyok — viszonzá Ida; — ki Nagyságodnak egyébiránt is sokkal — igen sokkal tartozom, körültem tett anyáskodásiért; 's valamint ezt megismerem, úgy leheltem' fogytaig háladóságom sem fog iránta megszűnni. Másfelől azomban méltó jusom lehet kívánni, hogy engem a' Gróf elvegyen. Ő nekem örök hűséget ajánlván, ennek örve alatt tudott lelki erőmtől úgy megfosztani, hogy neki becsületemet, 's azzal e' világon mindenemet, feláldozám. Él szerencsétlen magzatom; ezt ő magáénak ismeré, 's így van okom reményleni, van okom kívánni is, hogy hitszegő 's engem még boldogtalanabbá tévő ne legyen. Itt, kegyes Grófné, nem a' születés, nem az ősi méltóság, hanem az igazság jó tekintetbe; ártatlanságom' elvesztével nagyobb kincsemet áldozám én ő miatta fel, mint egy leghatalmasabb Fejedelemnek minden ragyogványa, minden drágaságai.

A' Grófné sokkal mélyebben érzé szívében a' fájdalom' kínjait, mint hogy Idának e' beszédire csak egy szót is felelhetett volna. Behivatta Titoknokát, 's elpanaszolá neki, hogy

Idával, a' fenyegető nagyobb gyalázat' és veszély' elhárítása végett végrehajtandó feltételre nézve, semmire sem mehet.

Gondolám én azt, Grófné, — úgymond a' Titoknok; — hogy illy dolog, a' törvényes akadály' felfedése nélkül, kivánt véget érni nem fog. Hiába! ha itt azon — már ma csak kettőnk közt tudva lévő — titkot kiyilatkoztatni még most sem akarjuk, szükség lesz a' dolgot erőltetni, másképpen sem az ifju Gróf sem Ida nem fognak ügyelni javallatunkra, sőt fenyegetésünkre sem. Azt is meg kell vallanunk, hogy ha a' törvény nem szabna rendet, mind a' Gróf' feltétele, mind Ida' követelése, nem csak helyben hagyható, hanem szent és igazságos is volna.

Édes Titoknok Úr, — így szól a' Grófné; — tenné-meg tehát azon szívességet, mondaná-meg Idának négy szem közt, hogy javallatom' elfogadására nézve ne is tudakozza ama' titkot, melly miatt őt Miklósom el nem veheti; mivel azt még most megtudnia nem szabad.

Készséggel, ámbár remegve, fogom e' parancsot teljesíteni, kegyes Grófné, — viszonzá az öreg Titoknok; — mert egyébiránt engem is öldözne a' nyugtalanság, félvén, hogy súlyos bánat' fellegei borúlnak, úgy sem egészen tiszta derületű napjára Nagyságodnak, Idának 's az ifju Grófnak. — Tehát most Ida' szobájába megyek, 's komoly igazsággal szívére fogom kötni azt, minő szükséges legyen, hogy a' Grófné' jó tanácsát megfogadja, a' nélkül, hogy a' rejtett okot megtudhatná.

Úgy, úgy, — felel a' Grófné; — mindent jól intézzen az Úr. Vajha már egyszer olly változást nyerhetne bajjal tele sorsunk, melly

bár e' bánatos kebel' kínjait egészen eltemetni nem fogná is, legalább enyhítene rajta.

Szavait végezvén a' Grófné, Titoknoka sietett Idához. Csüggedező gondolatokban elmerülve találta őt, 's alig tudá magát hirtelen annyira öszszeszedni, hogy a' Titoknok' idvezlését legott viszonzozhatta volna, minekutánna ezt még is teljesítheté, megvigasztalódva nézett a' Titoknokra, szíves indulattal mondván egyszer'smind neki, hogy foglalna helyet.

Bizony, édes Aszszonyság! — így szólt az Öreg; — a' ki már nem csak annyi éven, hanem annyi bajon is ált evezett e' világon, mint én, az néhány léptei után is örömmel ül-le. Most, midőn a' sok szenyvedések 's viszontagságok után megtanúlt volna lelke erős ienni, most veszem észre, mint tűnnek óránként az erek' hajdani vidám szökései, 's mint lankadnak az izmos inak és tagok. Lelkem' fénye most hatna leginkább oda, hol nem múlt-kony álomban lengenek az élet' imádott képei, hanem valóságban; szemem' világa pedig naponként borultabb, 's tűze már csak olyan, mint a' nyugoti láthatáron félig lehúnyt napé.

Gondolom — úgymond Ida; — míg Titoknok Úr' időkora ennyire haladott, lehete fájdalomban is része.

Sokban is, — felele az Öreg; — sokban is!

Mellyre Ida: Elhiszem, azért mondom. Néha már élte' hajnalában rettentő bánat dulja szívét a' Halandónak, olly bánat, melly csak önmagával fog a' halálban elenyészni, 's ha jutott e' földön valakinek illy bánat igen nagy mértékben, én vagyok az. Én a' lyánykor' bájeveiben olly tavaszi virágot téptem-ki tövestől életem' kertjéből, mellynek elszáradott kórójju

fogom tettemet örökre siratni. Meggondolatlanul hittem a' csábító szavaknak, 's bérem a' hártalan epedés, mint Titoknok Úr előtt is tudva van.

Az sem kis csapás — felel a' Titoknok; — de következése még sokkal gyászosabb lehet, ha kérőjinek egygyikét az Aszszonyság időhatalasztás nélkül férjének nem fogja választani.

A' Grófné ugyan ezt sürgeti — úgymond Ida; — de mindedig sem tudhatám meg okát. Ugyan kérem, ha megmondaná Titoknok Úr. Csak tessék az Úrnak elgondolni, még azt mondá a' Grófné, hogy Miklós engem azért nem vehet életpárul, mivel szegény vagyok; mintha a' szerelem' igaz érzete mingyárt az vetné mértékre, van-e egygyik félnek is annyi birtoka 's kincse, mint a' másoknak. Elég az, hogy én szegény létemre olly áldozatot tettem az ifjú Grófnak, mellyet minden vagyonáért sem tudott volna tőlem elrabolni, ha becsületére fogadva 's hittel erősítve, azon igérettel nem csábíta vala el, hogy szíve 's keze enyím fog lenni; 's innét okom van Miklóstól igérete' végrehajtását kívánni.

Mellyre a' Titoknok: Az csak ígéret volt, olly ígéret, mellyet hogy soha nem fog teljesíthetni, maga sem tudja maig is az ifjú Gróf. Éppen azért jövék most, hogy e' dolog iránt egy nagyon szükséges javallatról tegyek az Aszszonyságnak jelentést, minekutanna hallom, minő remény táplálja szívét az ifjú Grófra nézve, jöllehet ő soha sem lehet Aszszonyságodnak férje. Tessék csak minden tétovázás nélkül a' Grófné' tanácsára hajolni, külömben a' Grófnéra 's Aszszonyságodra is olly gyászos fordú-

lat következhetik, mellyről azután tenni már késő lenne.

'S ez nem tréfa? — kérdé bámulva Ida.
'S ez így volna-e?

Legnagyobb 's legszomorubb igazság ez! —
viszonzá a' Titoknok.

Rettenetes hír! — felkiált Ida; — Rettenetes hír! Hallatlan hír! 'S vallyon miként adhatnám' kezemet másnak is illy esetben? Hogy magzatom van, ezt kinyilatkoztatnom valamelylyik imádóm előtt lehetne-e? Vagy ezt tovább is titkolva, nyújtsam-e kezemet oda csalárdúl? Nem! egygyiket sem tudom ezt végrevinni. Ha illy vad helyzetre vagyok a' Végzetektől átkozva, viselem az átkot, mellyre ballépésem miatt érdemes vagyok. — Rettenetes hír! Borzasztó hír! — folytatá tűzesebben, 's ha nem ismerném az Urat nyíltszívű 's igaz beszédéről, azon gondolatra jönék, hogy e' lelketrázó hírnek mondásával velem játszani 's tréfálni kíván.

Vajha játék 's tréfa gyanánt jelenthettem volna ezt az Aszszonyságnak! — így szól a' Titoknok; — de, fájdalom! igazat beszélek, 's a' dolog megfontolást érdemel.

Erre Ida: Ha így van a' dolog, minden magam-megerőltetésével is elfogom magamat valamire határozni.

Ezután a' Titoknok Idától egyenesen a' Grófnéhoz méne. Kíváncsi volt ez megtudni, mire mehete Idával a' Titoknok, azon ügyre nézve, melly az ő szívét annyira keserítette. Nem is késett a' Titoknok a' jelentésére nyert válasznak előadásával, így szólván: Édes Grófné! megmondám Idának, minő szorosán megkívánja Nagyságod, hogy férjet, most, midőn abban jó módja is van, okvetetlenül válaszson,

megkívánván ezt mind az ő mind pedig Nagyságod' szívbeli megnyugovása. De ő csak arról panaszol érzékenyen, hogy őt az ifjú Gróf hit-tel fogadott ígéret szavai által vitte ama' lépés-re, melly miatt ő boldogtalan lévén, kívánhat-ja, hogy illy környülmények között Miklós, a' neki tett esküvést, rossz lelküek' módjára ne törje-fel. Utóljára mindazonáltal önkényt azt mondá Ida, hogy így lévén a' dolog, maga meg-erőltetésével is fog valamit gondolni.

E' jelentésen a' Grófné valamennyire meg-vigasztalódva, feltevé magában, hogy Idával már most maga is viszont beszélni fog. A' Ti-toknok' eljöttével hivatá magához Idát, 's így szóla hozzá: Kedves Idám, érted már tőlem, hogy javallatom' teljesítésével nagy részét fog-nád szívünkről elfordítani a' rajta lévő szikla-tehernek. Ha megismered, hogy eddig is min-denkor szíves jóakaród valék, hidd-el mostani tanácsomat is olyannak lenni, melly egyiránt jó lesz reánk nézve, ha végre fogod hajtani.

Felette nagy dolgot kíván tőlem, szeretett Grófné, — viszonzá Ida; — még is ohajtanám azt ön javunkért teljesíteni, bár oka nincs előt-tem még most is kinyilatkoztatva. De méltóz-tassék Nagyságod figyelemre venni azon nehéz akadályokat, mellyek a' kiviendő dolgot nehe-zítik. Tudja Nagyságod, gyermekem van, a' mi kívülünk mindenek előtt titok. Miként ad-hatnám szívemet olly valakinek, ki nem ismer-vén szomorú helyzetemet, azt véli, hogy még lyány vagyok? 's kijelenthetnék-e illy titkot olly férfiak előtt, kik engem most — bár érde-metlenül — tisztelnek? Ha felfedném a' dol-got, úgy sem venne tán egygyik is el; ha nem, akkor nyilván megcsalnám, kinek nője lennék.

Illy állapotban a' felőlem jól ítélő 's tiszta kebelű férj nagyon elszomorodván, engem kizárna szerelméből; mert a' szomorú titok utóbb is ki nyilatkoznék, 's így nem csak ön magam érzé-
nem gyalázatomat, hanem többen is megtudnák azt. — Ime, kegyes Grófné! nincs tehát ok csudálnia, minő visszás érzetim vannak előadott tanácsára nézve; mindazonáltal edzett szívem tanuljon-meg olly helyzetben is nyugodtan lenni, melly nem a' független önkényen alapítatik; hanem a' történet' változásiból eredett szomorú játékon! Egészen áltengedem magamat ezután a' sors' bizonytalan szelének; hajtson és vigyen oda, hova kegyetlensége fogja kívánni; tudom úgy is eleve, hogy az engem az élet' hullámos tengerén addig fog ide 's tova hányni vetni, míg hajóm egészen habok alá süllyed. Én B. Úrat férjemnek elfogadom, de Nagyságodra bízom egészen magamat, kiért kész vagyok mindent elkövetni. Magzatom ötödik évbe jutta: mi lesz belőle, ha férjjel magamat özsze fogom kötni? A' mindeddig rejtett dolgot pedig a' világgal tudatni szégyenlem.

Erre a' Grófné: Hagyd reám, Ida, hagyd reám a' következt. Majd mindent úgy intézünk; mint jobb lesz. Úgy vélem, bátran teheted B. Úrral lépésedet, a' nélkül, hogy neki magzatodról valamit mondanál. El kell most arról egészen hallgatni; csak utóbb fedjük azt fel, mellyre az idő legjobb útmutató leend. Magzatodra lesz gondom, 's Miklósom is tartozik annak szerencséjére valamit tenni.

Édes Grófné! Nagyságod' vezető-kezére bízom sorsomat, — így szólt Ida.

Már most mindent úgy rendelt-el a' Grófné, hogy Ida B. Úrral kevés napok múlva megtevé

a' szent lépést. Nyájasan szeretve becsülék az egybekapcsolt szívek egymást, mint kell akkor, ha kölcsönös boldogságot kíván egygyik a' másikkal szerezni. — Másfél év lefolya már, hogy férjével Ida egygyütt lakott; 's az elhaladott idő' gyümölcse, a' nyugalomban 's megalégedésben töltött napokon kívül, egy kis fiú-gyermek vala. Hogy Idának egy tiltott szerelemből származott gyermeke is van, ez még mindedig titok vólt, semmi bajt nem gyanító férje előtt. Látván a' Grófné boldog egygyütt lakásokat, így szólt magában: Már most csenedesebben dobog szívem, de csak addig, míg eszembe nem jut, hogy a' jövendőség annál keményebb, besújtóbb és tartósabb kínnal fenyeget.

A' hosszas béke alatt fegyvert únva viselő ifjú Gróf megköszönvén a' katonai szolgálatot, sietę honnába. Haza jövén lángola boszszújában, midőn Ida' férjhez-menését meghallotta. Megnyugtató mindazonáltal édes anyja, tudtára adván neki, hogy Idát eljegyeznie soha sem lehetett volna; mellynek okát csak később fogja kijelenthetni.

Szívére kötę Miklósnak a' Grófné, hogy a' tőle nemzett lányka' számára rendelne bizonyos summa pénzt, és azonnal húszezer, az édes anyja pedig e' mellé harminczezer forintokat adott. Megmondá fíjának a' Grófné azt is, hogy B. Úr Idát úgy jegyzette-el magának mint lányt, és az első gyermek felől maig sem tud semmit is. Erre nézve szükségesnek látták az öszszetett summát B. Úr' kezére adni, 's a' titok' felfedése mellett, a' törvénytelen lánymagzatot is pártfogásába ajánlani. — Kocsira ült tehát a' Grófné Miklóssal egygyütt, 's elutazának Idához, ki férjével egygyütt forró

szívességgel fogadá meglepő vendégeit. Miklós' szíve lánghévre lobbant, midőn Idára veté szemeit, 's ennek is nagy maga-megtartóztatásába került, hogy Miklóst megpillantván, érzetét a' férje előtt eltitkolhatá. — Édes szóváltások közt ment-el a' nap, 's utánna következő reggel a' Grófné arra kérte B. Urat, hogy Idával együtt útaznának velök egy társaságban G. városba. Teljesítve lett a' kívánat, 's négy óra alatt oda jutottak. Ezen városban volt Idának már hat éven túl haladott leánykája. Midőn azon aszszonyhoz mentenek, kihez a' kis lyány, gondos nevelés végett adva volt, — minthogy Ida titkon gyakran meglátogatta leánykáját, — ez őt hamar megismervén, futott kézcsókolására. Már most a' Grófné B. Úrhoz fordulván, így szóla szembetűnő bátortalansággal: Ime, Uram! e' kis lyány Idának szíve alatt fogantott. Ez titok vala mindeddig az Úr előtt, de tovább rejteni nem akarván a' történetet, engedjen-meg az Úr édes hívének e' hibáért, kérjük. Tagadni nem lehet, hogy ő vétkes, mostani magaviselete azomban eléggé bizonyítja, hogy az Urat mint férjét eddig is boldogította hív szeretetével, 's fogja ezután is. Azon summán kívül, mellyet én az Úrnak Idával, szívességem' jeléül, adtam, itt van még ötven-ezer forint, a' szerencsétlen lyánka' számára. Kérjük szeretettel az Urat, ha e' kis lyányt Idának haza-vinni, 's felnevelni megengedné.

E' váratlan jelentésre B. Úr a' bámulás miatt egy szót sem felelhete. A' Grófné megmutatván a' kis lyánynak B. Urat, ezt mondá: Nézd, édes Lottikám, a' Papád, kit még nem is láttál! — Örömmel nézett a' kis Lotti B. Úrra, de ez komoly képet mutatván, némán

állott-meg. Ezt a' hidegséget a' jószívű lyánka sejdítvén, édes anyjához fordulva ezt mondá: Édes Mamám! a' Papám csak most van itt előszer, még is olyan, mintha nem szeretne engem, mintha haragudnék.

A' kis Lottinak e' szavaira mindnyájokat bámulás lépé-meg; szemeik az elmés lyánykára lévén függesztve, szótlanul valának a' körül. Végre hosszas tünődés után B. Úr így sohajta: 'S én így vagyok-e megcsalva? Tiszta szívű férfival így tenni! Nyelvem, némulj-meg! Szívem, ne dobogj! Jójj, ah! jójj halálom! tégy jót velem!

Erre Ida siránkozva: Bocsáss-meg, édes férjem! Bocsáss-meg, ha még arra méltónak itélsz. — Úgy a' Grófné is azt mondá B. Úrnak: Engedjen-meg az Úr Idának ama' meggondolatlan lépésért, melyet holtig fog bánni. — Végre hosszas csend után B. Úr fájdalomtól feszült kebelével mondá rebegeve: Megbocsátok! Megbocsátok! de boldogságom e' naptól fogva temetve marad. E' lyányka ne maradjon anyai gondviselés nélkül! Hozza-el most Ida magával; de szívem mindannyiszor búra fog jaidúlni, valamikor ő reá pillantok. Én megbocsátok! de boldogságom e' naptól fogva temetve marad!

Ezek így történvén, viszont mindnyájan haza utazának. Tavasz volt, de szemeik a' 'virágok' ezrein nem találtak örömet; a' madár zengzet bús dal volt nekik az úton. A' Grófné-hathatósan ajánlotta Idát B. Úrnak előbbi hajlandóságába; de ez megmondá, hogy ha mindég angyal leend is erkölcsaire nézve nője, még sem fogja ő a' megtörtéteket soha feledésnek adni. Így a' Grófné 's fija lenemirható fájdalomtól kísértetve hagyák-el a' feldúlt örömű

házaspárt. — B. Úr Idát szóval ugyan egyszer sem szomorítá többé; de elég nagy gyötrelem vala ennek, szívében 's férje' szomorúságában éreznie meggondolatlan tettét. Ez a néma búslakodás és emésztődés azt a gyászos következt voná maga után, hogy a' bú' mérge őket naponként jobban gyengíté, fonnyasztá, 's egygyütt létök nem más volt, mint a' gyötrelem' élő rajzolatja. — Ennek tudása végre magát a' Grófnét is nagyon megilletvén, a' bánat siető szárnyakon hozta-el halálát. Ekkor jöve napfényre az a' titok is, hogy Ida a' Grófnénak törvénytelen ágyból eredett leánya, kit özvegyiségében szült, 's így anyjáról Miklósnak testvére. Ezt csak a' Titoknak tudá, 's éppen ez volt oka, hogy Idát Miklósnak nőül venni nem engedte. — Miklóst is levervén nyugalmára nézve a' történet, magányban élve tölté napjait, 's Ida' szerencsétlensége, mellyet ő okozta neki, holtig tartó keservet táplált szívében. — Ida megtudván ama' titkot, hogy ő a' Grófnénak illetlen tűzből származott leánya, B. Úr pedig azt is, hogy Miklós a' kis Lottinak atyja, végökig olly hidegek lettenek egymáshoz, a' hogyan élni nem élet.

Vajha senki el ne felejténé, milyen drágán fizettetik-meg az a' szempillantatnyi gyönyörűség, mellynek egész életbeli boldogtalanság az ára!

Nemes-Apáthi KISS SÁMUEL.

2.

*Nagy-Várad' védelme. 1598.**Kapitány Schels után.*

Harczra készült a' Török a' roppant birodalom minden részeiről 1598 nyarán nagy sereg összecsoportozott Szemendria, és Belgrád környékire *Szerdár Mehemet* Nagyvezér kormánya alatt, kinek Erdélyt fenyegető intézetei nyilván-valók lettek. Havas-alföldről *Mihály* Vajda hiv jelentést tett minderről a' Kassán tartózkodó *Maximilián* Fő-herczegnek. *Mihály* Vajdától, mint mélybélátású, szerencsés, ügyes hadivezéértől tartott a' Török, már múlt esztendőben őt a' Szultán a' veres zászló becsajándékkal, sok más ígéretekkel maga részére igyekezett hódítani, ugyan akkor *Rudolf* Császár 's király, pénzbeli segítséget küldött a' fegyveres nép kielégítésére. *Mihály* az akkori kedvező környülállásokat használni akarván, az Ozmán jármát nyakáról lerázni, Magyar-oroszagtól is függetlenné lenni igyekezett. Ezen kívül *Báthory Zsigmond* Fejedelem eltávoztatta óta uralkodását Erdélyre is kiterjeszthetni reménylette. Az első szempillantatban legtanácsosabbnak tartotta Magyar-oroszagnak a' Török ellen segítségül lenni, követei *Maximiliántól* népet, 's pénzt kértek, önmaga serege 15000 jól gyakorlott öreg katonából állott, a' Szultán méltán félt tehát, mert ha *Mihály* seregét a' Magyarokkal összekap-

csolhatja, Erdély meghodítása akadályoztatva vagyon, azért még egyszer szövetségét ajánlotta a' Szultán, a' Tatároknak Havasalföldön az átmenetelt soha meg nem engedni, az esztendei adót felényire leszállítani, a' hátra maradt adósságok fizetéséről lemondani ígérte. Ezen ajánlásokért csupán az Oláh-sereg lefegyverkezését, szétbocsájtását kívánta. A' Vajda színtelt örömmel fogatta a' Szultán ajánlását, de azon ürügy alatt, mintha az egymás közt meghasonlott kódogó Tatárok ellen országát védeni kellenék, seregét fegyverben készen tartotta, de alattomosan Junius 9-dikén Erdélyből Targovisztnban érkezett magyar követekkel, a' Török ellen védő és hántó egygyességre lépett.

A' tatár földön nőtten-nőtt a' lázadás. Két Khán civődött az uralkodáson, mind a' kettő kérte a' Szultán segedelmét, a' Porta mind kettőnek oltalmat ígért, csak hogy annál több segedelmet nyerhessen tőlök, de azomban 4 Czauszt olly parancsal küldött hozzájuk, hogy a' kevesebbet ígérő üdösebb Khánt ölnék-meg. Azomban a' Khán megtudta a' Czauszok' jöttét, őket elfogatta, 's rákásra ölette, most már *Báthory Zsigmond*tól segedelmet kért olly ajánlással, hogy ha a' szükség úgy kívánná, hatalmában lévő Tatárokkal maga költségén Erdélyben megjelen akárki ellenére is. Erdélyből is mentek követek a' Tatár földre, hogy ott az ajánlott egygyességet megerősítsék. Ez alatt *Báthory* Erdélyt általadta a' magyar királynak. Május' végével a' tatár földről visszatért, magokkal több kezeseket hozó erdélyi követek Targovisztnban jöttek, éppen akkor jött el oda a' Magyar követség is, itt kötötték meg azon egygyességet, mellynék értelme szerint a' Tatár-Khán magát lekötelezte Havasalföldet, Erdélyt, Magyar-országot soha többé nem pusztítani, és a' Szultánnak a' Magya-

rok ellen segédelmet nem adni. De csak hamar megváltoztatta a' környülállásokat egy nem várt történet, a' melly *Mihály Vajdának* is alkalmatosságot adott allatomos csalárdságának más arányt adni, így a' Tatárok is megszegték az egygyezést, minden az előbbeni ellenséges lábra jutott.

Báthory Zsigmond tudniillik *Junius'* havában *Rudolf* Császárral kötött egygyezés szerént Erdélyért elcserélt *Ratibor*, és *Szlézia* tartományokat mint független fejedelem átalvete ugyan, hanem természeti álhatatlanságától ösztönözve, már *Augusztus* közepéu titkon elhagyta birtokát, Erdélyben temett, hol őt a' pártosok' serege *Bocskay István* vezérlése alatt örömmel fogatta, *Tordán* ugyan azon hó 29-kén tartott Gyűlésén nyilváná tették, hogy *Báthory Zsigmond* Erdélynek ismét országló Fejedelme, ki a' Szultánnál békélni akarván, követeket küldött *Bizanczban*, magát, országát a' Szultán oltalmában ajánlta.

Báthory Mihály, Vajdához is küldött meghatalmazott biztosokat, kikkel a' Vajda a' Császárral kötött alku ellenére szövetségben lépett. *Báthory* ígérte, hogy a' Szultánnal soha nem szövetkezik, a' Török-sereget az erdélyi határtól távol tartja, és semmit sem téssen a' Vajda hire 's tudta nélkül, ellenben *Mihály is* köteles léssen 35000 fegyverest, ha a' szükség kíváná, akar ki ellen is *Báthorynak* segítségül adni, 2400 oláh katona el is jött Erdélyben. *Mihály Vajda* a' Duna környékén a' szomszéd *Basákkal* már elkezdte a' csatázást, többeket u. m. *Szisztovi Khailin Basát*, a' *Szilistriai Mahometet* *Kerkulestje* helységnél tökéletesen megverte. *Demitru* oláh-hadivezér pedig *Karakulnál* az *Aluta* folyón általkelt másodsor is megverte *Khailin Basát*. *Szeptember'* 10-dikén *Nicopolt* megtámadta, több napig lövette a' várast, de foganatlanul, azért elhagyták

az Oláhok a' várost, és a' helységek' rablására mentek. Továbbá 25000 főből álló sereget gyűjtöttek a' Basák, de a' Vajda meg nem félemlét tőlök, megtámadta őket, fényes diadalmat vett rajtuk, és a' megfuttamodtakat Rrustsukig üzte, gazdag zsákmánnyal, és sok száz megszabadított keresztyén foglyokkal visszatért a' Dunán. Ekkor 16000 Polgár elhagyta honnyát, a' győzedelmes Vajdát követték, a' kik is későbben Erdélynek lakosai lettek.

Mehmed Szerdár Basának Julius' utolján Belgrádnál öszszegyűlt serege száma 100 ezerre ment. Augusztus 4-dikén általment a' Dunán, Becskerek-nél tábort ütött, plánja szerént legelőbb is Magyarországgal öszsze kapcsolt erdélyi Vármegyéket akarta megtámadni. Arad, Lippa, és más erősségeket megvívni, és így Erdélyben benyomulni. De a' Vezér' hadi munkássága egész Szeptember hónapban csupán apró harczból állott, mellyet jobbadon a' Tatárok viseltek. Szeptember' elején 7000 Tatar Becskerektől egész Debreczenig szaguldott, az egész vidéket pusztította, 8000 lakosnál többet kardra hányt, vagy fogva magával hurczolta. *Bornemisza Miklós* huszáraival többször megharczolt ugyan az ellenséggel, több győzedelmet is vett rajta, Debreczen vidékéről el is üzte, de kártékonyságának gátot vetni nem tudta. Az elfogott Tatárok vallák, hogy ők a' 40000 főből álló sereghez tartoznak, mellyet maga a' Khán Nagyvárad ellen vezet. Egynehány nappal később egy más csorda Nagy-Káló vidékét tüzzel vassal kezdé pusztítani, de a' vár' őrizete kirohant, öszszeverte, és rablott zsákmányát elvette tőle, az itt elfogott Tatárok mondák, hogy a' Khán az egygyesült Basákkal Lippát megtámadni igyekezne, egy kiküldött szaguldó csapat pedig olly parantsolattal kovájogna az országban széjjel, hogy azt mentől távolabb csak lehet pusztítaná, és a' királyi sereg hely-

heztetését kifürkészné. Csanád' Arad' Nagylak' kevéssé számú őrizete a' Tatárokat nem várta-bé, hanem elhagyta helyét, tovább állott.

A' Nagyvezér a' Fő-sereggel Nagyvárad ellen indult. *Báthory* Fejedelem követe az útban találkozott vele, de kisem halgatta a' követség tartalmát, magától elüzte, egyszer is mind tudtára adatá a' fejedelemnek, hogy a' Szultán parancsolatjára, mi-hent Várad meghódolna, azonnal az Erdély fejedelme elüzésére megyen. Látta *Báthory* nyilvános veszellyét, a' Királynak ajánlotta szövetségét, de itt is hideg választ kapott.

Kassán tartózkodó *Maximilián* Fő-herczeg Szeptember' 18-dikán *Nyári Pál* ezredes kapitányt elküldötte Nagyváradra, ki a' Fő-herczeg nevében sereget, eledelmet, tüzi készületet ígért *Király György* várnagynak, és egyszer'smind a' Császárnak tartozó hívségére emlékeztette. *Báthory* is *Csáky István* által igyekezett a' *Királyt* pártjára keríteni, de se a' várnagy, se a' polgárok az Erdélyiek felől akartak legkissebbet is tudni. *Király* a' fő-, *Korlatovics*, az Alvárnagy, megüzenték *Maximiliánnak*, hogy ők szent kötelességeknek tartják a' várat *Rudolf* számára utolsó lehelletig védelmezni.

Maximilián későbbben Nagyvárad kormányozójának *Redern Melkhiort* nevezte-ki. Ez el is ment a' tokai táborból Szeptember 28-dikán 300 német gyalogsággal, *Isolani Márk* 200 olasz néppel az említett városban. *Nyári Pál* pedig 100 lovas Maggyarral igyekezett a' Nagyvezér utját mindaddig elállani, valamig csak a' vár mindennemű fogyatkozásait ki nem pótolná. Végre még 1500 hajdút rendelt a' Fő-herczeg, kik magokkal nevezetes summa pénzt, ágyúkat, tűz szereket, és 24 szekeren eledelmet vittek, de ezen népnek csak egy része jutott el Váradra, mert midőn a' város alá értek,

a' Török azt már körül táborlotta, a' vár' őrizete alig állott 2000 fegyver fogható katonaságból.

Nagyvárad akkoriban a' sebes Körös, és Pecze folyók közt kereken épült, több tornyokkal erősített fallal volt körülvéve. A' külső kőre az erősségnek ötszéget, képzett. Napnyugotról állott a' *csonka*- és a' *fa-bástya*. Éjszokról az *arany*-, napkeletről a' *velenczei*-, délről pedig a' *királyfi-bástyák* oltalmazták a' vár' falait. Vizenyős széles árok övedzette körül a' várat. Körös éjszokról, Pecze pedig délfelől bőven árasztotta azt. Nyugotra a' vártól fekszik a' város, ez a' vár felől egészen nyitva volt, nyugotról védelmezte ellenben a' Köröstől a' Peczeig húzott mély vizű árokkal fedett tornyos-fal, éjszaki részét takarta a' Körös, délről pedig a' Pecze. Ezen két utolsó oldalai czövekezettel nem a' legjobbban voltak bátorságossá téve.

Csanádnál *Kazim Khán* Tatarjai öszszecsatlák magokat a' Török-sereggel, innét az egész tábor útnak indult, 40 ezernyi számmal által jöttek a' fehér, és fekete Körösön, 29 Szeptemberben Nagyváradtól nem messze tábort ütött. Püspöki helységétől egész a' Hájoi meleg ferdőig terjedett ez el, a' török nép bal, jobb szárnyán a' Tatarok állottak. Mihent a' kitűzött helyhezetben értek, azonnal védő árkokkal elásták magokat. Minden nap szaporodott az ellenséges sereg, 60 ezerre könnyen lehetett számítani. Szeptember' 30-dikán *Redern*, a' kormányzó Várnagy, őrizete csekélysége miatt, és a' város-falai csekélységek végett, a' belső, és külső várost felgyújtatta, népét mind a' várban vitte, 100 fegyveres polgár követte a' katonaságot, és 2 zászlóaly lovas százs-nép *Rubis Gottfried* kormánya alatt. A' Török mihent ezt észre-vette csoportonkint nyomult-bé a' Városba, és prédált, akkor kirohant

a' várból 180 hajdú, és a' meglepett rabló Törökök közül többet száznál lekaszabolt.

Octóber' 1-ső napján támadó batteriák' építéséhez fogott a' Nagyvezér, sok száz árkoló munkálkodott, futó árkok ásattak, több harcz gátakat emeltetett, és a' vár árkából a' vizet elzárni igyekezett. Már Október' 2-dikán a' felgyúlt város' romain, és a' déli külvárosban készen voltak a' harczgátak, készen a' batteriák, a' honnét a' várat lőnni még a' nap elkezdették, de a' vár őrizet sem maradt vesztég, a' Török lövését visszazozta, és a' támadó, 's árkoló ellenségben nem csekély kárt okozott. *Király Györgyre* volt a' fa-bástya, *Nyári Pálra* pedig a' királyfi-bástyának védelme bizva, a' más három bástyákat pedig *Rubis Gotfried* védelmezte. E' nap megesküdt a' magyar, 's német sereg a' várnak álhatatos védelmére, büntetést hoztak az árulók, félenkek, és az ellenséggel czimboraságban ereszkedők ellen. Maga a' Várnagy is megesküdt az örsereg előtt, hogy ő a' hiv Előjárónak kötelességeit szentül tellyesíti, utolsó emberig a' helyet védelmezni, és a' feladásról még szót sem fog ejteni.

Október' 3-dikán a' déli árkon általevedzett a' Török, felgyújtotta a' fa-bástya czövekzetit (Pallisaden); de csak hamar oda siettek a' Magyarok, 's a' gyulladást eloltották. 4-dik, és 5-dikben ismét illy próbát tett az ellenség, de haszontalanul, mivel a' bástya földhányással körül volt véve, azért abban futó árkot ásatott *Király György*, így ezen takart útban magyar örök voltak, és az ellenséget szüntelen szemmel tartották. 6-dikban a' felső malomnál a' Pecze vizét elzárta az ellenség, nem folyt a' vár árkában.

A' falak' erősségétől, az örsereg' álhatatosságától nyilván várhatta a' Nagyvezér, hogy Nagyvárad'

meghódítása több időt kívánna, mint sem gyanította. Már is az eledelemben szükségét kezdett szenvedni a' Török-sereg; a' végtelen sok esső elrontotta az utat, az eledelem szállítás súlyos lett. Azért több erős Tatar-csapatokat küldözött-szét a' Vezér, hogy a' környékben marhát, gabonát szerezzenek, és a' táborba szállítsák. Ezen rabló csordák között többben a' Kálo-Ecsedi-és Tokai-vár őrizetből, a' Rakomazi táborból szaguldozásra kiküldött Magyarok kezekbe kerültek, a' kirabolható faluk lakosai pedig elhagyták honnyokat, minden vagyonokkal bátorságosabb helyekre vonták magokat, így a' Török-tábor ezen az úton nem sok eledelmet nyerhetett.

Míg a' Nagyvezér éjjel nappal lövette a' várat, addig a' török tüzaknások földalatti folyosókon a' falakat alá ásni igyekeztek. A' körül-táborlás naplója szerint Október' 6-dika' éjjelén a' nélkül, hogy a' királyfi-bástya őrizete észrevehető, a' Törökök a' fal kigörbedő szegelete alá jutottak. Ezen tunya vigyázatlanságot az őrizeten volt kapitányt és a' népnek tizedikét agyon lövette a' felbószszoukodott Várnagy. Az ellenség elűzésére a' bástya falairól kötelen bocsájtkoztak-le a' hajdúk, kiverték ugyan az árokból az ellenséget; de már annak menedék helye lévén, nem sokára ismét visszatért. Október' 8-dikán éjjel a' csonka bástya szegeletéhez jutottak a' Törökök, nap felkeltekor az örök látták őket nyakig a' vízben álva dolgozni, a' fa-bástya fokáról lelővöldöztek ugyan többet közülök; de az elhaltak' számát a' vakmerők azonnal kipótlották, és minden akadályok' ellenére is olly mélyen beásták magokat a' kőfalba, hogy ott a' védők tüzök előtt elég bátorságban voltak. Ekkor a' Várnagy a' királyfi-bástya alá jutott Törökök' elűzésére ellenző tüzaknát parancsolt ásatni; de ezen munkának a' föld' tulajdonsága végett, olly csekély

fogantja volt; hogy az illy védelemről egészen le kellett mondani, nyugalommal kéntelen volt tehát várni a' várnagy' az ellenséges tüzaknak fellobbanását. Október' 9-dikén egy magyar nemest kiküldött *Redern* a' várból Maximilian Fő-herczeghez, mentől előbb segedelmet kért tőle. A' nemes Székely-hidról üzenetet küldött *Redernhez*, mellyben ennek értésére adja, hogy mentől előbb segedelmet várhat. 10-dik Októberb. mind a' két részről egész nap tartott a' lövöldözés. 11-dik. Délfelé a' fa-bástya előtt lévő takart útban volt őrző Magyarokat a' visgálódó Törökök álva találtak, reájok ütöttek, sokat közzülök levagdaltak, az életben maradtak nagy nehezen a' kirohanó kapun a' bástya belsejében futhattak. A' bástya alját így őrzetlen látván az ellenség a' czövekzet lerontásához fogott, a' bástya alját ásta, ennek következésében a' földhányás az árokban omlott, a' bástya belseje fagerendákból volt özszerakva, azokat szétbontotta, s így mind inkább beljebb jutott, 30 Török alkalmatosan dolgozhatott a' kivájt üregben.

Az említett nap éjjelén a' csonka- és királyfi-bástyák alá fűrt tüzaknak készítésével, megtöltésével, elfojtásával készen lett az ellenség. Október' 12-dikén reggel 7 órakor a' királyfi-bástya alatt, 9 órakor pedig a' csonka alatt fellobbant a' tüzakna, de minden káros foganat nélkül, mivel a' por' ereje a' rosszszul történt elfojtás miatt az akna száján rohant-ki. *Mehemet* azon esetre, hogy ha az akna fellobbanása a' várakozásának megfelelően seregét az ostromra készen tartotta, de mivel semmi rést nem nyitott a' por' ereje, csupán a' fa-bástya vivásához fogott. Iszonyú robajjal rohant-ki a' Jancsár-sereg a' futó árkokból, vívták a' bástyát, de az őrsereg el nem rettenve védelmezte magát, a' tusa több óráig tartott, mind a' két rész vitézül harczolt, több óráig

kétes volt a' győzedelem. *Redern* a' Németeket, *Nyáry* a' Magyarokat lelkesíték, ön vitézségök által példát adtak a' köznépek. *Szelesty János*, Ügyes tüzemester gyújtó-zsákokat, tüzes csuprokat hányt az öszszetódult Török-csapatok közzé, azok nagy kárt tettek az ellenségben, a' német lövöldözők is sokakat agyon sújtottak. A' Nagyvezér látta seregének vesz-tét, fort mérgében, látta a' Törökséget elgyengülve, testi, 's lelki tehetségét elvesztve mind inkább za-varodásban jönni, az ostromtól megszűnést paran-csolt, de az ágyúzást kettőztetett erővel folytatni hagyta; Sz. László' magas tornya a' vár' belsejében leomlott, benne fent őrizeten volt Magyarokat rom-jai közzé temette. A' Jancsárok oldalt rakott eme-letekről lövöldöztek a' várfokára, a' védelmezőket onnét elrettentették, mivel veszély nélkül a' várfal-on senki nem álhatott, azért *Redern* a' belső ere-szen gödröket ásatott, azokban elrejtve bátorságban lehetett maradni, csak néha kellett egygyik, vagy másíknak a' széjjel tekintés véget ezen védgödrökből kimászni. Még azon nap *Mehemet* a' Körös' jobb partján lévő szőlő-hegyeken batteriákat építtetett, a' mellyekben legnagyobb ágyút vonatta; de a' távolság véget ezen batteriák' tüze a' várban semmi kárt sem okozott. Annál nagyobb veszély fenyegette a' várat a' csonka- és királyfi-bástyák alá fűrt tüzaknákból.

Mehemet reménylé egyszer'smind, hogy a' vár-őrsereg a' mindennap rosszszabodó helyheztetésétől szorongattatva magát végre feladni nem lenne ide-gen, azért többször ajánlásokat tett a' Várnagyoknak, szabad elmenetelt ígért a' seregnek, fegyveröket is magokkal vihetik, de a' várból soha választ nem kaphatott, új ostromra készíté tehát seregét. Októ-ber' 17-dikén 8 órakor fellobbant a' csonka-bástya alá fűrt tüzakna, ez rőf széllességű reppedést oko-zott, az öszszeűzött fal az árokban dőlt, ezt an-

nyira betöltötte, hogy rajta száraz lábon átlehetne menni. Ostromra rohant a' Török, megmászták a' falromot, egy más csoport pedig a' fa-bástyát vívta. A' csonka-bástya' védői hatalmasan küszködtek a' romra mind inkább törekedők ellen, az ágyúk a' hátulsóbb, az apró tűz fegyver pedig az ellenség elsőbb rendében tetemes kárt okozott, vissza verve döltek-le már a' falfokán állók. Most a' Jancsárok rohantak előre, de ezeket is a' keresztyén katonaság *Redern*, és *Nyárytól* felbuzdítva hasonló álhatatossággal fogatta. Már estvéledett, a' Török-sereg még semmit sem nyert, vesztesége érezhető, legvitézebb fegyveresi meghaltak, 8 zászló, mellyek már a' falra tűzve voltak, a' Magyarok' kezében került. Megszűnt az ostrom. De a' várörizet közzül is sokan haltak el, a' 70 esztendő's *Király György* is az oltalma alá bizott fa-bástyát derekasan oltalmazta, egy Janicsártól reá lött golyó karját, vállát átfúrta; de ő azért a' küzdők' sorában maradott, és a' védelmet igazgatta. *Redern* nem volt ellenére az öreg hős kivánságának, tudta azt, hogy a' köznép milly' buzgósággal ragaszkodik ő's vezéréhez; de segédül még is *Szelestyei Jánost* rendelte mellé. Nem sokáig élt az öreg Várnagy: ott hol ő annyi példáját mutatta halált nem féltő nagy lelkének, Október' 24-dikén hív katonái közt, sebei sullyától elgyengítve meghalt.

Október' 18-dikán a' csonka- és a' fa-bástyákat újra vívta az ellenség, 3 óráig tartott a' véres tusa, mind a' két részről sok nép veszett-el; végre hátráltak a' Törökök.

Míg a' Török-nép Nagyvárad alatt véresen csatázott, addig a' Tatárok véresen pusztították az egész környéket. Egygyik csapat Belényes völgyében nyomult; a' másik Böszörmény sikjét rongálta. Ezen durvák előtt semmi sem volt szent, semmi sem

maradott bántatlan, a' mit magokkal nem hurczolhattak, azt öszszetörték, felégették, a' legvirágzóbb falukat pusztákká tették.

20-dik Októberben a' királyfi bástya alá fúrt tűzakna lobbant fel, 29 rőfnyi széles rést nyitott az izmos épületen. De az leomlott rom nem volt elegendő a' 160 rőfnyi széles árkot bétölteni, azért hogy a' falhoz útat nyithasson magának *Mehe-met*, üres hordókat, fa-tuskókat, deszka darabokat hányatott a' vízben, ezeket gátkosarakkal megerősítette, földdel megrakatta, 's így a' töltést tökéletességre hozta. Most már 3 oldalról vivata a' vezér a' falat, de minden igyekezete foganat nélkül maradott, öszszetörve kéntelen volt seregét a' futó-árkokban vissza vonni.

Október 21-dikén harmadik repedést szenvedett a' csonka-bástya, új ostromot kellett kiállani, azon nap a' királyfi- és fa-bástyát is vivta az ellenség, ekkor történt, hogy a' királyfi-bástya boltjában volt tűzpor vigyázatlanságból felgyult, több katonák, tisztek, az őrnagy *Zedlitz*, és az alezredes Gróf *Isolani* veszélyes sebben estek. 22-dik Októbertől 26-dikig minden nap vivta az ellenség a' most említett három bástyát. Október 25-dikén a' Körös hirtelen megáradott, partjain áthatott, az ellenség földvárait elmosta, futó-árkait vízzel öntötte el. Ezen zürzavarban kirohantak a' Magyarok, de tartós csatában *Redern* népét nem bocsájthata, mivel minden egygyes katona életét kémélleni tanítá őt a' szükség.

A' csonka- és királyfi-bástyák alá új aknát ásott az ellenség, 29-dikben azokat porral megtöltötték. Egy ör-magyar észrevette a' hordókat, a' lerakott zsákok közzé lőtt, fellobbant így az ott lerakott tűzpor, perzselve futott a' láng a' tűzakna nyíltságában, a' hol több Török az elfojtással foglalá-

toskodott, szétreppt az akna szája, kilobbant belőle minden por, és az ellenséget mind az aknában fulasztotta. 30, és 31-dikén a' csonka-bástya alá ásott aknán folyvást dolgozott az ellenség. Mind a' két nap erősen lőtte egymást a' két ellenfél.

November' 1-sőjén a' csonka-bástya két oldala alá ásott tűzoknak fellobbantak, de egygyik sem felelt meg a' Nagyvezér várakozásának, meg is ostromoltatta a' csonka- fa- és királyfi-bástyákat, de a' Magyarok mindenhol győztek, az ellenséget nem kis veszteséggel visszaverték E' nap a' többi bátrak közt *Rubis György*, Sleziai népével leginkább megkülömböztette magát.

Már mult hónapban, kivált utolján szünet nélkül esett a' zápor, éjszokról hűsen fújt a' zivatar, a' könnyen öltözködött ellenséget igen sanyargatta, ezen kívül mivel a' táborban eldelmet hozni alig lehet, éhség is kezdte sanyargatni azt, a' meleg éghajlathoz szokott lovak, és tevék százanként veszttek-el, az emberek közt pedig rothasztó kórság terjedett-el, a' 4 héti harcz alatt Nagyvárad falainál több 20,000 Török részszerént a' harczban, részszerént betegségben halt meg.

Baszta György vezérlése alatt Rakamaznál számos sereg gyült össze. Kassán betegben tartózkodó Fő-herczeg parancsot küldött oda, hogy *Baszta* a' körül-táborlott várost mentől elébb mentené fel. Meg is indult a' rakamazi tábor, de még alig ért Debreczenig, midőn hire jött, hogy Nagyvárad alól *Mehemet* félben hagyván a' körül-táborlást, azt alkalmasabb időre halasztván, eltávozott. November' két első napján a' bateriákból ki-vongatta a' taraczkot, a' városban még épen állott házakat mind felgyujtatta. 3-dikban reggel vastag köd borítá az egész váradi környéket, ez eltakarván *Mehemet*'

mozgását, 40 ezerre fogyott, jobbadon beteg, vagy sebben sinlődő népével elmarsolt. Az magyar' s német őrsereg 4 százra fogyott, elégtelenek voltak ezek az elment ellenség nyugtalanítására, a' melly Szolnokon által Budára, onnét Nándorfehérvárra ment.

Nagyvárad oltalma a' nevezetes hadi tettek közzé tartozik minden esetben, ámbár az őrsereg több nemzetből volt is öszszeszerkeztetve, de még is *Redern'* szerény viselete, igazságos kormánya által egygyesség uralkodott a' népek közt, a' legsúlyosabb parancsolatokat vetélkedve teljesítették, egymást minden veszélyben segítették. Csak így volt is lehetséges a' rettentő nagy erőnek, olly sokáig ellentállani, olly vakmerő támadásokat vissza verni, és az ellenség minden gyakran jól kiszámlált intézeteit megsemmisíteni. Örökké éljen Nagyvárad' hős védelmezői emléke minden Magyar' szívében.

KISS KÁROLY.

3.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.*(Folytatás.)****Huszonkilencedik Levél. Polyklét Krántorhoz.****Romának és Görög-Országnak összehasonlítása.*

Alig ment el tőlünk a' számtartó, midőn a' nevezetesebb szolgák egymásután magokat jelentették. Egygyik közzülök egy olyan szobába vezetett bennünket, hol mindenféle öltözetek találtattak szép rendben; figyelmetessé tette a' Luciust azoknak sokaságára és válogatott voltára; a' másik az ezüstre viselt gondot, a' harmadik még hivatal nélkül lévén a' könyvek' gyűjtésére 's rendben tartására volt rendelve. Végre az Udvar-mester is megjelent, 's minekutánna magát mint ilyen bémutatta, így szóllott: „Uram, két nap ólta semmit sem mulattam-el a' mi házadnak illendő rendbehozására szükséges volt. Tanult szakátsod 's ügyes tselédeid vagynak; mindenféle élelem eránt gondoskodtam; pintzéidet válogatott borok töltik-meg, mikor parantsolod azoknak megkóstolását?” — „Még ma, monda Lucius, hívok egynéhány jó barátokat, kik beiktatásom' napját innepeljék, 's azt akarom, hogy ezek jól megvendégeltessenek.” — „Tsak arra kérelek, felele az Udvar-mester, add tudtomra a' ven-

dégek' számát és rangját, hogy illendő vendégséget készíthessek számodra." — „Itt lesznek, monda Lucius, a' Consul, Flavius Praetor, Messala katonái Tribunus, Genutius Pontifex, és három Senátorok. Ezen számba, monda továbbá reám tekintvén, nem foglalom bé az atyám vendégét, ez az enyim lett, 's ettől fogva úgy nézed őt mint másik uradat." — „Uram, felele amaz, az ilyen vendégek eránt megkülömböztetéssel kell lennünk; ma reggel a' piatzon egy rendkívül való nagyságú — halat láttam. Megfogom azt venni; ez ugyan drága éték lesz; de vagynak olyan esetek, mellyekben a' takarékossgot félre kell tenni." — „Édes Milonom, monda Lucius, azt akarom, hogy asztalom bőséget, de a' bőséggel egygyütt egyszerűséget is mutasson, hogy az étkek válogatottak, de ne felettebb kikeresettek legyenek; 's gyűlölöm az esztelen pompát, mellynek kárhóztatásában az atyám első lenne. Hányszor nem emlékeztetett ez engem egy hires Rómainak ezen mondására: elveszett az a' város, mellyben egy hal olly drágán adatik, mint egy ökör!"

Mihely magán voltunk, így szólék meghatott szívvel Luciushoz: „Édes Luciusom mindent reménylettem barátságodtól, de megengedj; ha arra kérlek, hogy abban a' mértéken tul ne menj." Mosolygott. „Édes Polykletem, monda, én azt fogom veled tselekedni, a' mit te tselekednél velem, ha én Athenében volnék; határozd-meg magad hol kelljen megállapodnom."

Azon szempillantatban, mellyben neki felelni akarék, félben szakasztanánk minden rendbéli számos polgárok által, kik Consuljok' fijának jöttek szerentsét kívánni. Az egész nap ezeknek elfogadásában tölt-el. Estve felé egymásután elérkeztek a' vendégek; a' Consul és a' Senátorok legutólján

jelentek-meg. „Barátim, monda a' Consul, sajnáljuk, hogy várakoztattunk benneteket; fontos dolgok kénszerítettek a' Senátusban tovább egygyütt maradjunk, 's tsak most oszlathattam azt el.” — „Olyanok é ezen dolgok, hogy közöltethetnek velünk, kérdé a' katonai Tribunus, vagy talán még most titok? — „Utóbb megfogod azokat tudni, felele hidegen Octavius.” Ezen kevés szókat olly erős hangon mondotta, hogy az egész társaságra nagy bényomást tettek. Mindenek halgattak, 's ezen hallgatás tsak az Udvar-mesternek belépése által szakasztatott félben, ki azt jött jelenteni, hogy az étek felvannak adva.

A' vatsoráló szobába vezetettünk. Lucius az attyának a' Consuli helyet mutatta-ki; így neveztetik a' középső ágyszéknek utolsó helye, melly azért van a' Consulnak szánva, minthogy onnét könnyebben szólhat mindenkkel, kik vele valami dolgot akarnak közölni. A' többi vendégek, rangjok vagy idősségek szerént foglaltak helyet, 's mindenik megelégedni látszott szomszédjával.

Az étel' kezdetén köröskörül komolyság uralkodott, melly észrevetetlenül elkezdett enyészni. A' beszélgetés elsőben azok között folyt, kik egy ágyszéket foglaltak-el; de nem sokára mindenkkel közös lett. Lucius azon sétálásunkról tett említést, mellyel előtte való nap mulattuk magunkat; egynehány szót mondtak az öreg Octavius' ditséretére, 's hosszasan és kedvektelve emlegették pompás szomszédjának ditsőségét. Ezen soká tartó ditséret megsértette Luciust, a' mit illendő ügyességgel észre is vétetett. „Kétség kívül, monda a' Pontifexnek, ez a' gazdag ember valamelly templomot építtetett?” — „Nem, felele, az oltárok' szolgája; az ő nagy pompájú tékozlásából az Istenek legkisebb részt sem vettek.” — „Hát talán a' Senátus-

han ékesszóllásával külömböztette-meg magát, monda az egygyik Senátornak?" — „Arról semmit sem tudok, felele ez; tsak az jut eszembe, hogy a' kényesebb környülmények között, nem mindenkor a' legtisztességesebb felekezettel tartott." Azután a' katonai Tribunushoz fordulván „hihető, hogy a' hadi-seregekben tette magát hiressé?" — „Mars Istenre mondom, felele ez tüzesen, ha Rómának tsak olyan hadivezérei volnának mint ő, ebből az ablakból megláthatnátok birodalmunk' határszéleit." Végre egy volt Censorhoz szólla: „e' szerént tehát erköltsei' tisztasága és a' haza' törvényeinek tisztelete által kellett magát ajánlania?" — „Kémély-meg a' felelettel, monda ez komor hangon; eleget láttál nála a' mi ezt illeti; nem szükség többet említenem. Ezen szóknál nem tudtam magamat a' mosolygástól megtartóztatni, észrevették, 's kiki, róla mondott elébbeni ítéletét szégyenlén, elhalgatott.

Hogy más tárgyra mehetnének által, a' második fogás' feladásakor fogta poharát a' katonai Tribunus, 's abból egynehány tsepp bort az asztalra töltvén, így szólla magas hangon: kövessetek engem Barátim, vigyünk itali áldozatot azon új Polgár' Geniussának, kit a' Szabad-köztársaság ujonnan nyert. Melly meglévén mindnyájan segítségül hívták a' Geniust, 's felemelték poharaikat. „Engedjék az Istenek, monda a' Tribunus, hogy ezen jeles familia szünet nélkül újabb tiszteletben részesüljön, 's hogy Octavius' neve századról századra fenn maradván, örök időkhig példázó neve legyen a' ditsősségnek 's boldogságnak!" Egy öreg Senátor, ki mind addig halgatott, így kezdé Luciushoz szóllani: „fiam, a' haza midőn a' polgári felséges nevet reád ruházza, mint nemes szívű anya jutalmakkal tetéz tégedet, minckelőtte még tőled vala-

melly szolgálatot vett volna. Semmi sem valál; most minden vagy. A' semmiből egygyetlen egy napon a' méltóságok' tellyességére léptél; ezek között egy sints, mellyet új állapotod magában nem foglalna, vagy elérhetővé nem tenne. Sebes és ditsősséges lépésekkel az ország' fejévé tehet, 's minthogy Róma a' világnak parantsol, az a' kit fejének esmer, minden halandók között első. Több rendbéli eszközök vagyunk kezedbe adva, hogy ezen ditső tzelra eljuthass. Eleink tsak egygyet esmertek; a' mi időnkbéliek többeket találtak-ki: te választhatsz közöttök. Korosságom, régi méltóságom, 's ez mellyel most felvagyok ruházva, és familiád eránt való szíves barátságom, nekem just adnak arra, hogy hozzád így szóljak. Mások más-kép fogják magokat erántad kiuyilatkoztatni.' Azután felém fordulván, „hát te, fiatal Görög, monda, nem kívánod é, hogy valaha te is Róma' fi-jai közzé számláltassál?”

„Uram, felelék én, nekem nem szabad kívánságimmal olly magasan járnom. Athene' gyermeke lévén, minden vágyásomat tsak arra tartozom intézni, hogy azt valaha viszont megláthassam. Tsak hazámban élhetek polgári jussal 's tsak attól kell azt várnom.”

„Tévedésben vagy, monda fennszóval a' katonai Tribunus. Athenét méltán szeretheted azt megvallom, de ugy soha sem lehet azt szeretni, mint Róma szükségesképpen szeretetti magát azokkal, kik törvényei alatt vagnak. Minden Nemzetek' királynéja lévén, mindenkor kész azokat, kik eránta hajlandóságot bizonyítanak, gyermekei' számába bévenni, 's hogy őket kegyelmeivel tetézzé, nem vár tőlök egyebet, mint hűszerefetet. E' szerént tehát dajkádnak van jussa háládatosságodra, de szíves szeretettel tsak valóságos Anyádnak tartozol.”

„Ugy vagyon monda nagy tüzzel egy felettem lévő vendég, valóban értetlennek kell erre lenned, ha által nem látnád, melly különbség van azon kötelességek között, mellyeket Róma és saját hazád kívánhatnak tőled.” — Mélyen érzem ezt, felelek én, 's reménylem, soha sem is fogom elfelejteni.” — „Én, így folytatá szavait amaz, a' nélkül, hogy feleletemre ügyelt volna, Proconsulságot viseltem Görög-országban, kötelességem lévén a' reám bizott népek' kormányozásával foglalatoskodni, jól megkellett esmerkednem azoknak különbféle igazgatásaikkal; az Athenei sem kerülhettele figyelmemet. Azt kérdem tőled; millyen kilátást nyit az legjelesebb polgáraitoknak-is? Millyent egyebet, mint a' sors vagy a' fortély által, napjában négy obulusért biróvá tétetni; kitsinyenként egygyik törvényszéktől a' másikhoz előmozdítatni, titulusát méltósággá nevedezés nélkül változtatni; talám Archonná lenni, 's azáltal egy kevés ideig tartó 's mindenkor per alatt lévő hatalommal birni 's végre minden tisztségek legmagassabb tetején is egész életére az Areopagus' tagjává választatni. Akkor század magával a' Cythaeron hegyétől fogva a' Suniumi fokig egy akkora tartományra fog nagy gonddal ügyelni, a' mekkorának kormányozását nálunk egy Proquaestor sem vállalná-fel. Ilyen nálatok a' legjelesebb polgár' nagyravágyásának is legditsőbb tzelja. Még szerentsés, ha pályafutásában az Ostracismus' kemény ítélete által nem gátoltatik 's nem kényszerítetik azon nyomorult játékszínt, hol talentomait gyakorolni akarta, elhagyni. Ellenben, melly nyereséget ígér neked a' Római néppel való egygyesülés! Azon szempillantattól fogva reád nézve minden elérhetővé lesz. Az előtted nyílt pályán minden lépés magasabbra emel annál, a' mi hazádban lehetnél. Ha oskoláitok' böltselkedésével

tápláltatván kívánságaidnak határt tudsz vetni, ugy hazád' védelmezése lehet nagyravágyásod' tzelja; 's akkor annak a' világbiró ország' nevében első tisztviselője lévén százszor több hasznot tehetsz neki, mint tsupa polgár létedre tehetnél."

„Uram, mondék mély tisztelettel a' Consulnak, megengeded é, hogy asztalodnál hazámat védelmezni bátorkodjam?" — „Szólj ifju ember, felele az; ha a' szabadság valaha Rómából számkivettethetnék-is, ezen házban találná utólsó menedékét."

Akkor a' Proconsulhoz fordulván így szóllék: „távol légyen tőlem, hogy a' Római polgár nevezetnek felséges voltát tagadjam. Mind az, a' mit Rómában láttam, a' Római nép' nagy jussait bizonyítja, 's annak felemelkedett gondolkozása meg egygyez felséges sorsával; de vallyon kevesebbé volna é tiszteletre méltó, ha szintén birtoka kisebb volna is, mint Attika? Te a' középszerüséget megveted, 's a' középszerüség tette igaz ditsőségeket, 's az készített utat fényes szerentsékre. Melly rény, melly nagyság, melly hősi indulat uralkodott az akkor olly keskeny határok közzé szorított országban! 's akármelly szörnyü kiterjedésüvé lett is ez most, lehet é állítani egész bizonyossággal, hogy annyi igaz polgárok találtatnak benne, mint akkor találtattak. Nem félek vitatni, 's előted is kimondani, hogy a' rény vetette-meg Róma' nagyságának alapját, 's a' szerentse emelte-fel az épületet."

„Vallyon, felele az nagy elevenséggel, midőn ilyen hangon beszélsz azt gondolod-é, hogy Görög-Ország' szép napjaiban élsz? Lehetne-é most nálatok Miltiadeseket, Aristideseket 's Phocionokat találni? A' keskeny határok, mellyek közzé magokat szorítottátok, nem mentettek-meg beunetteket; valamint mi elvesztettük ugy ti is elvesztetté-

tek a' népek' tiszteletére való just; de mi a' hatalmat megtartottuk 's a' nagyságnak minden fényével tündöklünk, ha szintén a' rények' fénye meghomályosodott-is."

„ Meglehet, felelék én, hogy már nem szám-
lálunk közöttünk azokhoz hasonló férjfiakat a' ki-
két neveztl; de minthogy intézeteink nem vál-
toztak-meg, 's a' régi nemzeti lélek megmaradott,
lehet hinni hogy hasonló szerentsés környülmé-
nyek, hasonló talentomokat fejtenének-ki. Aratus,
Polybius, Philopomenes sokkal később időben,
mint a' mellyről te szóllottál ujja szültk Görög-
országot; ezeknek hazaszeretete mérséklett gon-
dolkozása; 's haszon-vadászástól ment indulatja
vizszavitt bennünket azon hősi időkbe, mellyek-
nek valóságos voltát tsaknem kétségbe hozzuk,
minthogy tőlünk igen távol vagynak. A' böltsesség'
oskolai nálunk még egész fényekben fennállanak;
azokban természetekhez alkalmaztatott külömböző
utakon a' lelkek ditső gondolatokra emeltetnek-fel,
's ha szintén a' vélekedések külömbsege által azok
egymástól elválasztatnak-is, mind egygyül egygyig
megeggyeznek örökös tzéljokban, melly nem egyébb,
mint a' közjó' szeretete 's az egyes emberek'
boldogságának előmozdítása. Talán egygyet értek
veled abban, hogy Görög-ország észrevehetetlenül
leesett azon magas pontról, mellyre magát fel-
emelte; de ez a' mindent emésztő idő' munkája.
Századok kívántattak ahoz, hogy a' mi intézeteink
tsak valamennyire is megromoljanak, mig Rómá-
ban tsak egynehány esztendők is elégségesek vol-
tak, erköltseiket egészen megváltoztatni. Ti nála-
tok az öregek egészen más néphez látszanak tar-
tozni; ugy látszik, mintha azokat több századnyi
időköz választaná-el gyermekeiktől. Ha történetei-
ket jól tanultam, a' második Punus háború' sze-

rentsés kimenetele okozta ezen nagy változást. A' ti egész Nemzetek, megszabadulván az olly szükséges ellentállástól, ugy szólván a' világ' királyi-székébe ült, 's fejedelemmé lévén valósággal annak határtalan kívánságaival-is bír."

Ekkor a' Consul felkelvén helyéből így szólla: „tagadhatatlan, hogy a' szerentsés állapot elváltoztatta erköltseinket, de vigyázz fiatal Görög, előmenetelünket ne tulajdonítsd a' tsupa vak szerentsének. Egy szerentsés vagy szerentsétlen háború, egy megnyert vagy elvesztett ütközet nem határozza-el valamelly nagy birodalomnak sorsát; ez tsak intézetei' természetének köszöni felemelkedését vagy lelatsonyodását. A' törvények' ereje teszi valamelly ország' erejét; ha azok erősek, akkor virágzik, ha gyengék; lankad, 's ha rosszak, elenyészik. Vagynak természetek szerint hadakozásra termett, vagy félénk lelkes vagy lelketlen, nagyra törekedő vagy nyugalom szerető népek; a' törvények saját természetekkel ellenkező tulajdonságokat lehellnek beléjük, 's az illyen népeknek előre vagy hátra menését igazgatások' természete sietteti. Hijában emelte Macedoniát Sándor a' hatalom' tetejére; ő nem volt törvényszerző; ditsősége tsak személyéhez volt kötve, 's nem szállott-által örökségül következőire. Egy hős a' legtudatlanabb Nemzet között-is támadhat; meghal; 's tsak neve marad-fenn."

„Rómában ellenben a' hódoltatásokat mindenkör megelőzték a' törvények, mellyek a' vallást, a' közös és különös jussokat 's a' Haza eránt való kötelességeket magokban foglalták. Nálunk a' törvény-könyv regulazza a' Senátus' végzéseit, az vezérli a' népet választásaiban, az mondat ítéletet a' népek' sorsáról, szintén úgy, mint a' legalsó polgár jussairól, 's ha az ítélet néha igazságtalan is,

kutfeje mindég tiszta. Okfejeink változhatatlanok, előmenetelünk állhatatos lesz. Valamint a' Capitolium kösziklára, ugy a' Római birodalom törvényekre van építve; nem rontathatik-le máskép, hanem csak a' természet' felfordulása által."

„Azon külömbféle képek között, mellyeket a' népek' történetei mutatnak, vagynak némelly Nemzetek, mellyek a' világ' játékszinén a' nélkül, hogy nagy embereket szültek volna, nevezetesekké lettek, 's nagy kiterjedésű hatalommal bírtak, ha bár törvényeik híjánosok voltak-is. Ezek a' kereskedő Nemzetek, mellyek még inkább törekednek nagyságra, mint egyebek; de kevesebbé felsőges gondolkozásuak lévén, csak a' gazdagság által akarnak arra jutni. Hirtelen tévén szert rendkívül való bőségre, kevélyekké és igazságtalanokká lesznek. Elbizván magokat vagyonokban, azt hiszik, hogy akarmelly nagy dolgokat is véghez vihetnek, hogy azt, a' mit aranyokkal egyszer megnyertek, mindenkor megnyerhetik; 's többre vágyván, minden Nemzetek' jussait megtámadják. A' melly mértékben magoknak új ellenségeket szereznek, természeti következés szerént ugyan abban a' mértékben elvesztik az ellentállásra szükséges eszközöket. A' szorgalom 's iparkodás nevedett, de a' bátorság és vitézség meggyengült, a' hazaszeretetének tüze elaludt; nints többé Nemzeti-katonaság. A' zsóldosok, kik annak helyét elfoglalják, szünet nélkül telhetetlenebbek lesznek, vagy elárulják azt az ügyet, mellyet védelmeznie kellene. Egyfelől az ellenségek mindeunel bírnak, a' minek egy igen szerentsés nép híjával van, másfelől mindennek híjával vannak, a' mivel ez bir. Végre a' háboru kiüt, a' hartz elkezdődik, a' kintsek megtartásának kivánságát fellyül haladja a' több kintsre vágyás; 's ezen népek, mellyek elébb ditsősségek' fényével vakították a'

világ' szemét, most mélyen sülyedésekkel okoznak neki bámulást. Így enyészett-el Tyrus és a' kevély Carthagó; így fognak elenyészni mind azon népek, mellyek hatalmokat mulékony gazdagságra építik, 's mellyek azt tzeljökká teszik, holott tsak eszköznök kellene tartani, 's mellyek azt gondolják, hogy erőre tesznek szert, minthogy hadi-seregeket pénzen vásárolnak."

„Végre más Nemzetek, mellyek talán igazságosabbak mint a' Romaiak, 's böltsőbbek mint a' Carthagóbéliek, ellenkező útat választottak. Mig egyebek nagyobbodni törekedtek, ők tsak állandóságot kerestek. Ez volt szüntelen tzeljök azon jeles elméjű férjfiaknak, kik nekik törvényeket adtak, Illyen volt Görög-ország! Azon számos népek, mellyekből áll, tsak arra törekedtek, hogy egymás eránt függetlenségben maradjanak, 's ha bár magános hasznok sokszor ellenkezésben volt-is, egy szent szövetség által mindenkor meggátolták egygyik népnek a' másiktól való elnyomattatását. Egymásután mindnyájan szert tettek a' legfőbb rangra, a' nélkül, hogy egygyik is azt megtarthatta volna; a' hatalmasabbakat a' bölts szomszédok hátrálták győzdelmeik' folyamatjában; az erőtlenebbik felemeltették hanyatlásából. A' ti legnagyobb hódoltatásaitok Görög-országon kívül történtek, 's az illyen hadakozásokban, mellyek rendszerént igen nagy vigyázással folytattattak, nem annyira törekedtek tartományaitok, hogy magokat nagyobbítsák, mint arra, hogy magoknak adófizetőket szerezzenek. De mint-hogy az emberi lélek mindenkor a' tökéletlenség' bélyegét viselni kéntelen, a' ti törvényszerzőitek sem néztek saját hazájoknak határin tul; egyedül a' Persák' királlya vonhatta figyelmeket magára; 's mig az Amphictyonok Görög-ország dolgainak elrendelésével foglalatoskodtak, Macedonia titkon lántzokat

készített számára. Népeitek későn látván-által igaz hasznokat, hijában próbálták azt védelmezni, 's egy külföldi dítszó táborozás miatt, melly egy régi ellen-ségen boszszut állott, elfelejtették otthonni veszteségeket. Annak, ki magát akaratjok ellen fejekké tette, halála által hirtelen szabadokká lévén, egyedül alacsony irigykedéstől voltak elfoglalva; 's alig vették észre azt a' veszedelmet, mellyet reájok a' Rómaiak' előmenetele hozott. A' hajdan erejéről 's eszéről olly híres Görög-ország tsaknem azonnal járomba vettetett, mihelyt megtámadtatott; ollyan népek lettek meggyőzői, mellyeket alig esmért."

„Ezen rövid vizsgálát, így folytatá szavait, elégséges általláttatni veled, hogy egy nagy Nemzet, mellynek intézetei erővel tellyesek, még akkor is nevedhetnek, mikor eredeti rénye elenyészell; 's hogy másfelől a' kitsiny ország sem érdemel azért megvetést, hogy nagyravágyásának maga határokat szabott."

„Uram, így szólék én, minekutánna beszédét elvégezte, olly igazságos vagy mindenik nép eránt, hogy beszédedhez semmit sem tehetek hozzá. Nyílt szívvvel megvallom ezt a' vétket, mellyel törvényszerzőinket vádolod. Ezek a' népeket tsak tsinosodások léptsője szerént betsülvén, nem gondolták-meg, melly rettenetes lehet azoknak fiatal kora. Gyászos tévelygés, melly Görög-országot elvesztette! De ki mer felelni, hogy ugyan azon okok nem szülnek-é valaha ugyan illyen következéseket, és hogy a' Rómaiak' birodalma nem fog-é utóbb még most esmeretlen népek által megrenditetni? A' Cimbrusok veszedelemmel fenyegették Rómát, 's azon tartományok, mellyek ezen romlást árasztották reátok, egészen esmeretlenek' előttetek. De miért vádoljuk az embereket ott a' hol a' sors parantsol? Talán az a' mit vigyázatlanságunknak tulaj-

donítunk, már az idők' kezdete előtt el volt végezve az Istenek által. Talán azt akarják ezek, hogy egygyik népnek tapasztalása mindenkor egészen elveszsen a' másakra nézve; hogy mindnyájan a' szerentse' és szerentsétlenség' körét egyeránt megjárják, és hogy mindnyájan elenyésszenek mikor a' sor reájok kerül. Ha ez így van, valamint, mind a' kevély Tiberis, mind a' tsekélyebb Cephissus a' véghetetlen tengerben egyeránt eltűnnek, úgy Athéné és Róma is az idők' örvényébe elfognak merülni, de nagyságok' emlékezete örökre fennmarad az emberek között, 's ezek mindeniknek kimutatják való-ságos rangjokat." —

S. K. J.

4.

Eszmélkedés a' Világról.

A' szüntelen munkálkodó emberi észnek nem lehet gyönyörűebb, és felségesebb foglalatossága, mintha a' mindenségnek legcsudálatosabb titkaiban elmerülve eszmélkedik; gyengék ugyan testi érzékeink, de ha a' csillagos égbe vetjük szemeinket, lelkünk elbájolva csudálja azon véghetetlen táborn, mellynek kiterjedését tehetségeinek minden erejével sem képes felfogni — előtte áll tudniillik egy felséges alkotmány, mellynek körét meg nem mérheti, mellynek határait ki nem ismérheti ha nem mintegy elvész benne, és a' nagy mindenséget, mellyet csak bámulni tud, bátor egyszóval *Világnak* nevezni; ez ki meríthetetlen tárgy, de a' mindég fellyebb fellyeb törekedő lélek, megismervén jóllehet tulajdon határozottságát, egy fentebbi ragyogványnak vezérlő sugarával eltelvén merni tanult, és a' tudni valóknak tárházában gyönyörűséggel andalog.

A' világ nem össze halmozott tára az egyes, rideg, és egymásmellett álló tárgyoknak, hanem egy egész, mellyet az össze-függés, 's egymásba művelő erő lelkesít, itt minden egy, mindenhol a' szent rend, és a' legegyszerűsebb összefogás uralkodik; a' milliomnyi napok körülöttök forgó bujdosóikkal össze-függésben állanak, legyenek bár egymástól távozva, legyenek bár meg-

mérhetetlen távolságra egymástól, még is a' természetnek változhatatlan törvénye szerint befolyások által egymásba munkállódnak. Ha a' bujdosókról, mellyek tulajdon napjaik körül lebegnek, azoknak kölcsönözött fényekről, azoknak számokról, nagyságokról, és távolságokról akarnánk szólni, a' szó szüke miatt elkellene nemelnünk — azt ugyan látjuk, hogy mindenhol egység uralkodik, így hát kell egy királyi napnak lenni, mellynek mintegy tronussa körül a' többi napok bujdosóikkal egygyütt az örök lénytől kiszabott törvény szerint lebegjenek, ezen közép pontot a' mi szemünk nem láthatják, míg a' homálynak hályoga egy boldogabb áltköltözéssel szemekről le nem esik. — A' világnak úgy kell a' gondolkodó észnek ítélő-széke előtt látszatni, mintegy megmérhetetlen nagyságu temploma az Istenségnek, mellynek számtalan tornáczai zengnek az imádó dicséretektől, mellyeket az okos, de határozott lények bocsájtanak a' Mindenható-, és Véghetetlenységnek zsámolyához, és így az örökkén valónak imádása egy szent szövetségbe szövi őket — nem is más a' világ, mint egy kegyes Atyának háza, mellyben az okos teremtmények testvérek, és a' legjobb Atyának szeretett gyermekei.

A' természetben nincs semmi hiány, minden a' mi csak van a' világon egymásba kapcsolva egy véghetetlen lántzot tesz, ezen láncznak a' legalsóbb tagocskája össze-kötetésben vagyon a' legfelsőbbel, a' legalacsonyabb porocska legfényesebb nappal, a' leghitványabb féreg felségesebb teremtménnyel szövetségben áll, gyengék ennek általlátására a' mi érzékeink, de akár merre tekintünk akár gondolatunkkal, akár szemünkkel, mindenütt erőt, és életet tapasztalunk — bámuljuk azon erőt, melly a' mindenséget mozgásban tartja, csudáljuk a' bujdosók-

nak napjok körül rendes forgásokat, kiragadtatunk, ha azon közép-pontról eszmélkedünk, melly körül az egész mindenség megfordul; — de vallyon nagyobb világosságban vagyunk e' földünk körül? egy viz-csepp, egy levél-féreg szintannyi kis világot bámultat velünk, mellyben ezernyi élők lakoznak, mellyeknek észre veszszük rendes állati tagjaikat, és az élet művek legczélerányosabb eszközeit, ha szemünket mesterséges eszköz által feszítjük, vallyon ezeken bámuljunk e inkább, mint az égi testek' temérdek tetemein? Oh véghetetlen tengere a' lényeknek! elmerül benned a' halandó, ha mélyebben merészel beléd hatni, áltgázolhatatlan örvény az, melly a' lényeknek létét, létjeknek kifejlődését sűrű homályba leplezi.

A' nagy mindenségnek földünk egy kis részecskéje, melly közönséges hazája az embernek, valamint a' világnak minden részei egymással közös függésben állanak, ugy földünknek minden lakossai, és részei egymásba hatnak, és így azon véghetetlen láncznak melly mindent egybe foglal, egy részét teszik, ezen földi alkotásnak legfelsőbb czimere az ember, ő csukja bé a' földi alkotmányok' lánczának felső és végső tagocskáját, de egyszerűsmint a' fentebbi lényeket elkezdi, így tehát reánk nézve az alkotás két egymásba fogódzó rendjének közép tartalmát teszi az ember. Az ember itteni lakásában körül vagon véve a' természet csudáitól, feje felett lángol egész pompában a' világosságnak, és melegnek szülő anyja a' nap, lábai alatt szemléli a' földet olly annyira ékesítő különbféle virágokat, szóval mindenütt jót, szépet, és tökéletest tapasztal — vallyon ezen gyönyörűségek kertjének látszó lakjában fogja e létének vég határát elérni? éppen nem — mert az okosan művelő erő egy véghetetlen jóságnak bölcs kör-

mányozása alatt munkálkodni megnem szünhet, vissza felé lépni néki nem szabad, mert a' semmiségbe rohanna léte' körében körül botorkálnia nem lehet, mert így valódi munkálkodásától megszünne, kell tehát előtte egy oly új állapotnak lenni, melly törekedésének célja, és tehetségeinek feszítő, egyszer'smint kielégítő pályája legyen.

Az embert két egymástól különböző rész alkotja: a' föld eleme állatiságának, a' lélek képe Teremtőjének, mint állat a' földhöz nagyon szorítva, lelki halhatatlanságának pedig magvát kebelében hordozza, mellynek tökéletes kifejlésére a' föld elégtelen, egy más növényes kert kívánatik tehát reá. A' föld mint állatnak szükségeit kielégíti, ki tehát a' földön egészen kielégedett jár dal, csak állatiság uralkodik benne, mert a' lélek kielégítésére illy szoros korlatok szűkek, mihelyt ez valamelly nemesebb, és felségesebb gerjedelmekre tüzesedik; tüstént látja, hogy előtte minden tökéletlen, és darabos — a' mi felséges, soha nem végződik e' földön, a' mi tiszta, ritkán nyer állandóságot, és tartóságot — lelki tehetségeinkre, és szivbeli hajlandóságainkra ezen föld csak gyakorló, és próbálgató hely; békabizonyítja ezt az emberiségnek akár sorsáról, akár iparkodásáról, akár zavarodásáról szóló történet. Imitt amott feltűnt egy egy lelkes bölcs, egy egy példás életű jámbor, 's terjesztették a' viszontagságok hullámjai közt gondolatjokat, javallatjokat, és nemes tetteiket, ezek közzül némellyek ugyan az épséget torló habok között fel 's alá hanyattattak, 's forogtak, de a' balgatagság' ár vize elragadta azokat, mert a' józan okosság' javallatit balgatagok nyerték örökségül, és a' nagy lelkek' kincseit bitang tékozlók elpazarlották, és így a' nagy cél dugába dült.

Nem várhatja az ember vágyódásainak kielégítését e földön, nem félhet tehát, hogy a földipálya légyen létének határa, mert valamint a föld nem maradhat örökké tartó műhelye a mesterségeknek, örökké tartó kertje a növényeknek; ugy ezen sár-lak, mellyben járdalunk, nem lehet örökké eszköze kifejlődésünknek, elérjük végre azt a pontot, mellyen lelkünknek ezen vastag földi lakja elégtelen lészen lelkünk fellyebbi tökéletességének ki nyilatkoztatására. Megjelenünk, és eltününk, minden pillantat ezereket hoz e földre, és ezereket ragad-el róla. Az állat ki-éli magát, ha bár élte céljára rendelt esztendőket egészen nem is érte el, mégis belső célját meghaladta, tehetségei kifejlődtek, és az lett, minek lennie kellett, egyedül az ember vagyon ellenmondásban magával, és a földel, mivel bár melly igen kifejlődjenek is tehetségei, még is létének csak bimbójában rejtezik, még akkor is, midőn a mi véleményünk szerint megérett korban költözik által e világról, létének csecsemős korát alig halladta-meg, mellynek nyilván való oka ez: az ember földi állapotja utolsó pontjának léte kezdete a másik állapot létének, mellyre nézve ő e földön csak gyermeki gyakorlásban tün elő, és így magával egyszerre két világot állit elő.

A földön lakozó embernek leghatalmasabb része az állatiság, az igaz és tiszta emberiségnek csak magvát hozta magával e világra, melly benne csak nagy munkásság, és polgár-társainak nagy fáradozása által fejlik-ki kicsinyenként, — oh melly kevésnél fejlik az ki valódi móddal, és még a legjobbnál is, és legbölcsebbnél is melly igen gyenge, és töredékeny az! az embernek egész éltében az állatiság akar uralkodni, és leg többen hódolnak néki — ha a lélek fellyebb akar emelkedni, ha a szív szá-

badabb körében akar enyelegni, tüstént az állatiság földhez szegezni iparkodik őket, 's mivel az érzékeny teremtménynek a' jelenvaló mindenkor kecsgetőbb a' távol lévönél, 's mivel a' látható hatalmasabban munkálkodik, mint a' láthatatlan, könnyű kitalálni, mellyik felén billenik-fel az egyenletnek serpenyője. — A' mi életünk tehát harcz e' földön, a' tiszta és halhatatlan emberiségnek virágja az állatiságon vett győzödelem, melly a' száz harczokon győzedelmesen bajvivó bajnoknak elhervadhatatlan koszorúja, — minnyájan futjuk pályánkat, a' pályafutóknak végső czélul áll a' tiszta erkölcs, a' győzőknek koszorújuk elkészül a' halálkor.

Ha a' fentebbi okos lények reánk tekintenek, ugy látszatunk nékiek, mint minékünk látszatnak a' porban multságóú, és játékot találó gyermekek, igen csekélységnek véljük ugyan foglalatosságokat és mosolyogjuk, de azért megnem vetjük őket, jól látják ezen fentebbi valóságok gyengeségeinket, gyarlóságunkat, botlásainkat, sőt balgatagságunkat is, de átlátják egyszer'smint azon lánczat, melly a' mindenséget szemenként magában foglalja, látják vélök való öszszekapcsoltatásunkat, és tökéletességökre törekedő szándékunkat, azért botlásainkért sajnálhatnak ugyan bennünket, de megnem vethetnek; megbotlunk ugyan, de a' Mindenhatónak elegendő írja van irgalmassága' kincs-tárában, melly megorvosolja a' sebeket, és égi balzsamjával erősíti a' bajnokokat. — Valóban a' fentebbi okos lények a' mi feleink minket jobban, és tisztábban szeretnek, mint mi sohajtozhatunk utánnok, és szerethetjük őket, mert a' mi állapotunkat tisztábban által látják, mi csak azt tudjuk, hogy ő reájok nézve már elmúlt az időnek nyoma, 's minden egyenetlenségek kiegyene-

síttettek előttök, és így erántunk mint munkás feleik eránt ők részvételüket táplálják — látják a' hozzájuk közelgetőknek lépéseit, 's hathatósan felsegítik a' megcsuszamlóknak botlásait, — csak egy lépést tehát fellyebb! az elnyomatott lélek szabadban lehel, és az elroncsolt szív könnyebben piheg.

A' ki a' világot így tekinti, nem rettenhet meg, midőn a' halál' angyala földi élte' elnyugtán az átköltözés' poharát nyújtja, mert ki ne kívánna a' gyermeki bölcsőt az élet' delével felváltani, ki ne ohajtana egy igazán szerető Atyának kebléhez közelébb járulni — örvendez az értelmes gazda, midőn fáradozásai után bő aratással gazdagítja csüreit, vallyon mi rettenjünk e' fáradozásunk jutalmátul? azon bennünk lakozó nemesebb rész, melly már e' földet csudáival előnti, mit fog mivelni fényesebb körében? nem halhatunk mi el egészen, ha Isten van, ha az erkölcs, ha a' természetnek szent törvényei, ha a' megtestesült Istenségnek csudálatos, és legtökéletesebb rendszabásai állanak, ezeket pedig ki fogja kétségbe hozni?

Kellemetes andalgás valóban a' világról való eszmélkedés, mellynek ösztöne valóban mindegyikünket nógatja, mert bár alig kezdjen is az észnek világa ki hatni, már is a' világnak alkotója érdekli azt, és külömbféle kérdések megfejtésével kíván éles szomjan segíteni — fejtegeti is, és hogy álló-pontra találjon, kész még a' képzelődésnek mesés tüneményeit is felfogni, és a' józan okosság ítélete' helyébe tenni, de abból is az emberi lélek munkássága tetszik ki. Mulatságra inkább, mint fontolgatásra valók némelly vadabb népek' véleményjei a' Mindenségről, én itt csak a' Grönlandusokéit akarom fel hozni, mellyeket Cranznak Grönlandiáról irt könyvében találtam fel, — a' kérdések a'

Mindenségről szóllanak, mellyek az egygyügyü éjszaki népség illy formán felelget:

Kérdés: Ki teremtette az eget, földet, és mind azt, a' mit láttak?

Felelet: Mi azt nem tudjuk, azon embert nem ismérjük, de azt az egyet tudjuk, hogy nagyon hatalmas embernek kell lennie; vagy pedig minden öröktől fogva vagon, és örökké tart.

Kérdés: Hát lelketek van e?

Felelet: Igen is van; hanem ez elfogyhat, és meggyarapulhat; a' mi *Angikoksunk* megfolyozhatja, és megújíthatja azt, ha elvész, vissza adhatja, ha beteges, felcserélheti más gyors, vidám lélekkel, mellyet valamelly nyulból, nyargalóczból, madárból, vagy kis gyermekből vesz ki. Ha elutazunk egy távolságra, lelkünk gyakorta otthon marad, midőn éjjel aluszunk, lelkünk ki vándorol testünkből, 's vagy vadászni, vagy tánczolni, vagy látogatásképpen megy, testünk pedig egészségesen fekszik.

Kérdés: Hát halál után hová költözik?

Felelet: Akkor átköltözik egy boldogabb helyre, tudniillik a' tenger mélységébe, ott lakik *Torngarsuek* annyával együtt, ott szüntelen való nyár, és gyönyörű verőfény uralkodik, az éj pedig soha nem szomorítja a' lakosokat, bőven vannak ott madarak, halak, tengeri kutyák, nyargalóczók, mellyeket fáradság nélkül lehet fogni, vagy már készen főzve egy nagy bográcsban található.

Kérdés: És minden ember oda jut?

Felelet: Éppen nem — oda csak a' jó emberek mennek, azok tudniillik, kik alkalmasak a' munkára, kik nagy tetteket vittek véghez, kik sok czethalat és tengeri kutyát fogtak, kik sok veszedelmet kiállottak, vagy a' tengerbe veszttek, vagy szülésben meghaltak. 's a' t.

Kérdés: Miképpen jutnak ezek oda?

Felelet: Nem könnyen, mivel öt vagy több napokig is folyvást egy zordon kőszirton kell nékiek lemászkalni, melly a' sok csuszamlásoktól egészen véres már.

Kérdés: Látjátok e azon szép égi testeket? vallyon nem lesz e' ott a' mi jövőndó lakhelyünk?

Felelet: Igen — ott is lesz a' legfelsőbb égben, magosan fent a' szivárványon felül, az oda való átköltözés pedig könnyű és sebes ugyanynyira, hogy ugyan azon eggy estve a' hold világánál (melly hasonlóképpen Grönlandiai volt) a' lélek tulajdon szállásán megpihenhet, a' többi lelkekkel laptást játszhat, és tánczolhat, az lelkeknek ezen tánczolások, és laptázások teszi az éjszaki fényt.

Kérdés: Más külömben mit csinálnak oda fent?

Felelet: Sátor alatt laknak egy nagy tenger mellett, mellyben a' sok hal, és madár csak ugy pezseg — midőn ezen tenger kiárad, akkor esik az eső e' földön, ha pedig majd egyszer gátjait ált' szakasztja, akkor léssen a' közönséges viz-özön. Egyáltalában az égbe csak hitvány, és tunya emberek mennek, mivel a' szorgalmatosokké egyedül a' tenger mélysége. Oda fent a' lelkek gyakorta koplalnak, mi okból soványok is, és erőtlenek, az égnek pedig sebes forgása miatt soha nincs nyugtok, — rossz emberek, és boszorkányok jönnek oda, hollóktól kinoztattnak, a' hajokból ki sem űzhetik őket.

Kérdés: Mit gondoltok, az emberi Nemzet mint származott?

Felelet: Az első ember *Kallak* a' földből származott, azután pedig az aszszony ennek hüvelkjéből lett. Egy Grönlandiai aszszony egyszer rémet szült, szült pedig *Kablünétot* (melly külföldit, és kutyát jelent) azért a' külföldiek olly kaczerók és szaporák.

Kérdés: Hát a' világ örökké tart?

Felelet: Már egyszer felfordult, és az emberek megfulladtak, még is egy megszabadult, és botjával a' földre csapott, 's elő ugrott egy aszszony is, 's ketten bé töltötték az egész földet újra, most még csak nyugszik ez gyámjain, hanem vénsége miatt már pudvás, azért többször lehet hallani ropogását, már régen össze is omlott volna, ha csak Angikoksunk nem foltozgatná.

Kérdés: Hanem mit tartatok azon szép csillagokról?

Felelet: Azok ez előtte mind Grönlandiaiak vagy pedig állatok voltak, de különös esetek miatt oda költöztek, az ő halavány, vagy piros fény mellyel fénylenek, eledelek' különségétől vagyon. Nézd azon két össze találkozó, két aszszonyok, kik egymást látogatják; ezen futó csillag egy a' látogatásra menő lelkek közzül; ezen nagy csillag (gönczöl szekere) egy nyargalocz, azon hét csillagok pedig (fias tyuk) kutyák, mellyek medvét üznek, azok pedig ott (Orion öve) olly elvadultak, kik a' tengeri kutya fogásból haza nem találhattak, 's a' csillag alá jöttek nyugodni. A' hold pedig, és a' nap két testvérek. *Malinát* setében üzte a' bátyja, és futás által akarta magát menteni, felszállott, és Nap lett belőle, *Aninga* utánna eredt, azonban Hold lett belőle, most is mint egyre körül futkos *Aninga*, hogy a' szüz *Malinát* elérje, de hiába — *Aninga* ha elfárad, és elalszik (hold újuláskor) kimegy tengeri kutya vadászatra, egynéhány nap mulva vissza jövén olly kövét lessz, mint az előtt (hold töltekor) örül, ha valamelly aszszony meg hal, *Malina* pedig kedvét leli a' férfiak halálában. 's a' t.

KÖRMEYDY CAMILL.

5.

Válasz az 1830-dik eszt. F. M. Or. Minerva' III-dik Kötetének 132. és 133. lapjain álló philologiai kérdésre.

Quando sine injuria contra vitia scribitur, qui irascitur, accusator sui est. *Hieronymus.*

A' nemzeti nyelv' becse már önmagával hozza ama' szent kötelességet, hogy annak ügyében tett kérdéseket válasz nélkül ne hagyjunk, akkor különösen ne, mikor a' Kérdezőt gondolatiban tévelyegni tapasztaljuk. Minervánk' érintett kötetében 's lapjain, a' Kérdező philologus hazánktíjait szállítja-fel válaszra; 's minekutánna magamnál jelesebb Philologusok erre felelni elmulaszták, én kívántam e' hiányt kipótlani, elhitetvén velem emberi gyarlósággom azt, hogy a' nyelv' ügye körül hazafiúi tartozásból tett fáradozásimért, Philologusnak tarthatom én is magamat. Egyéb nyelvtudós Irótársim nem azért mellőzék-el a' választ, mintha megnem érdemlené a' tárgy; hanem mivel azt hitték, a' mit én, hogy t. i. a' ki már annyi idő óta ír mint a' Kérdező, 's még is olly rettentő nyelvtudománybeli fogyatkozást mutat irományiban és az említett helyen álló jegyzetében, olly Irót úgy is nehéz lenne jó Philologussá tenni; tehát a' válasz helyett inkább egygyet mosolygának a' Kérdező nyelvphilosophiáján. A' mi az elmosolyodást illeti, magam is azokkal tarték; de a' választ szükségesnek látván, itt adom azt egész őszinteséggel, hogy a' Kérdező maga is utba igazittassék tétovázásiból, minekelőtte

példáján netalán valamely kezdő Író is elindúlna; 's hogy a' miben ragyogó elmésséget képzel bírni, lássa 's ismerje-meg abban ügyetlenségét, melyet akármely álruha sem tudna a' tanult elmének éleslátása előtt eltitkolni. Ha senki nem felelne, azt gondolhatná a' Kérdező, hogy tacentes consentire videntur. Három hónapig vártam felszólított Philologusinktól feleletet, de minthogy nem jött, és a' Kérdező még nem convincált bennünket, tehát még jókor lesz compareálnom, mint Ügyészeink szoktanak beszélni, — ha elmúlt is a' Quindena.

A' Kérdező' jegyzete, szóról szóra, betűről betűre, így van:

„*Belöle.* Vallyon ez a' szó nem hibásan vagon-e így szokásba véve; és nem kellene-e neki a' hozzá rokon-szók (töle, róla, analogiája szerint így ejteni: bölem, böled, böle? Legalább a' *től* és *ról* nem így mozognak: tölölem, rolólam, (belölem). — Mint tetszik ez az észrevétel philologus Hazafiainknak?”

Ha némelly Kritikusaink' példájára nekem is szokásom volna kérdő- 's felkiáltó- jelekkel czáfolni, tehát e' híven lemásolt jegyzet után oda írnék néhány? és! jeleket, 's nem szólnék semmit; de a' Magyar azt mondja: *Szóból ért az ember.* 'S nagyon helyesen! Ugyan azért gondolkozzunk nyelvtudományosan és systematice, 's állítsunk ellenébe a' jegyzetben kitűzött okoskodásnak viszszaerhetlen okokat. Lássunk tehát dologhoz! megtartván a' logikai rendet is.

1-ső Kérdés. „*Belöle.* Vallyon ez a' szó nem hibásan vagon-e így szokásba véve?”

Erre laconice csak azt feleljük: *Nem!* Okainkat előhoznunk a' második kérdésre adandó válaszban leendő legcézirányosabb. Ugyan azért:

2-dik Kérdés. „Nem kellene-e neki a' hozzá rokon-szók (tőle, róla, analogiája szerint így ejteni: bölem, böled, böle? Legalább a' től ésról nem így mozognak: tölölem, rolólam, (belölem).”

A' melly tagadó részecskével a' Kérdező itteni kérdését megnyitja, ugyan azzal felelünk neki most is; t. i. *Nem!* — Józanlátású Nyelvtudós illy esetben a' rokon-szók között is megtudja különböztetni az első lineabeli rokonságot a' csak távolabbi sógorságtól. Mert olly analogia, minőt itt a' Kérdező említ, nem mással, mint egyedül az alaptalan nyelvtudomány miatt zavarba jött fővel lehet *ἀνυλογον*. — Ezen szavakat: *től,ról*, a' *belöl*hez hasonlítani, éppen annyi, mint a' repülő-halat a' madarak' osztályába helyezni, azért, hogy a' víz felett egy kis távolságra el tud repülni. Ha *tölöl,rolól*, létezne a' sokaktól kinzott magyar nyelv' világában, bizonytalán így mozognának ezek akkor: *tölölem, rolólam*; de minekutána ez maiglan csak *től,ról*, maradott, *tölem, töled, töle; rólam, rólád, róla* fog belölle lenni, a' nélkül, hogy ennél fogva vakmerőséget vennénk, a' *belölem* szónak — a' Kérdező' fonák nyelvtudománya szerint — *bölem*-mel való nevetséges írására 's kifejezésére.

Hogy a' Kérdező magát a' Publicum előtt máskor, illy tanulatlanságra 's rövid elmére mutató idomtalan észrevételeivel, nevetség' tárgyává ne tegye, tanúlja-meg mint szenvedélyes Író, legközelebb az általa felhozott szavakat illető grammaticai különbséget. Ime, megtanítom:

Qui bene distinguit, bene docet.

Től,ról, nál, vel, egy természetűek, mint *utól-járók* (Postpositiones), és ezek is felveszik magokhoz a' suffixumokat; így leszen azután: *tölem, töled, töle; rólam, rólád, róla; nálam, nálád*,

nála; velem, veled, vele. De a' belőlem, belőled, belőle, nem a' ből utól-járóhoz veszi a' suffixumot vagy ragasztékot, hanem a' belől részecskéhez (Particula). Belől, elől, felől, kívül, nélkül, által, miatt, 's a' t. ezek már egymással rokon-szók; de hogy amazokkal, mint utóljárókkal, nem, — ezt nem nagy bölcsességű, hanem csak igen közép-szerű elme is nagyon könnyen megfoghatja. Így tehát a' belől, elől, felől, kívül, nélkül, által, miatt 's a' t. részecskék magokhoz vévén a' suffixumot, léssen: belőlem, belőled, belőle, előlem, előled, előle; felőlem, felőled, felőle; kívülem, kívüled, kívüle; nélkülem, nélküled, nélküle; általam, általad, általa; miattam, miattad, miatta 's a' t. — Hol van tehát már most a' től és a' belől közt az analogia? Így kell-e Irónak esmerni anyanyelvét; mellyen öly igen szeret firkálni, 's vele Publicum előtt megjelenni? Most tanítsuk-e magyar Grammaticára? Boldog Egek!

És még micsoda szó-kötés a' fenforgó kérdésben ez: „Nem kellene-e neki így ejteni?” A' szó maga nem ejtethet semmit, 's az sem szükség, hogy a' szónak ejtsen az ember valamit; hanem inkább így irtam volna: *Nem kellene-e azt így ejteni?* Vagy: *Nem kellene-e neki így ejtteni?*

3-dik Kérdés. „Mint tetszik ez az észrevétel philologus Házaftainknak?”

Itt a' Kérdező aligha dicséretet 's jóvá hagyást nem vár. Erre válaszolnom szükségtelen; reménylem, az előadottakból ezen kérdésre adható válasz felől is lehet már a' Kérdezőnek ideája. Világosabban már iskolás gyermeknek sem szólhatnék oktatásban.

Ennyiben adék az említett kérdésre választ. Hogy feleletem az igazságon alapúlván, a' kérdező Úrnak tán nem vala kedvező, róla nem tehetek. Inkább kedvezőnek tarthatja annyiból, hogy ez is té-

vedéseit láttatja vele; ez pedig nagy szerencse mindenkor a tévelygőre nézve, ki magát rosszszúl ismeri. Csakhogy a' ki fennyen akar egyebeket valamire tanítani, 's ugyanabban önmagának ajándékoz-
nak jártatót (Gängelband), ez — úgy gondolom, — egy kevésbé fanyar íz a' száznak. De valamint magam nem szeretnék a' hízélgés' tömjén-füstjétől szédülni, másokat sem akarok ezzel szédíteni.

De minek is avatkozik Illyés Úr neologizálásba, holott öneki az nem megy? Hogy több éretlen újításait: elhalgassam, mi szükség volt a' *civilisatus* szót is *polgárzódott*-ra fordítani? (F. M. O. Minerva 1830. II-dik Kötet, 124. lap.) — Midőn Rómában az ékesszavú Cicero *Cives*-nek szólítottá lelkes előadásiban a' Tanács' tagjait, azon polgárok tették a' nép' csinosultabb részét; onnét vette származását a' *civilisatus* szó, *mivelt*, *csinosult*, *képzett*, *pallérozott*, értelemben. De a' *civilisatus* csak Róma' nyelvén, és a' vele rokon nyelveken jelent: *csinosult*, *mivelt*, *pallérozott*, *képzett*, embert vagy nemzetet, mint legközelebb az olasz és franczia nyelvben is. Nálunk Magyaroknál nem a' *polgár* a' nép' miveltébb osztálya, mert a' *polgár* szó parasztot té-
szen nyelvünkön. Ugyanazért a' *civilisatus*-t inkább *nemesített*, *csinosult*, *képzett*, *pallérozott*, *mivelt*, szóval szeretjük kifejezni. Vallyon ezeket sem tudta-e még eddig, a' Tudóst olly igen affectálni szerető Illyés Úr? Hiszen azt is tudhatná, hogy a' nyelv' csinosításában előrehaladott Németeknek sem volt soha eszökben is, hogy *gebildet*, *veredelt*, helyett, a' *civilisatus*-t *gebürgert*, *bürgerlichet* vagy *verbürgerlichet*-nek vagy minek próbálták volna fordítani. — *Polgárzódott*, ha már e' gyönyörű hangzásu szót 'használni akarnók is, inkább jelentene *polgárrá lett*-et, vagy pedig *elparasztosult*-at a' szónak characterénél fogva. Ebből is eléggé kiviláglik,

millyen ész fogatokkal légyen Illyés Úr' agyveleje tele, hol nyelvtudomány forog kérdésben. Tanács-
lom Illyés Úrnak, hogy illy — minden principium
nélkül való — neologizálást ezután ne próbálgas-
son, különben lakolni fog érette; minthogy már
most a' Magyar tudós Társaság is létre jutván,
övé lesz különösen a' honni nyelvnek — a' Nem-
zet' ezen palladiumának — megőrzésére való ügye-
lés; 's így a' mik eddig az ügyetlen Íróknak el volt-
tak halgatva, bizonyosan nem lesznek ezután. Sem-
mit se erőlködjék Illyés Úr a' szófaragásban; hanem
minekutánna tudva van, hogy önmagának ahoz tá-
lentom nem juta, tanuljon egyebektől, kik az ügy-
hez megkivántató energiával bírván, értik a' mit ér-
teni kell. Válasszon magának példányokat jeles
Íróink közül, 's azok' írásmódját kövesse, meg
nem felejtkezvén magában megvizsgálni: *Quid ferre
recusent, quid valeant humeri.*

Végzem szavaimat azon kívánással, hogy te-
gye magának a' többszer említett Úr a' nyelvtudo-
mányt — nem félig-meddig, hanem ugyancsak lel-
kesen — tulajdonává, szorgalom és férfias eszmél-
kedés által, ha literátorkodni akar. Ez a' resultá-
tuma mindazoknak, mellyeket itteni válaszómban
elmondani szükségesnek láttam.

„Hármas paizs fedje melyét, ki a' világ előtt,
mint Író fellépni akar.” — Véleményem szerint,
ezen hármas paizs: a' Hon' őszinte szeretete; a'
nyelv' geniusának ismerete; 's még ezenkívül, a'
dolgokat világosan megkülömböztetnítudó ész, melly
az igazság' utjáról soha le nem tér.

N. A. KISS SÁMUEL.

6.

Erdélyi Levelek,

írta

KAZINCZY FERENCZ.

I.

Felek, olly közel Kolozsvárhoz, sippadó hegy¹ ormán fekszik, 's elannyira szegény, mintha a' Blagyasza' tövében állana. A' falut Oláhok lakják, 's innen ered szegénysége. — Elborzadsz szavamon, 's emlékeztetni fogsz hogy az is ember? — Bizonyosan; de a' melly nép nem ismer boldogságot pályinkáján kívül, a' melly népnek a' lélek' szükségei felől semmi képzelete nincs, századok múlva is ott fog állani a' hol most. 'S a' Feleki oláh, eladván a' mit a' héti vásárra bévive, az első csapszéken hagyja ismét. Kivált midőn elkeserítette a' bőjt.

Míg túl Feleken egy írást olvasgaték, melyet Kolozsvárt vettem vala kölcsön, cselédim figyelmessé tevének, hogy az út mellett szokatlan alakú kövek termenek, magoktól simúlva henger és gömbölyeg formákra. E' tájon ezekből szeldeltetnek az oszlopok; innen a' Nagy-Almási emlék is. Jobb és bal felé gazdag erdőségek vonúltak el, 's gyönyörű szakokat tsinálnak. A' táj domb és völgy 's völgy, és domb mindenfelé, 's el van borítva kaszálókkal 's

gazdag tengeri-földekkel. Nagy fogadók, nagy szekér-állások, mint nálunk; de Tordáig, melly Kolozsvárhoz két posta, az útban nem találni semmi falut.

Torda kieszen fekszik egy szőlődomb' nyugoti lábainál, 's templomai 's egyéb épületei távolyra sokat ígérnek. Római birtok alatt neve Salinae volt, már akkor is gazdag sóbányáiról, mellyek a' lapos tető' ormán nyilnak. Piacza nagy, mind az itt kétfelé szakadó országút, mind a' sóbányák, mind az Abrudbányai rengetegek' tekinteteiben, hova a' sivatag hegy szekerútát sem enged.

Predik. Gyöngyösi János Urat, a' Leonistát, szerencsém vala még láthatni. Az embert látván magam előtt, alig hihetém hogy mindnyájunktól útált verseit, de mellyeken a' könnyű ömlést nagy igazságtalanság nélkül nem lehet nem irigyleni, nem csudálni, ez terjesztette légyen el. A' rossz útra még iskolájiban tévede, 's hexameterait és pentameterait azért rímezé meg, úgy ír nekem később, mert ug-rást tenni semmiben nem tanácsos; és mivel látá hogy koccanóji a' hexametereknek még azok közt is szereznek barátokat, kik a' hexametereket koccanók nélkül versnek sem ismernek. E' gyanús állítását még szent példákkal is támogató, meg nem sejtven hogy a' szent példák, a' régi és az újabb időkben, az ellenkezőt is tanítják. Valljuk-meg, füleit akkor még csiklándották a' rímes distichonok; valljuk-meg, még akkor tetszék magának, és nem ok nélkül, hogy a' technica' nehézségeit úgy győzémeg, a' mint azolta sem más senki; 's kell e neki azért pirulni hogy ízlése, akkor még, hamis csillámokon kapott, 's olly tapsokon, mil-

lyeken a' ki ügyét és magát becsüli; soha nem kap, sőt fut. De nem olyan e az, a' mivel ő kevélykedhetik, hogy látván másoknál a' jobbat, elég erővel bírt általtérni a' jobbra, 's rímeket többé distichonaihoz nem fűze; 's ezt nyolczvanadik évéhez közelítvén.

Olly érzésekkel jövék el a' tiszteletet érdemlő embertől; mintha leonínusokat soha nem irt volna. Sokat szenvede dicsőssége mellett, mert megleczkézte szegényt a' szelid Ráday is, mint Gróf Teleki József, és mi sokan; 's ki tudja, nem ez az ostrom vezette e szép maga elszánására. — Arcza igen tiszta bőrű; orczáji még aggott éveiben is lángolók, termeté kisdéd; módja feszeske, 's beszéde kevés. Bergmann híven adá képét, melly verseinek két kötetei előtt áll. De a' ki a' rezet látja, sok fürtű parókájával, 's abban a' tudós feszben 's alázatos pöfben, magának a' szeretetre-méltó embernek jámbor és szelid lelkét meg sem álmodhatja. Jó fej azonfelül. — Szül. Krasznán 1741. November 4-dikén; megholt Tordán, 1818. Mártzius 14-dikén.

Gróf Gyulai Lajos, ki útamban vezetóm és vendéglóm leve, elvive az Unitáriusok' Collégiumokba. Ha annak kisdéd, földbe süllyedt, képzelhetetlenül rossz épületéről szabad volna következtetni, úgy e' tudományos intézet felől igen sok jót mondani éppen nem lehetne. — A' XVI. század' szurdékjai, mint hajdan a' Debreczeni volt, hol most a' Corinthuszi oszlopokkal felczifított új áll, és mint a' Patakiban. a' keleti sor; egykor Franciscánus barátok' cellácskái.

Temploma e' felekezetnek új, de ízlés nélkül, sőt ízlés ellen; mint minden mestermív,

mellyhez sok ember szól. *In omni autem bene ordinata civitate curandum imprimis, ne plurimum valeant plurimi* — úgymond Cicero, az Angelo Maji által feltaláltakban; 's a' szó igaz szó, ha a' maga igaz értelmében vétetik. — Tornyaikon, valamint a' két más rokon felekezet' tornyain is, végig egész Erdélyen, kakas, csillag vagy kereszt helyett nincs egyéb egy tekénél; — mintha egy rövid vastag rúd' végére egy nagy almát szúrtak volna fel, vagy mintha ott egy buzogány állana.

Rector Professor Abrudbányai Szabó Sámuel Úr akkor jöve hozzánk, mert nem találuk vála házánál, midőn már vetkezénk. Melleg szívű öregecske, kinek látni vala arczán, a' mi lelkében lakott. Éltem az óra' kedvesséivel, 's előre bocsátván hogy én most vagyok előszer olly földön, hol az ő hitesorsai türetnek, és hogy Kolozsvárt egyéb dolgom volt mint dogmák eránt szedni felvilágosításokat; kértem, nézne annak, a' ki, bár mit halland, borzadozni ugyan nem fog; beszéléné elő, felekezetemet az övétől melly tanítások választgatják-el. — Azt nézzük inkább, felele, mellyek csatolják egygyüvé; de azt tudni nem vala szükségem; 's egy rövid halgatás után hozzá kezde magyarázatjaihoz, zelotai lángolások és theologiai eruditiojának fitogtatásai nélkül. Szavai nekem nem látszának egygyezni azon Professióval, melly Erdélyben nem sok esztendő előtt magyar nyelven és negyedrében jöve ki, 's a' szeretetre méltó ember úgy adá kérdésekre feleletét; hogy már tehát egyéb tárgyak felől lehet szóllanunk. Mint a' Luther' és Calvin' neve nem legkedvesb neve tanítványainak; úgy nekik nem az akár a' Sociniánusi, akár az

Antitrinitáriusi, 's ők itt írásban és beszédben soha másnak nem mondatnak, mint Unitáriusoknak.

Tudományokat Blandrata György, Zápolya János Királynénknak Udvari Orvosa hozta be Lengyel-országból. Ettől azt Dávid Ferencz Zápolya János-Zsigmondnak Református Predikátora kedvelte-meg; 's ez már most Unitárius, mint ura is, Kolozsvárt, a' Hídúcza' szegletében felállta egy lapos kőre, 's a' felcsődült sokaságnak nagy tűzzel predikállá a' keresztyén színbe öltöztetett Deismust. A' sokaság, meghatva ennek tüze 's ritka ékességű beszéde által, körülfogá az új Hit' tanítóját, 's vitte az akkor Protestánsok által bírt nagy Templomba, 's papjok Heltai Gáspár nagy örömmel fogadta annak küszöbein, 's a' néppel együtt maga is a' Dávid' tanítására tért.

Szabó Úr sokat dolgozott magyar nyelven, 's ifiabb esztendejiben lefordítá Marmontelnek erőlködő Enkájit, és az édeskedés Mezei Éjeiket; de ezek írásban maradtak. Göttingát 1791. látta. Megkaczagtata bennünket annak elbeszélése által, hogy Reform. Prépost és Berlińi Udvari-Pap Spalding elébe mint járúlt reszketések közt, 's feltette magában, hogy ha tortúra alá vonják is, meg nem vallja, melly akolhoz tartozik; de feltétele mellett meg nem marada, 's a' mosolygó Udvari Pap egy csókkal bocsátá-el magától. — (Mintha eszes ember, midőn jó embert lát, kérdené, hogy az) mit hiszen.

II.

Torda alatt a' nem nagy, de sebes és pusztító Aranyos vizén egy akkor zsindellyel, most cseréppel fedett híd van áltvetve, melly érdemli a' látást. Lábai a' vízben nincsenek, 's a' Tordaiak kevélykednek vele, hogy azt Erdélyi ember építette; még pedig a' ki külföldöt nem látott.

Útam itt balra tére; a' másik Enyedre viszen; 's annyira elázott lapályon, hogy a' kaszálót fűzekkel kelle beültetni. Két kisdéd szegény falu, a' kövér földön, 's a' sokat emésztő Torda' szomszédjában, tudatá velem, első megpillantására, hogy lakosoi Oláhok. Nem jó dolog az a' sok innep, az a' sok bőjt, Papjaik is szeretnék megkevesíteni.

Egygyikének végében sátorokba verekedett cigány hadat láték. Legényeik, leányaik, nagyobbjaik, aprójik, szaladának, mihelyt a' két köcsit megpillanták, 's forgatni kezdék kezeiket; tánczolgatának, félmeztelen, 's egészen némellyike. Befogám szemeimet, 's semmit nem adtam nekik. Cselédim hihetőleg szégyellék hogy semmit nem adtam, 's urabbak voltak úroknál; adtak, de intve, hogy mestersegeiket űznék tovább. Az inas embertelen vala akkor bndítani őket, midőn előre látá, hogy elkapva karikázásaik által, pocsolyába fognak esni. — Talán enyhíthetné a' dolgot, hogy cigány ezt Német- és Franciaországban is teszi, és hogy a' nép' sepreje ott is leli műla-

tságát az effélék' látásában. De hogy rút más-
 hol is esik, nem ok, hogy azért, a' mi ilyen
 nálunk is esik, ne pirúljunk.

Erdély gondoskodék hogy az emberiség-
 nek e' megvetést és szánakozást érdemlő faja
 a' henyétől és kóbortól elvonassék, 's helyt
 parancsola megtelepedésekre, nem külön a' fá-
 lukban, hanem elszórva az egyéb lakosok
 közt, 's az uraságok cselédjeikké nevelik gyer-
 mekeiket, 's haszonnal. 'S miért ne ezt? Ha
 a' góg tetszik magának hogy őt szerecsen szol-
 gálja, miért ne szolgáltatassuk magunkat fél sze-
 recsen által annak érzésében hogy jót teszünk,
 midőn azt teszszük? A' szokatlant keresni kis-
 lélkűségre mutat ugyan: de az is mutat vala-
 mire, ha a' jót azért nem teszszük, mert szo-
 katlan.

Az Aranyos egy temérdek halomnak egé-
 szen elmosá felét; világosan látni meredek part-
 ján hogy az, századok, ezredek előtt, a' jobbra
 maradt dombokig lankásan nyúlt vala ki. —
 Most nyílni látám a' völgyet, hol Traján vég-
 képpen veré-meg Decebált. Azt ma is Traján'
 Rétjének nevezik, oláhul *Ritu Trejannulu*; 's
 teljesedni a' mivel Kolozsvárt bízattatám, hogy
 itt, a' Mezősége! szelídebb tájakra jutok. De
 mi Magyar-országiak mezőségnék, mértföldekre
 kiterjedett erdőtlen és bokratlan sík földet ne-
 vezünk; 's a' görbe, dombból völgyből álló Er-
 dély nem tudja mi a' sík; a' Mezőség itt bok-
 ratlan magos hegy.

Hosszas és alkalmatlan útunk után előt-
 tünk lapúla el Luda s, körül fogva kisdud ten-
 gerétől; mert a' sok esső, és ez a' soha még nem
 látott vízfakadások elboríták a' völgyet, 's

Gyulai a' Gubernátor' menyének, Generális Gróf Bánffy Györgynének, házánál béhajtata.

A' tágas, alkalmas alház, sok oldal épületivel, csűrével, sok és igen hosszú góréjival (Erdély ezt katarkának mondja), mutatja a' birtok' nagyságát. Pedig a' helyt nem maga bírja. Erdély kevés helyt mutathat, mellynek csak egy Ura van. A' testvérek, lyány és férfi, kivévén a' Székelyeket, eggyeránt osztoznak, hűbbek a' természethez, mint hol csak a' fiu, még pedig csak a' legidősb fiu, nevezheti magát atyja' gyermekének. Majorátus és Seniorátus Erdélyben egy sincs. — De a' gazdag ház és a' szegény kalibák a' faluban? Ez azonban nem a' bánás' következése. Robotáz a' Bogár-telki lakos is; és még is a' gazda, kinél áltam, nem vala szegény; csüre mellett négy igen szép ökörborjú füvelgete, 's a' gazdaszszonynak nagy halommal állának pokróczai, magának, lyányának, menyjeinek munkájok.

A' ház' minden szobájának falai rakva valának olajban festett portrékkal; Ludast arczképek' gyűjteményének nevezhetném. Roszszúl vannak ugyan festve; valóságos mázolások; de látni hogy az arczok találva voltak, 's az illyek' becse historiai tekintetekben nagyobb mint midőn az idealizáló Művész szinte a' hazugságig szépít. Illyen a' Gróf Kemény Farkasé, ki Rendek' Előlülője volt, 's fija Lászlónak, a' Gubernátornak, és a' kinek viszont egygyetlen gyermeke Anna, a' hely' gyermektelen aszszonya. Illyen a' fejedelem Kemény Jánosé, 's ez irtóztató mázolásban. — Az Erdélyi házaktól azt lehetne 's kellene várni, hogy őseiknek képeiket nagy Művészekkel festetik-le, 's rézben vagy kőben metszetik; mert jöhet idő, hogy

külömben ezek a' festések is mind elvesznek. Osztán öseink' hálás tisztelete religiosus érzés. —

A' Maros' árja harmad napig zárt Bogátra bennünket. Ez hasonlít ahhoz, mellyet 1813. Abaujban a' Hernád, Sárosban a' Tárca tevének, hol amaz kazlakat emele-fel, és ott tette, hol partosabb hely költ a' víz' tükre alatt; a' Tárca pedig a' vastagfalu régi kastélyt és templomot August. 26-dikának éjjelén úgy elhordá, hogy a' lakosok, felvirradván; meg nem tudák mondani, egygyike 's másika hol állott. Hihetetlen dolgok azoknál, kik soraimat későn fogják olvasni; de mi megtörténni látánk.

Gyulai, ura most a' házát illető résznek Bogáton, — mert attyának testvére, István, a' múlt Májusban özvegy és magzat nélkül hálal, huszonnégy embert rendele hajtani és vonni hidasunkat. És minthogy útunk a' Maros' szélén víz alatt fekvő réten méne, bivalyokat fogata szekerinkbe. Menésünk a' fekete elefántokon így Amadiszi menés volt.

Míg Bogáton múlatánk, ki ki járék a' ház előtt elfolyó víz' szélére, 's leülék az ernyős lóczán a' kis-kapu mellett, hogy Kutyalvára tekinthessek, melly az előttem elterült fenge-recske' szélén Wouwermanni táblává vált. A' hely téren fekszik, de megette dombok 's távolyabb hegyek kelnek; a' szerény lakház kieszen láttatja magát a' hosszúan elnyúlt sűrűség' végében, mellyből magasra szökellének-fel az ólasz-nyarak (jegenyéknek nevezi a' köznép, és ezzel a' gondatlanok — a' *jegenyé'* német neve *Fichte*, mint a' *Tanne* fenyő) — 's annál szebben, mert nem nagy számban, nem úntató monotoniaival. Szendergő lelkelem szerete

áltszállongani, 's kedves kis világot teremte ott magának. Midőn végre Bogátot elhagyánk, alig várom hogy a' szép helyhez közelébb jussunk, 's megismerkedhessem fektével. De itt elenyészett az áltatás' játéka 's a' megkedvelt hely dísztelen mocsáros faluvá vála előttem. — Mint az erkölcsi világban! kiáltám sóhajtva. Az keservesebb. —

Nem sokára azután Radnót tűne-fel előttem, játékos épületeivel, mellyeknek fő szakokon egy villám háritónak gondolt rúd nyúlafel. A' mint közelébb érénk oda, láttam hogy a' rúdat a' Bethlen-ház' kígyója tekergi körül. Túl az új kastélyon a' régi áll, Bethlen Gábornak, a' Fejedelemeinek, építménye. Pusztán ez is; de míg ezen újak már öregek, ez az öreg még ifjú; 's az útas örül e' jelenésnek. — E' tájon veré meg Báthori István, a' Fejedelem, és később Lengyel Király, 1575. az ellene ólalkodó Békési Gáspárt, az Unitárius-hitűt, ki miatt ő, olly türelmes külömben, és olly bölcs és nagy lelkü, ennek hite-sorsosít is üldözte.

III.

Ugrán nem lelénk Gróf Haller Gábor Urat, a' Thesauráriust, a' Telemach' fordítója' fíját. Maga ma reggel indúla Szebenbe, beiktatni hívatalába a' Szász Ispányt (*Nationis Comes* a' neve deáktül); 's estve vala, midőn az igen nehéz útban Maros-Vásárhelyre beérénk. Cancellarius Telekinek háza egy szőlő domb' oldalá-

ból tündöklök az érkezők felé, a' város' déli végében. Bibliothecája annak keleti szárnyát foglalja el, 's ez a' szárny egy keskeny kert által van elválasztva a' ház' szomszédjától. A' rajzolat elmés, 's érdemli hogy fesselem.

A' bemenetel az alsó sor' folyosójáról esik. Ajtaja felett ez: *Musis patriis gratisque posteris D. D. Samuel S. R. I. Comes Teleki.* (az eszt. száma nélkül.) — Itt egy előszoba, 's ez mellett a' keskeny kert felé egy cabinet, az Ór' szükségeire. A' Bibliothecába az előszobából esik a' belépés.

A' hajót alól és felül kar keríti-el mind a' négy oldala felé, 's a' felső karba balra mennek grádicson, az ajtó mellett. A' hajó egészen üres; azt egyedül képek ékesítik. Az ablakok irányában, pilaszter és pilaszter közt, vas rostély könyöklők hagyattak, 's ezeken által a' hajó elég világosságot kap. A' könyvek a' felső és alsó kar' nagy corridorjain állanak sárgaréz-drótból font záros ajtók megett, hogy a' könyvek' címjét látni lehessen, 's a' könyveket járhasa a' szél, de a' lopástól ne kelljen tartani.

Áltellent az ajtóval a' felső kar' sorában függ a' nagy Alkotó' képe, a' Szent István' Nagykereszteseinek innepi öltözetekben Tusch Jánostól. Illyen, egészen illyen vala a' szálás, vékonytestű, barna hajú és szemű Teleki; 's a' festés egygyesíti a' szépséget a' hűséggel. Hív és szép képe függ a' Bihar Vármegye' kisebb szálájában is, Váradon, Hickel Józseftől, melyet Orosházi Czetter Sámuel, most Professora a' maga mesterségének Petersburgban, a' Cancellárius' Bibliothecája' Catalogusához metszett. De a' kép a' Czetter' rezén hideg, savanyú. A'

jeles hazafi' keze akkor még gyakorlatlanabb volt, mint hogy metszésével megelegetnünk lehetne. A' mit Ehrenreich metsze, Pesten, elijeszti a' szemet.

Alatta ennek, a' két első pilaszter előtt, áll, szembe egymással, a' Cancellárius' melyképe, és nőjéé, szül. Gróf Iktári-Bethlen Süssannáé; érczből mind ketteje, fekete-márvány oszlopon. Rajtok a' szobrász neve: *F. Thaller Tyrolensis. Vindob. MDCCCV.* — Teleki itt is találva van: nem a' Grófné; mert ennek büsztsje, egy régi festés szerint, holta után készült.

A' hajó' egygyik falán függenek, fél testben, ismét a' Cancellárius, Académiai útja alatt; Gróf Festetics György; Gróf Széchenyi Ferencz; Gubernátor Báró Bruckenthal Sámuel; a' keleti falon a' Cancelláriusné, Hunyady Mátyás, Bethlen Gábor, 's Eugén Sabaudiai Herczeg.

A' Püspök Batthyáni Ignátzé, Bergmanntól, nem híven, de hogy sokára benne találhatjuk, 's éppen lelketlenül; 's a' Koronaór Teleki Józsefé, a' felsőbb karban tartatnak. A' Koronaórnek sok helyt látni képeit, de minden egyéb képei közt az leghívebb és legszebb, mellyet 1790. Kreutzinger Bécsben feste, és a' mellyet Adám ez aláírással metszett: *Non est mortale, quod opto.*

Az ajtó felett, a' Cancellárius' nagy képével szembe, függ Teleki Mihály, a' régi ház' felelevenítője hosszú hegyes szakálával; 's az elő szobában Apafi, rokona a' Telekieknek. Ott függ Wesselényi Ferencz is, a' Nádor, ki nek szép lelke el van öntve szép arczán, csak nem beretvált fővel, de borzas üstökkel; zöld bugyogó ujú dolmányban. Mennyivel szebben itt, mint a' melly a' Pest Vármegye' palotájá-

ban függ. Figyelmet érdemel, hogy a' melly képét Wesselényinek Wiedemann festette és rézbe metszette, az e' szókkal van megjegyezve: *ad vicum pinx. et sculps.*, 's innen látjuk, hogy a' melly a' Kassai Minerva' egygyik Kötete előtt áll, éppen nem adja a' nevezetes férfiat.

A' Baróti Szabó Dávidét, olajban festve Klimesch által 1788. én ide küldöttem által, hogy a' mi halhatatlan székelyünk a' Székely földön fogadja-el az őtet olly méltán illető tiszteletet. Azt Kohl részre metszette, 's a' kép igen jól hasonlíta Szabóhoz. Szint úgy jó azon másik képe is, melly az Æneisz' fordítása előtt áll, Kininger után, ki olly lelkesen 's olly szépen feste mindent.

Bibliothecárius Szabó András Úr, kevéssel előbb tanítója Wesselényi Miklósnak, Zsibón, nagy készséggel rakta előnkbe kincseit. A' hazai dolgok után a' Classicusok legrégibb, vagy királyi-pompájú nyomtatásaikat kértem hogy láttatná, 's a' Piranési Rómáját, 's a' Museum Pio-Clementinumot, mellyek mindég érdemlik hogy lássuk, bár már ismerjük. Itt áll Cätull és Propertz, és Tacitus, a' Mátyás' Budai Bibliothecájából.

Servétusnak *Restitutio Christianismi*, 1533. című munkáját a' Cancellarius II. Józsefnek ajándékozá az Udvari Bibliothéca' számára, hol az meg nem volt. Magának Vitéz János Cancellistája által íratá-le, ki később Udvari Agens lett. Murr tudá hogy a' könyv Telekinél meg van, 's lopva leíratta, 's kiadta.

A' Grófra szüléjiről semmi könyvek nem maradának. Maga fogott a' gyűjtéshez 1759., midőn László testvér bátyjának fíjával, a' Cancellariusnál esztendővel ifjabb Józseffel, ki ké-

sőbb Koronáőr és Ugocsai Fő-Ispány vala, tanulás végett Helvetziába, Párisba, Hollandiába utazott. A' könyvek' száma' a' melly nap én ott valék, harminczhat-ezer és kilenczvenhat kötetet teve, ide nem számlálván a' mit a' Cancellarius magánál Bécsben tartá. — Hitvese osztozni akara férjének polgári érdemeiben, 's a' magyar munkákat úgy gyűjtögeté, mint Szent-Pétery Katalin Ráday Gedeon mellett. Az ásványok a' Cancellarius' korán elholt Domonkos fíjának gondjai által gyűltek.

A' kiacs fidei-commissumként méne által egygyetlen fíjára Ferenczre, egy Vásárhelyt álló roppant ház' jövedelmivel, hogy a' könyvek maradékinak terhe nélkül mindég szaporodhassanak, 's Örjök fizetését vonhassa.

Szabó Úr még a' Reform. Collégium' Bibliothecájába vive által. Melly igen kicsinynek kelle ennek most tetszeni ama' nagy másik után.

Bibliothecárius Úrnak ebédje után még egyszer kívánnám látni a' Cancellarius' képét; még egyszer illetni a' bronz büsztöt, 's felkiálték: HONC OINOM PLVRIMEI COSENTIONT DVONORVM OPTIMOM FVISSE VIROM, 's ez vala hálám megbecsülhetetlen kegyeiért, mellyeket a' külső fénye 's belső érdeme által egyenlően ragyogó, nagy és jó ember 1785 oltá erántam elholtáig bizonyított. Maga Orosházi által, Horáztból, ezt vetteté képe alá: *secundis temporibus dubiisque rectus*, pecsétjére pedig, Seneca után: *recte factorum merces est fecisse*. Tisztának és jónak ismerék ötet Therésia, József, Leopold és Ferencz fejedelmeink; annak Nátori Helytartónk Albert, Sax-Tescheni Herczeg és Lengyel Királyfi,

Theresiánk' veje, 's Károly Főherczegünk, 's Dahlberg Prímás, Hohenwarth Bécsi Érsek, Erdély és Bihar, 's az egész nemzet.

Nem akartam senkit látni, míg a' Bibliothéca' megtekintésével készen nem valék, nehogy elfogjanak, vagy velem jőjenek, 's örömmet megháborítsák. Most Arankát mentem látni, kit már 1794. a' Hegyallyai szüreten láttam volt. Tudtam hogy most is azt fogja tenni, a' mit mindég: térítgetni a' nyelvrontás' eretnekségéből; 's elkészülve mentem hozzá. Alig ölelénk-meg egymást, 's hozzá foga térítésemhez, 's én észre nem vehetőleg a' nemzet' hisztóriájira csaltam által; mikor ott öldökle paradoxaival, a' jelenkor' történeteire yontam, 's mikor ott úntata-el, a' Kant' philosophiájára, mellyet szörnyen gyűlölt; 's mikor ott is elúntata, az aszszonyokat adám neki thémaúl. Annyi mezőt találván nyitva, mellyen kedvencz ideájin nyargalhasson, nem vette észre, hogy míg magának teljes örömekeket ád, engem nagyon elgyötör. Tovább élt a' sok nemes tetteket tett férjfiu mint neki kell vala, 's az is baj.

Zejk, Assessora a' Kir. Táblának, 's Vay Józsefnek, az Egygyetlennek veje, el akara vinni Elölülőjéhez, Gróf Kemény Sámuelhez, 's pirúlva vallom, hogy nem tudtam, ebben kit fognék láthatni. Már meghagytuk vala embereinknek, hogy fogassanak, 's Zejk által magunkat megmarasztatni nem engedénk. Gróf Gyulainé gondokban volt egygyetlen fija' eránt a' nagy áradásokban, 's elébe küldé Udvari lovasát. Ha tudtam volna melly ember ez a' Kemény, ha tudtam volna hogy hitvese Iktári Gróf Bethlen Kata egészen méltó istenekhez-

hasonlító férjéhez, engem ugyan tőle semmi erő el nem tépett volna. Mert látást, minden látást-érdemlő dolgok közt, leginkább érdemel a' — jó és nagy ember, 's Kemény Sámuel ilyen volt.

IV.

Sieténk hogy éjszakára Óbester Báró Szent-Kereszti Sámuel Úrhoz érhessek-el, kit, midőn Zemplényben quártélyozott, ismertem volt; de elhajtván Szent-Benedek mellett, egy kék talárisu pap, bajuszszal, de nem szakállal is, szembe jöve velünk, hermelin színű kabaláján; hasonló színű kabaláján cselédje is; 's megállá a' Gyulai' szekere mellett, melly az enyémmnek az ismeretlen földön vezetője vala. A' kék taláris nálunk sem egészen szokatlan; hordják orosz és oláh papjaink; de ők szakált is, ha bajuszt. Már sokallottam hogy Döbren-tei a' papot vagy ez őtet tartóztatja, de az most sarkantyút ada kabalájának, 's jött felém. A' pap Kozma Gergely Úr vala, Unitárius Predikátor Szent-Gericzén; a' Gályarabok' fordítója, kit leveleiből ismertem, kit rég olta becsültem, szerettem.

Még tartá beszédünk, midőn egy cseléd urának, Gróf Toldalagi Zsigmondnak' nevében kére, térnénk be hozzá, bár kik vagyunk; a' víz elhordá a' hídakat; árkokon fognánk keresztül vergődni.

Elfogadánk a' meghívást, 's az éjet ott tölténk. A' Grófné Vay leány, Krasznáról, 's így

nekem, a' vacsora alatt, mind azt beszélnem kelle, a' mit Septemvir Vay Józsefről, 's fíjáról Ábrahámról, Bereg Várm. 1830. Fő-Ispányi Administrátoráról, 's ennek közönségesen tisztelt hitveséről Kazinczy Sopliáról, 's a' Septemvir' testvére, Generális Báró Vay Miklós, 's a' magyar aszszonyságok' egyik legfőbb dísze, Báró Adelsheim Joanna, 's Miklós és Lajos másatlan bölcsességgel nevelt fijaik felől mondani tudtam, 's mondani a' legforróbb tisztelettel mindég szeretek. Lesz hely, hol ezt olvasóimnak is elmondom. —

Útam más nap a' Florindájáról, deák és magyar Verseiről, 's nem egynemű csintalanságairól elhíresedett Gróf Lázár János' egykori lakja Gyalakuta mellett méne-el; tovább keresztül Szent-Györgyön. 'S itt azt tanulám meg, mint lehet megbélyegzeni a' szőlőt; mert azt talán nem kell. — A' ház' tisztje, a' szőlő' közepében, úgy rakatá a' tőkét, hogy azok ura' nevének első betűjit láttassák a' völgybenelmenő útassal.

Az egygyik domb' homlokán gyászkápolnát látni. Tetszik a' gondolat; ott nem könnyen fognak háborgattatni a' szent ereklyék, 's a' tisztelést érdemlett ős' lelke, melly ott lebeg, mint egy védgénusz emlékeztetheti unokájit, hogy nevére, mellynek ő díszta ada, ne vonjanak gyalázatot.

V.

A' szüntelen esők után vídámabb napok jövének elő, 's látni akaránk, indulhatunk e a' sarak miatt; mert a' Grófné menni vágyott Hu-

nyad és Zaránd Vármegyei jószágiba, mi pedig Szeben felé. Alt menenek tehát Fejér-egyházára, 's mint a' bárka' galambja, estvére meghozám a' zóidelő ágat.

Sárd mellett derülni kezdé a' vidék, 's szemeim előtt szép, de keskeny és rövid sík terjedezék, 's zsákfenekében úgy láttatá a' Segesvári dombot, mintha Kis-Bún, Fejér-egyháza és Segesvár egygyütt tennének egy várost. Jobbra, balra szépbérczű erdős hegyek vonódtanak el, 's a' Kis-Búni és Fejérvári kastélyok, 's Kis-Búnon a' felnyesett öreg fenyvek a' kertben, életet adnak a' vidéknek és díszt, mert fenyőt Erdélyben sohol nem láttam. Búnon nekem még élének Bethlen János és Miklós Cancelláriusok, 's Miklósnak nevelője Apáczai Csere János; az a' tiszteletes magyar, ki honja' nyelvén tanítani az iskolai tudományokat elebb kezdé, 's már 1653., mint a' németeknél 1694. Thomásius, és így kilenez eszt. híján fél századdal előbb. 'S hova mentek azolta a' németek, míg mi egészen hátra maradánk! 's mint érhessük ezeket most már utól? Kétségen kívül úgy, ha neki megszerezük a' mire szüksége van, és a' mi azt szebbé teheti: kifejtven a' honi erőt, 's másoktól tanulván.

Fejér-egyháza síkon fekszik a' szűkülni látszó rét' szélén, mellyen keresztül csapong a' kártékony Küküllő (*Cicellus*, és *Cucullus*.) Két órnek rendelt gyermek megnyitá szeke-rünk előtt a' falunak vesszöből font kaputskáját, és azt nyomban be is tevé a' szekér után, hogy lúd és tyúk 's egyéb házi-állat a' mezőre ki ne menjen és kárt ne tehessen. Egy kiszegzett veres tábla kéré az útasokat, szünnének megpipázni míg a' helységen keresztül

mennek; eggy másik kissebb, ismét veres tábla pedig jelenté annak, a' kinek baja talála lenni, hogy Ökrész Balázs falu' Esküdt-embere e' háznál lakik. — Balra a' hegy' oldalán gondosan művelt holdakat láték, és a' Vadas' hosszsza elnyúlt kerítését. — A' helység' közepében a' Reformátusok' temploma mutogatá pusztulásnak indult fedelét, 's annak szomszédjában századokat élt tölgyek gazdaglombú fejeiket, úgy hogy a' templomot itt kerti romnak leheté gyanítanom. A' Gloriette, lapos fedelével, megszére fejeirék az országút' szélén; a' kőművesek akkor végzék rajta munkájokat.

A' kastélyt elzárják az útasok' szemei elől a' boglyas tölgyek és a' lakosok' házai. De most behajlánk a' templomka mellett, 's az feltűnt szemeink előtt, gazdasági sok épületeivel 's a' kert' üvegházaival. A' ház ostrom ellen vala építve.

Beérvén a' szobába, 's kipillantván az ablakon, vettem süvegemet, 's mentem a' kertbe, mert itt a' Gloriettet láttam-meg, körülvéve tíz tizenkét nyirbált fenyő obeliszkével, 's a' királyi hattyút, kevély nyugalmban úszva a' tó' tükreán. Ez az őszszekeverése a' régi és új ízlésnek mind abban a' mit láték, nem bántá, hanem gyönyörködteté szemeimet; egygyüt láttam a' mostannal a' hajdant.

Gróf Haller János nem vala honn, 's zárva vala a' szoba, honnan a' kertbe rövidebb úton meheténk. Vezetőink tehát az udvaron vittek végig. Most egy kerek palotához lépdelénk, biczegő fa grádicsokon, hol nem várék egyebet mint pókhálóval tele tömött lomtárt.

De melly meglepés! — a' Hallerek' Pantheonában látám magamat.

A' falak fekete márvánnyá voltak festve, arany erekkel, 's az oszlopok' lábozatja 's fejezete arany. Az architráv' könyöklőjiről csoportokra verve pillantának le a' Hallerek. Tömött sokaság! ez pánczelba öltözve, 's zászlóval; az spanyol mentében; itt egygyik lovag pallástban; ott két pap, hihetőleg a' Loyola' baretével; és itt egy bajusztalan új, púderes és pomádés, fodorított hajjal, aranyfonalu felöltött mentében. Némelly fő felett arabiai szám, melly a' famíliai könyv' lapjaira mutat.

A' Haller-ház a' XI. század olta virágzik. Magyarrá Péter Nürnbergi Patrícíus leve 1551., bízta az I. Ferdinánd' seregeinek, és urának Consiliáriusa. Tovább Consul leve a' Szászok közt, 's 1553. ajándékban vevé Fejéregyháza és Longodár helységek, és a' Balázstelki birtokot. Izabella megerősíté itt szerzett birtokai-ban. Megholt Szebent, 1570. Decemb. 12-d.

A' háznak a' mi időnkben itt József vala fő dísze, Kir. Commissárius a' Várad Kerületben II. József alatt, minekutánna Teleki Sámuel Cancelláriussá neveztetett; Máramarosi Fő-Ispány, és Kir. Lovászmester: Erdélyben Gábor, a' Thesaurárius. —

Délután kevés pillantatokra betérék elébb Kis-, azután Nagy-Búnon; Sándornál amott, itt Gergelynél, a' Lajos' fijánál. A' két ház tele vala gyermekekkel, 's az ollyat látni öröm. Az erdős hegye közzé rejtezett Nagy-Bún még kevélykedik a' Wesselényi Anna' nevével, 's mutogatja ennek nyaralóját agg tölgyü hegye' bérczén, honnan a' szép völgyre esik a' kilátás, mellyen ez nap végig futánk.

VI.

Segesvár (*Schässburg* és *Sabesum*) Szabad kir. Városnál beléptem a' Szászok által lakott földre, eltelve azon gondolattal, hogy e' nép elért a' testi 's lelki cultúra' legfőbb pontjára. A' ki kőházban lakik, 's cseréppel fedettben, egyébben is fogja érzeni, mi ad elsőséget.

Illy képzelések közt közelíték Segesvárhoz, 's a' külvárosnak nem oldalúczáján, nem, a' nagyúczán, szekerem elakadott a' sárban; ökröket kelle szerzenem, mellyek azt kivonják. 'S a' sárfészek mellett nem vala semmi jel, melly az idegent megintse, hogy azt kerülni kell. Ez nem sok jóval bízata. Melly lármát hallanánk, ha Szász-ember akadt volna el így a' követlen Debreczenben 's Kecskeméten, mint én itt a' köves, fővényes Segesváron. De tőrjük csendesen; van fogyatkozás és hiba, valahol emberek vannak.

Prof. Binder Úr szíves vala elvezetni az iskolába, templomba. A' kettő egymás mellett áll, meredek tetőn, hova egy 193 lépcsőjű, egyenesen vont, fedett grádics viszen; mocskos, bűdös, mint egykor az olasz-földi házakéi.

Az iskola' épülete új és szép. Homlokfalát medenczék helyett a' föld' és a' csillagos ég' sphaeráji ékesítik, 's iskola' épületéhez ez illett. Bibliothecája az iskolának még nem volt.

A' Szent Miklós' temploma azon esztend. épült, mellyben Luther született, 1483. Nagy, de az is pusztá minden ékességtől. Sekrestyé-

jében egy kitömött, pókhálóval beszótt, öszszeromlott gödény ijesztette az oda-lépőt.

Az Oltár-táblát Stock András Szebeni festő dolgozta 1788. Christus, a' kertben; magában, angyalok nélkül.

A' templom körül a' tető' oldalain fák, 's azok alatt sírok, sűrű sokaságban. Innen mutattatám-ki magamnak, merre fekszik Nagyszőlős, két órányira Segesvártól, hol Kemény János, egygyesülvéu a' német hadakkal, győzni akara a' Kucsuk Basától segélt Apafin, 's eltapostatott. Még áll emléke, 's az helyt áll, hol halva találtatott; de besippadva, 's az írás a' kövön elmállott.

Héti vásár vala, 's hallani vágytam a' Szász ajak' hangjait, látni a' Szászok' arczait, öltöze-teiket. Szakált hordani a' Szász, ha meghaladja a' hatvan esztendőt, nem tartozik; de vannak, kik hordanak, 's e' sokaságban is volt, de csak egy. Szép arczot aszszonyon, férfiun, ifjan, öregén, nem láttam; nem egygyet is, melly megragadhatott volna. — Egy éltés aszszony prémes sípkában, prémetlen fekete pallástban, egymást érő perpendiculáris keskeny redőkkel, a' Rembrand' anyja' szép képére emlékeztete; 's ez az öreg volt ittlétemnek minden öröme.

Most két ifju méne el előttem, fekete talárisban, fejer ércz kapcsokkal övig, mellyre fekete pallástot vetének. A' pallást úgy szabva mint hajdan a' Debreczenieké; négy szögű posztószelet függé hátok' közepéig; de a' Debreczeni deákoké 1770-ben is még, zöld. Haja a' két ifjúnak, oldalt és hátul, nyírve, szinte a' bőrig, 's magasb háromszögű derelye-kalapot, mint a' melly e' koppasztott főkét fedé, lehetetlen látni, lehetetlen képzelni. A' Reformá-

tzio' századára emlékeztető pallást, mellyet a' két protestáns monachus balján áltvete, hogy járásában gátlására ne légyen, 's az érczkapcsos fekete tunica a' lapos övvel, a' Napoleon' haborújira emlékeztető nyírt fej és rettenetes kalap; a' klastromi öltözet, és a' délczeg, nem monachális lépdélések, ellenkezésben állanak egymással, hogy a' ki ezt először látja, nem tudhatja mit lát. — Nem tudtam van hely, hol Luther is uniformisban járhatja rekrutáit; mert azt Magyar-országon és a' külföldön sohol nem teszi. 'S bár itt se! Mert minek az?

Kevés órák múlva elterüle előttem az a' szép sík, mellyen Szent Erzsébet, vagy Erzsébet város, kevélyen fekszik kéttornyu templomával és cserép fedelű házaival. Apafi Mihály az ezzel özszeragadt Ebesfalván lakott. Bornemisza Anna már érzé a' szülés' fájdalmait, midőn megjöve a' Czauz, 's vitte Apafit Basája' sátorába, hogy ott Erdélynek fejedelmévé kiáltassék ki. Apafi érzé hogy ő nem született mást igazgatni, de itt nem kérdék tőle ha azt tud e, ha akar e. Még nem ére ki a' határból, midőn nyargalva hozák utánna a' hírt, hogy fija leve.

Hagág, ifjabb fija III. Leo Arméniai Királynak, fellázadott Oksin bátyja ellen, 's segédére szállítá ellene szomszédit, a' Persákat és Törököket. Ezek jöttek, de az országot magok közt fel is oszták, 's Hagágot megölték. A' nép eiszélede, 's háromezer ember Moldvában telepedett-meg, és Lengyel-országban. Most Moldvát is el kelle hagyniok, mert a' Török 1672. oda csapott. Apafi béfogadá. Tulajdon Bírákat engede nekik, de hogy ezek a' helybeli Elöljáróktól függjenek. I. Leopold a' [helyt egészen nekik hagyá, 's Szamos-ujvár és Er-

zsébet város előbb Mező, tovább Szabad kir. Városokká lettek. A' nép gyarapodik, mert kereskedést űz; 's érdemli hogy gyarapodjék, mert szereti a' nemzetet, 's annak nyelvét, öltözetét, szokásait; 's magát a' Magyar-földön nem akarja többé Arménia' lakosinak tekintetni.

Ide jöttök előtt Eutycheszt követék; de Oxiendus Verziersky társok, tizennégy esztendő tóltvén Rómában, mostani hitekre tanította, mellynek ők olly buzgó tagjai, hogy még buzgóbb senki nem lehet. Papjaik a' misét örmény nyelven olvassák, mint a' nép' nyelven az egyesült oroszoké és oláhoké.

VII.

Nagy-Csűr mellől megpillantánk Szebent. Éjszokról délre hosszú lapály terül el itt, 's annak alig érezhető emelkedésén álla előttünk a' város. Túl rajta a' Tátra' leányainak magas csúcsai meredeznek kétóranyi távolyban. Még messzéről látni hogy Szeben századok oltá hízik. Igazítva vala az út, 's jobbra, balra gazdag gabonaholdak vonúltak el.

A' külvároson temérdek hosszúságú alházat láték, hol katona-gyermekek és atyátlanok neveltetnek. Túl ezen fut a' szűkvizű Szeben, melly nevet ada a' városnak, vagy nevet talán attól vett.

Vacsoránk mellett, a' Koronánál, Tiszteket és itt lakó, itt szolgáló isméretleneket találánk, 's nagy számban. Barna arczú hegedűsek gyönyörködteték őket a' mi Lavotánk' darabjaival, mellyek szívet ragadnak, és a' hajdan'

keservesével, melly szívet nem kevésbé ragad a' hol talál, bár nem olly tanúlt. Mi hárman, Gyulai és Nevelője 's én, helyt nem lelénk egymás mellett, 's így én sok ideig hallgaték. De végre azon figyelmekek, mellyeket a' neveltek egymás eránt mutatni megszoktak, ha egymást nem ismerik, és ha neveiket illy helyt nem tudakozzák is, szomszédommal bízotsb beszélgetésbe hozának. Meg akarám neki magamat nevezni, de tartanom leheté, hogy az oda magyaráztatik, hogy azt tőle is várom, 's az ollyan néha alkalmatlan; folytatám tehát beszédemet, arra várván, hogy az önkényt fog kiörlődhetni. Azomban Döbrentei fel kele székéről 's szomszédomnak balja mellett álla meg, 's úgy erede szóba vele; 's ez most hirtelen fordúla felém, 's köszöné nekem azon örömeit, mellyeket Göttingában neki is adtak Pataki Prof. Kézy Mózes Úrhoz oda írt leveleim: — Székely Miklós Úr, Physicát tanító Professora a' Kolozsvári Unitár. Collégiumnak. Miolta Kézy onnan Párizsba ment, felőle igen kevés hírei voltak. Társaságában kedvesen múlt el itt időm, 's más nap reggel Szebeni Predik. Keresztesi István Úrral jöve hozzám, ki éppen ekkor tevé által lakását Enyedre, hol Theológiát tanítani hívatott meg. Mind ketten tudós, szabad fejű, szeretetre méltó lelkek.

Prof. Kézy Úrnak izraelíta neve egygy jegyzést tétet itt velem, melly kicsinység, de az utazó' figyelmét érdemlik a' kicsinységek; a' ki csak nagy dolgokat akar hallani, veszteg ülhet honjában; az ollyat ott is tudhatja: — Erdély erősen szereti a' Bibliái neveket, melly oda mutat, hogy a' Bibliát sokat szereti olvasni. Itt az Adámok és Évák, Mózesek, Ábrahámok,

Sámuelek, Dávidok, Dánielék, Simonok, Rebekák és Ráchelek, Juditok és Eszterek, folyó nevek. Sőt a' mi nálunk éppen hallatlan, itt Ábelek is vannak, és Timotheusok, 's a' Mannassé a' Székelyek közt közönséges név. Szereti a' nép a' Farkasokat is, és a' Drusiánát, Polyxénát, 's ezeknek diminutívumai Ábi, Druzsi, Póli; a' Borbáláé Biri, az Annáé Anikó, a' Máriáé Máriskó, a' Kristináé Titi.

Gróf Haller Gábornak ebédjénél egy valaki csudálkozni látszott, hogy én Magyar-országi ember olly jól beszélek magyarul; 's úgy hitte, nékem is, az Erdélyieknek is complimentet teszen vele, ha azt nekem szemembe mondja. Láttam hogy szomszédja megrántá ruháját, 's megsugá neki, hogy hiszen én könyvcsináló vagyok. Az ember elveresedett; a' Telemach' fordítójának fija pedig, ez a' fél magyar és fél franczia, nyugalma által fedezé el a' kedvetlenséget. Én legjobbnak láttam, könnyű kedvvel csapni az elakadásba, hogy vele felejtsem a' megbánt szót, 's azt mondom, hogy Magyar-országon azt sokan nem hiszik, legalább mikor írok; 's Erdélyben sem az olly orthodoxusok mint Aranka. A' grammaticai sovány és pedánt textus víg kicsapásra ada alkalmat; tudakozák, hallottam e mint játszodtatámeg valaki ezt a' sok tekintetekben szíves tiszteletet érdemlő embert. Neki gyengeji közzé tartozott hogy az Erdély' szép aszszonyainak versecskéket csinálgasson a' franczia édes semmik' nemében, de olly fásan, a' hogy azok képzelhetetlen szerencsével. Eggy csintalan ifjú eggy estve bé kopogtata ablakán, 's félre vonúlva némán, nyújtá felé kezét és czé-

duláját. Az öreg általvette azt, 's gyertyájához menvén, olvassa:

Aranka pediglen erőlködék vala,
Aranka pediglen Poëta nem vala.

Más nap a' csintalanság' hírével tele volt a' város. — De a' verselgetőt semmi kaczej nem tudja elnémítani.

A' bohó tréfa mellett egy más nemű tettet is kell említenem azon tiszteletes test felől, mellynek Aranka tagja volt. — Benkő József, a' Transylvania' írója, hirdetés nélkül eskete össze egy párt, 's törvénybe idézteték. Védelme abból állott, hogy ő nem büntetést érdemel Erdélytől, hanem hogy holtig tartassék annak Prytaneumában. A' kir. Tábla nem láta logikai összefüggést a' védelemben, 's pénz-büntetést vete rá, de — oh a' gyönyörű tett! — a' pénzt Bíráji fizették le helyette. Ki adta a' tanácsot, nincs tudva: de Aranka bizonyosan javallá.

Báró Naláczai István Úr meghallá itt létünket, 's a' mint más nap a' Bruckentháli Galériába készülénk, látogatásunkat megelőzé; elkísére oda, 's mingyárt azután elhagyá Szebent. Kedves vala tőle értenem, 's még szállásunkon, hogy a' Gyűjteményt egyszer Choiseul-Gouffiernek társaságában nézé végig, 's elmondá ítéletét: *On pourroit former un joli petit cabinet de tout cela.* — Azt mondom vala én is, bár a' Követ' ítéletét nem hallottam volna előre.

Báró Bruckenthal Sámuel, ki, Therésia alatt már, Gubernátorságig emelkedék, Erdélytől, sőt az egész Magyar-nemzettől, örök hálát érdemel e' kincsekért, 's annál szíveseb-

bet, mert csak a' hon' szeretete indítá a' gyűjtésre, nem a' művészi becs' ismérere; 's így áldozatát nem magának tevé, hanem a' köznek. De az ő ifjuságában köztünk, mint akkor még a' Bécsiek közt, a' Gráphisz' Múzájának kevés tisztelője vala. Ítéletemet ki nem mívelt ízlése felől egy gyermek Keresztelő-Jánosa igazolja, Tennierstől, mellyet minden képei közt leginkább csudálgatott. Nem akadok fel a' különösségen. Az afféle nem ritka, és nem mindég hibás.

Vezetőm ide Seivert János Úr vala, unokája a' Bruckenthal' testvérének. Ha lakásomat a' történet Szebenben mutatta volna ki, gyakran látogatnám meg a' palotát, 's gyakrabban szeretetre-méltó lakójáért, mint kincseiért. Seivert Úr letette Titoknoki hivatalát a' Guberniumnál, 's nőtelen él itt, magának és a' tudományoknak, kedvelve 's becsülve minden jóktól. A' palota két udvarra van osztva, 's ablakai az úczára három sorban állanak, az udvaron csak egyemeletűek. Azt a' nagy megholt, harminczhat ezer forint tőke pénzzel, az Intézet' fenntartására József öccsének hagyá.

A' Kép-gyűjtemény' fő díszének a' magyar Szent tartatik — Hieronymus. Pannoniában születvén, Csáktornya körül, prolepsissel úgy mondhatjuk magyarnak, a' hogy a' festők Cardinálissá tsinálák 's skarlátba öltöztetik. Az Anachoréta, a' maga barlangjában, ascétai elmélkedésekbe merült. Megetté kürtöt látni a' felhőben; érti a' hívást, 's felé fordult. A' történet legérdeklőbb perczében van felkapva, 's arcz, musculatúra, leplezés el vannak telve erővel. Válla, teste, lábai meztelenek, ágyékát

skarlát fedi. A' mű Guidoénak tartatik, 's nem méltatlan a' névre.

De a' hét lábnyi magasságú festés mellett egy kisdedebb függ, kezek és leplezés nélkül; 's az, a' maga meleg ecsetével annyira megragada, hogy ha a' kettő közzül választanom kellene; bár tudom, mennyivel több az igen jól dolgozott kép egész testben, mint egy hasonló jószágú karokkal; én Sebestyén mellett maradnék.

A' Képgyűjtemény tizenöt szobát tölt el, 's ezer kilenczvenkét darabból áll. Nagy részben az alföldi iskola' művei és másolatok. De a' ki gyűjteni kezd, veszi a' mit kap, 's olasziskola' darabjait kapni már Therésia alatt is nehezebb volt. 'S becse a' jó másolatoknak is van, mint a' szerencsésen dolgozott rézmetszeteknek, 's a' jó fordításoknak, 's még az sem lehetetlen, hogy a' lelkes másoló' dolgozása jobb mint az előkép. Rend kellene más, és gazdag rámak, vagy éppen semmi rámak inkább mint szegények; mindenek felett pedig, hogy a' rossz darabok hányassanak ki, a' nem jók pedig tolassanak külön szobába. Némelly darabokat Meytens maga másola Bruckenthálnak, barátságból, 's az ajánlhatja a' másolatot.

Jeronym és Sebestyén mellett nekem itt legtöbb örömet régi szerelmim adának; péld. Ió és Jupiter, már első ifjúságomban a' Bécsi Belvedérben, hol a' Cerreggió' originálja még akkor a' Heinz' csillogóbb másolatja mellett függött. Ki nem ismeri azt, legalább a' Bartolozzi' reze után? Gondolat, rajz, festéklés, melly csudákat tevének itt, 's mint ragadtatik el itt a' szemmel egygyütt a' szív! A' callipygos leány azzal a' félre-rántott és így skurzíro-

zott arcczal, mellyet itt a' néző csak hátulról lát, melly nehéz théma volt az, 's mint van mesterisen adva! 's hogy a' leány féllábúnak ne látszassék, melly bölcességel van a' jobb elébe vetve a' balnak!

'S a' szigorú Morál ezt itt egy magas falu keskeny szoba' sötét szögebe dugatá fel, hogy a' néző helyt sem foghat szemléltére. A' gond szolgál e a' Morálnak, nem tudom; a' Mesterségnek árt; a' Mesterség' templomában ez első, ez minden. A' castrált Classicusok jutának eszembe, és a' ki magát Nadrág festetőnek csufoltatá, mert némelly lepletlenségeket békenete.

Rossz helyen áll, és a' hátúlsó szobákban, az idősb Rákóczy Ferencz' képe is, a' mi Kupeczkinktől. A' darab már az által is kívánható a' díszesb, a' jobb fényű helyt, mert magyar születésű mester' dolgozása. A' hősnek nem született, vagy anyja 's nevelőji által elrontott tituláris Fejedelem pánczélba öltözik; vállán kaczagán van elvette, nem a' kevesebbet mondó hercegi bíbor; jobbja megmarkolá a' töröknyelű handzsárt, 's azt már féliglen kirántotta. Haja a' két homlokszeg közt borotvált; akkor hordák úgy is; lehúzott szemöldökei elfedik vad tekintetét; ajkai keble' dühét harapdálják. A' bölcs Festő a' töröknyelű karddal, mondá el a' mit a' Történet-író beszél, és a' ki csak félig rántottal.

A' kép megjelené rézben is negyedrétf formában, Westermayer által, 's Artariánál árúztatik. Hogy a' fej Rákóczy Ferenczé, bizonyítja Kupeczkyuek egy másik darabja, hánytott munkában.

Egy szobát új portrék töltenek el Erdélyi festőktől, 's a' gond tisztelést érdemel, mind

biographiai tekintetekben, mind az Erdélyi Művészség' hisztoriájára. Ezekről irtózva szök-
 nek vissza a' szem, bár a' néző nem ama'
 szobákból jönne. De valamint a' Könyvgyűjtők
 előtt nincs szükségtelen könyv; úgy ezeknek
 idővel nagy becsek lehetne, ha nem mind por-
 trék volnának.

A' Könyv-gyűjtemény tizenhatezer kötetből
 áll. Az ásványok nyolcz almáriomokban tartat-
 nak, 's ezek Erdélyi aranyban igen gazdagok.
 A' pénzek' száma tizennyolcz ezer.

A' ki ennyit tevé az emberi Nem' megne-
 mesítésére 's a' Magyar-nemzet' 's annak Szász
 népe' dicsőségéért,

Dem folgt ein Ruhm, der ewig bleibt.

KLOPSTOCK.

Szül. Brückenthal 1721; megholt 1803.

Szebennek oláh temploma is van, 's Püs-
 pökjök itt lakik. — A' Reformátusokét, a' há-
 zak' sorában, csak szépízlésű czímje ismerteti
 templomnak, melly az ajtó felett áll:

DEO,
 CREATORI, REDEMPTORI, SANCTIFICATORI,
 COETUS FIDELIVM HELV. CONF.
 MDCCLXXVI.

VIII.

Minden lépés távolyabbra viszen honomtól,
 és már is melly nagy az út mellyet tevék. De
 még hátra van Vajda-Hunyad, hátra Fejérvár,

hátra a' Demsusi templom, 's az Ulpia-Trajána' romjai. Látnom kell a' helyeket, hol a' nemzet', hol az emberiség' szentjei éltek 's halhatatlan tetteket tettek. Látnom kell a' Hunyadiak' sírköveiket, 's azt az érzést adni önmagamnak, hogy nagyobbá lettem mint valék, mert illettem ereklyéjüket.

Útam Szeben olta Dédácsig, Hunyad Várm. hol ismét Gróf Gyulainénál élem napjaimat, völgyen méne, mellynél Erdélyben sem szebbet nem láték, sem áldottabbat. A' portékák Pestről Dévára, Szászvárosra, 's onnan vagy balra Fejérvárnak, vagy jobbra Szebennek, Brassónak, és aztán Bukarestbe, ez úton jönnek, mint Váradról Kolozsvárra, 's így itt az útra gond vagyon. Fejérvárnak még csak magas falú, alacsony süvegű tornyát láttam meg. A' Maros alatta csap alá, 's a' Bábolnai, Rápolti híres fehér borokat termő hegyek alatt fut ki Magyar-országra, elborítva sót-vivó szálakkal, mellyeket vissza emberek vonnak, nem lovak. Szeredahely 's Szász-Sebes és Szászváros útamban estek; a' két utóbb Szabad kir. Város, de még kisebb Megygyesnél, 's a' ki Szász-Sebest most látja, nem hiheti, hogy az Erdélyi Fejedelmek kedves múlattatója valaha ez volt.

Közel a' Kenyér nevet viselő nem folyamhoz' hanem csak patakhoz egy postaház áll, 's ez mellett még látszanak a' kápolna' kövei, úgy beszél a' monda, mellyet Báthori István Vajda *ex voto* építete. Itt vezetvén sergét Ali ellen, lova megbotlott, 's ő azt ros', jósolatúl vevé, magának, vagy sergének. Meg nem történvén a' mitől tartá, hol lova megbotlott, felépiteté a' Kápolnát, 's rendelést tón, hogy

a' nap' visszafordulójin az elhulltakért halotti-áldozatok mondassanak.

A' csata, az a' dicső, az a' nagy, 1479. Octób. 13-d. méne véghez. Ali-Bég a' hegyek és a' Maros közt fekvő tért ülte vala el, 's Báthori Fejérvár felől jöve, Kinizsi Pál Branyicska felől. Ali, Bonfin szerint, harminczezet veszte: Báthori nyólczetret, azon felül hogy a' Maros kétezer Szászt és Oláhot elnyele. Mint méne véghez a' hős áldomás, tudva van: még emlegetjük hogy Kinizsi fogai közzé fogá a' leszelt kövér törököt, 's tánczola vele örömében. Vad tett, de négyszáz esztendős, 's az öröm a' szenteket is elragadja.

A' hely emlék nélkül áll, 's nincs énekelve érdeme szerint. Baczka-Madarasi Kis József Úr, Alsó-Fejérnek akkor Fő-Notáriusa, később Vice-Ispánja, megígérteté Püspök Gróf Batthyáni Ignácz által, hogy a' kápolna ismét felépül és a' két hősnek emlék fog állítatni, de Batthyánit elkapá a' halál. Követője Mártonffi József is csak ígéré ugyanazt, 's csudálni lehet, hogy ő, ki a' Róma' nyelvén olly szerencsésen verszett, egy Ódájával nem tisztelé meg az hon' szabadítójit.

Lelkemben, midőn itt elmenék, egy ének támada, melyet bár szorosan ide nem tartozik, letészek jitten, mert itt támada. Azon időbe tevém által magamat, midőn Erdély a' járomból magát kikapá:

Szabadon lihegsz, szeretett Haza!

Szabadon lihegsz megint! karunk

Béklyóidat öszszetöré.

Itt vesztenek ők, itt hulltanak el;

Lobogó tüzeit seregökre

Az isteni boszszu lövellé.

Nem ejte le minket erő ;
 Bízakodás teve rabjairá
 Minket a' pogánynak.
 Esküdt, 's mi jók hívének szavát,
 'S ó a' hívóket, bízakodókat,
 Cselébe voná, megbuktatá.

Hegyeink' aranyát, ugarinknak
 Gazdag termésit irígylé,
 És a' mit táplált a' mező.
 Paripáink néki nyihogtak,
 Gyapját neki nyírte meg a' nyáj,
 'S a' mit nem vett el, ellopá.

Magyarra vivé ki a' magyart,
 'S vicsorga dúlében, hogy a' két
 Testvérhad egymást érte ölé.
 Eh gyermekeinket maszlagon
 Hízlalta pribégjeivé, hogy ők
 Verdessék, a' mi még nem ing.

Mi nyögénk a' vad dölly' kéjeit,
 'S viselénk, de mérges fájdalomban,
 Az alázó sullyos igát.
 Hunyadink' nagy lelke nem hagyott el,
 Hunyadink' nagy lelkét nem hagyánk el,
 'S lepattogának lánczaink.

Itt vesztenek ők, itt hulltanak el ;
 Lobogó tüzeit seregekre
 Az isteni boszszu lövellé.
 Szabadon lihegsz, szeretett Haza !
 Szabadon, szeretett, szabadon megint !
 'S mi törénk le ! mi lánczaidat.

Dédács, két órányira Dévától Szeben felé,
 gyönyörű napokra vára magában. A' hideg
 Sztrigy (*Sargetia*) a' dél felé fekvő havasok-
 ból siet a' völgybe, 's a' kert' dombja alatt
 ömöl eggyüvé a' sebes *Marusiussal*, az Erdély'
 vizei' fejedelmével. Déltájokat, hova a' Sztri-

gyen könnyű hidacska viszen, a' legszebb gypszönyeg, keleti szélesb végét pedig egy boglyas szilerdő foglalta el, végig szeldelve játékos útakkal. Túl a' tinta-feketeségű szilason egy rendesen költ kopasz hegy, az úgy nevezett Aranyi, ad új díszet a' vidéknek; mint egy rosszúl domborodott kenyér, 's meszszeről vonja magára azoknak szemeiket, kik Szeben felől jönnek, 's a' kies völgyet a' két sor' rengetegei közt, a' Dévai fellegetvárát pedig a' völgy' végében, el nem telhető gyönyörködéssel nézelik. E' két sor meredek kelésű rengetegeknek a' Retyezát adja meg fő díszét, melly délre, Vajda-Hunyad megett, két kí alantabb társai közzül, 's horizonti vonásban elcsapott tetején 's kékelő oldalain mutogatja a' téli hó' maradványait; mint a' völgynek a' Dévai vár egy kerekded hegy' tetején, hol Dávid Ferencz 1565. tömlöczre veretett, és holtáig fogva ült; Barcsai Ákos pedig a' Bánffy Erzsébet' karjai közt rettege elveszteni a' fejedelmi pallástot, míg a' szép nőért Bethlen Miklós (*Hist. des révolut. de Hongrie. T. VI.*) titkon epedezék.

A' Grófné' Zarándi embereivel, kik kétszázan gyültek ide, 's a' csimpoj' (bórduda) zúgása mellett úzik az aratást, sok multságom van. Az reggel olta késő estig soha el nem némul, mint midőn a' sereg elveti sarlóját; és ha az egyiket elhagyja lehellete, a' csimpojt más veszi által. Sőt zeng muzsikájok a' munka' elmúltával is; mert az udvarban, hol munkájok' egész ideje alatt tápláltatnak, tánczolva töltik az éj' egyik felét. Nekik az aratás' ideje farsangok. Honjokban, a' zordon hegyek közt, szegényül tengenek; itt dolgoznak, de jól tartva.

Az Oláh még e' buja földön is szegény, mert kevéshez szokván, restté leve, 's a' gyakor innep' elakasztja munkájában. Házaik' kapuja mellé szalmacsávát szúrnak egy hosszú rúdra, babonából; úgy hiszik, a' boszorkány úgy tehenek' tejét el nem hordhatja.

A' mi hajdan a' Zemplényi, Ungvári, Máramarosi Oroszok, sőt Coxe után, Orosz-országban is, szokásban volt, itt is gyakoroltatik Topánfalván. Némellyek erősen állítják, mások tagadják, 's még erősebben és több hihetőséggel; — mert ha gyakoroltatnék, senki nem tagadná. A' leánnyal atyja 's anyja 's testvérei megjelenének a' vásárban, 's a' leány sátorúte, kiraká mutatóban minden portékájit, 's menyasszonyi drágaságaiban megállá a' sátor előtt, 's várá szerencsáját. A' nőszó végig-jára a' sorokat, 's a' mint neki sátor vagy lyány, vagy együtt mind ketteje, leginkább megtetszenek, a' hajadon' tenyerébe csapa, nem kérdeve, ha viszont ő tetszik e; a' szakálás Pópa azon perczben összesketé őket, 's férj és menyecske más nap haza ballagának. — Borzadsz? Nem ok nélkül; itt meg van alacsonyítva az emberiség; 's minek rúttul tenni a' mit szépen lehet? De nézzük körül magunkat, 's kérdjük, nem tészik e ugyan-ezt a' főbb kasztok is. A' leány nálok, mint az Oláhnál Topánfalván, dolog, nem személy. Kérdjük, Topánfalván több rossz házasság köteték e vaktában, mint az urak közt arithmetikai okok szerint. Az Oláhné, ha rosszul úte ki házassága, túrte baját, 's hív maradott tisztjeihez: ezek tesznek bajaikról, 's elebb rosszak lesznek, aztán szerencsétlenek. — Boldogságunkat, így vagy úgy,

mindég azt teszi, ha kedveljük a' mit sors vagy választás miénkké tevé. *Laetus sorte tua vives sapienter, et beate.*

IX.

Erdélyt Magyar-oroszagtól sivatag hegyek választják el, hova még a' csinált és jó karban tartott úton is fáradva lehet feljutni. De a' ki Kosovánál széllyel tekint déli nyugot felé, 's mértföldre elnyúlt síkot lát elterülni szemei előtt, emlékeztetés nélkül érti, hogy a' hova lép, az Erdély többé nem lehet.

Karacsnak Magyar-oroszági abrosza négy táblában Lipszky után, 's Vármegyéink' Atlásza, mellyet a' Magy. Hírmondó' megbecsülhetetlen Kiadóji metztetének, elterül előttem valahol megszálok, 's ezektől kérдем, merre vegyem útam Szpatának, közel Lippához. De a' szóval vett tudósítások hitelesebbek, mert a' hosszabb út ollykor rövidebb út, 's azt az abrosz nem mondja. Beérvén tehát Facsetre, megállék a' Vármegye' quártélyháza előtt, hol a' Fő-szolgabíró lakik, 's ezzel útam eránt értekezém. Bulcsnak igazíta. Elébe terjesztém hogy úgy egész háromszeget fognék tenni; hogy úgy egy alkalmatlan hegyet kétszer fognék megmászni. A' solgabíró kipillanta ablakán, meglátá nehéz szekeremet, 's most még inkább tanácslá az utat Bulcs felé. Arra kivagdalt utat fogok találni; szekerem erre minden nyomon elakadna a' cserfák' ágaiban.

Bulcson ma kótyavetélék a' csapszékeket, 's a' kised hely tömve vala idegenekkel. A' fogadócska' egy vendégszobáját elfoglalva ta-

lálám, de lovaimnak maradt helyek. Szekercemet tehát embereimre bízám, 's lyányommal kísétálék a' mezőre, végig az innepet ülő helyen; azt hívén hogy találok valakit, kivel szolhatok 's időmet így únalom nélkül tölthetem el.

Azalatt más idegen is érkezett, 's az sem lelvén szállást, ő és én leülénk egy lóczán a' sövény mellett egy boglyas eper' árnyékában.

Még hosszasan nem ülénk itt, midőn egy úr forma valami, sötétkék frakkban 's pantalonban, végig füstölve hosszúszáru pipájából az úczát, felénk jöve, 's meghökkenve látszott megpillantásunkra. De csakhamar néki-bátorodék, hozzánk jöve, megbillenté módi-kalapját, 's irigylést-érdemlő természetiséggel mellénk üle, a' nélkül hogy e' szabadságra engedelmszükségnek vélte volna.

Ki légyen, nem mondotta, 's mi tudni nem igen vágyánk; de ő nyoma bennünket. Én az elsőséget a' felelésben társamnak engedém; ez pedig érzetlenné tévén az impertinentziát, a' dohány' és bor' és pályinka' kedves illatjaitól gyönyörűen párázó Uraságnak elmondá a' mit tudni vágyott. — „Ördögöt? 's az Úr volna a' megholt Gy...?” — Uram felele az idegen, én nem csak meg nem holtam; de fogadom Uraságodnak becsületemre, hitemre, meghalni felelte nagyon nem is óhajtok. A' pipázó Uraság azt vitatá hogy ez a' megholt Gy...; tudja ő hogy Gy... megholt. — Igen is, Uram, én Gy... vagyok, testestül és lelkestül, de az élő Gy..., nem a' ki, azok szerint a' miket érteni szerencsém van, földi pályáját megfutotta. — Mind ez fejébe nem fére az embernek; inkább hajlék azt hinni hogy a' kivel szól, megholt, mint hogy a' vezetéknevet egynél több viselheti.

Megtudván társam honnan jó, hova igyekszik, melly dologban, mivel és miért, engem vona kérdőre. Én egy lehellettel elmondám, valamit hallani akart, 's folytatni akarám félbe szakasztott beszédemet Gy... Úrral; de a' félrészeg ember nem engedé hogy szóljak. Úgy e, Uram, hogy te Kamarai Tiszt vagy, 's azért jövel, hogy kilesd ezeknek az imposturájokat?

Nem boldogúlhatván velem, egyedül azt akará tudni, merre jöttem, merre megyek, hol lesz nyugtom, 's megkínála csekély szállásocskájával. Szekerem nagyinak is terhesnek is látszott, mert itt járatlan és görbe úton fogok menni. Forspontot akara parancsolni, erőnek erejével. — Jóvöltát megköszöném, de azzal élni nem akartam; inkább kifárasztom lovaimat mint hogy magamat nem ismert kocsisokkal felforgattassam. Hogy kalaúzt parantsoljon, arra kértem is. — —

Questionneuröm után társam is elment. Most azon gondolkozám hogy az oláh nyelvű gazdát, kinek epre alatt ülék, melly pantomím jelekkel kérleljem meg, hogy éjjelre fogadjon fedele alá, midőn egy sánta felgyürközött, süvegetlen, rongyos csizmadiácska, égő képpel és izzadtan közelíte a' csapszék felé, 's hallván hogy lyányommal magyar nyelven szólok, letelepedék a' dohány', bor' és pályinka' szagaitól kellemesen illatozó ember' helyére, 's magyar nyelven tudakolá hol lakom. Tokajt említém neki, kevélykedvén a' névvel, mint a' franczia, midőn a' Dea Lutétiát idegenek közt említi. — Volt benne; jó kenyérrel élt, jó borral, jó hússal, kecsgeével. Jóvöltomért, hogy elmondám neki a' mit tudni vágyott és nem vágyott, felugrék, futa, 's szállást kére a' so-

kácztól. 'S a' sokácz kész vala befogadni; a' sánta, felgyürközött, rongyos, süvegetlen, mezítlásas, égő arczú, égő torku csizmadiácska pedig ment, 's szekeremet toltá, vontá; oldozta, hordotta párnazsákomat, ládáimat, 's akaratomtól, tetszésemről függött egészen, akkor estve 's más nap reggel.

A' sokácz — így nevezik őket mások, így nevezik magok is magokat, kiknek csak nyelvek oláh, de nem az vallások, — boldogabb életet él mint mi jobb tájak' lakóji hihetnénk; ha tudniillik az boldog, a' kinek van mit ennie, 's kevés gond nyomja. Szobája deszkázva volt; ablakkarikáji ólomban felszeldelve hatszögekre; fala kívülről róvott fából és gyalulva, mint a' gályák' oldalai. Ajtajáról sinegen papíros-galamb függé a' padlásolatról asztala felett, hogy a' mint az ajtó megnyílt vagy bezáródott, a' galamb is, megpettyegtetve aranyfüsttel és kék és veres színnel, feljebb szálljon és alább. Gazdag szegénységet mutata minden a' háznál. Edényei közt még findzsa is, és tintatartó, vendégeinek, nem magának. Feleségének zöld selyem bundája, fejér nyúllal prémezve 's fejér báránnyal bélelve, 's szorosán a' tafota bunda mellett anyjának elnyúlt veres-róka sötétzöld posztó mentéje, mellyben félszázad előtt lépett vala elébe eskető Plebánusának. Mint midőn a' Wakefield' Horátza mellett, egy Nürnbergi kiadású másikat látunk a' szép kiadásokon kapó, de Minelliusra szorult ifju' könyvei közt.

'S ez idén a' gazdag szegényember is retteg az éhen-halástól. A' két utolsó nehéz esztendőben eladogatta minden marháját, 's nem marada egyebe két ökrénél, két tehenénél.

X.

Szpatára csinálatlan és járatlan úton, nehéz kapaszkodókon jövék. Ezt és a' szomszéd Lopusnyikot a' sógorom' atyja Consiliárius D' Ellevaux Úr, a' Budai Kamaránál, vevé meg. Vad táj, vadak lakosai; útja nyárban is rettenetes.

Az Oláh alatt közönségesen rabláshoz és gyilkolásokhoz szokott népet képzelnek; 's ám-bár magamat az igen ijedősek közzé számlálni nem merném, kénytelen vagyok még is vallást tenni, indulásomkor megkörnyékezett a' félelem, hogy útamban érhet baj. Most másként gondolkozom, 's e' járatlan, ismeretlen úton, magyar cselédimmal, olly bátran utazom, mint a' Szkárosi hegyek közt, ha Kassára megyek. Jók és nem jók minden Nép és minden Nem és minden Osztály között vannak, 's nagy szerencse hogy Német, Szász, Oláh végre is úgy ember mint a' Magyar; és — ha a' szót nem vennéd kerestnek — kimondanám hogy Epaminondaszt és Pindárt Théba szülé, 's hány gonoszt, hány undokot Athén.

Az Oláh vad, mert teljes elhagyatásban nevedik, 's nem lát követésre méltó példákat. Vallásos ismérteit abban határozódnak, hogy a' kihirdetett napokat munkátlanságban kell eltölteni, hogy bőjtöt szegni bűn; pedig ő kétszáz harmincznyolcz napot bőjtől esztendőát által. 'S ez maga is segéli romlottóságát, mert éhen csapszékeket keres, 's koplalása' kínjait pályinkával enyhítgeti. — Szegény, szegény nép!

Fél nap útafván Erdélynek egydik részében, három vagy négy helyt láték akasztófát, de még is üresen. Azoknak felállítását bizonyosan igen nyomos okok fogák tanácslni; az nélkül ki juthatna olly gondolatra? de annyi mindég való hogy azt látni felette szomorú látás. Oktatás nélkül maradt' munkához nem szoktatott, és azért gonosz ember nem lehet fenyíték nélkül, mint a' gyermekek nem, kik körül a' vesszót a' nagy Apostol is hasznos paedagogiai szernek hirdeti. De a' melly háznál vesszót látunk minden szögben, és még is rossz gyermekeket, ott még is nem jól áll a' dolog. A' mindég suhogtatott vessző a' rossz gyermeket még rosszabbá teszi.

Látni akarám a' hely' papját. Sógorom ebédre hívatá. De annak érzése hogy ő kicsiny, nem engedé neki hogy elfogadja a' hívást. Látogatására tehát mi menénk. Áltövedzett hosszú ingében, posztó ruha nélkül, bocskorban, egyedül az által tetszheték egyébnak mint a' minék néznünk kelle, hogy szakálacsát nevelt, 's kalap földözte fejét, melly két füle mellett egyenlő távolyban vala felkötve. Szilvásában járt minden munka nélkül, Bibliothecája két Rituáléból állott. Oláh nyelven kívül nem hallott sohamást.

Midőn Patakon Physicát tanított Prof. Sípos Pál Tordosi Predikátornak hívatott meg, 's Egyházi Előljáróji beiktatására megjelentek, megjelene a' helybeli oláh Pap is, mint Patrónusához, mert a' hely ott a' Reform. Papé, 's meg akará csokolni a' Sípos' kezét. Ez úgy hitte, hogy az csak tisztársi illetés végett kívántatik tőle, 's önkényt nyújtá a' Papnak; alig maradt ideje elrántani csókja elől. Az helyett ő az oláh Papot, a' maga Előljárói 's Pre-

dikátor-társai' jelenlétökben megcsókolá. A' Pap majd lerogyott ijedtében. — Szegény, szegény nép!

Szpataról Lugosra mentünk be, 's az út fél nap tartott. A' föld termékeny, még az egymást érő igen nagy dombokon is; de minden nyomon látni hogy a' lakosok nem régen kezdettek szorgalomra ébredezni. Ennek egyik ága a' pályinkafőzés. Szilvésaik tehát nagyok, mint a' legnagyobb szőlőkertek; 's minthogy ezt minden háznál főzik, az úczák az olajszagú mosléktól messzére elbűdöslenek.

Az oláh' felesége olly igen munkás, a' hogyan maga dologtalan, 's itt nevezheti a' nő a' maga férjét mind a' két jelentésben urának. Az anyák teknőcskében vagy kosarakban viszik fejeiken csecsemőjüket, 's ollyankor egyik kezökben egy szerszám, a' másokban másik; mikor pedig azt, vagy valamely edényt nem visznek, öveikhez van szúrva guzsalyok, 's járva is fonják a' gyapjat. — Ingeik szertelenül bővek és tászlisok; kebleiken 's karjajokon szélesen ki vannak czifrázva veres vagy kék pamuttal. Testeikre elől és hátul egy egy szőnyeget kötnek, egyiket szoknya, másikat kötény gyanánt. Az csíkkal és virággal tarka, 's térdig ér; onnan fogva bokáig rojtok függenek alá, 's rendes látni, a' tömött eggyarasnyi rojtok minden lépéseikre mint rázódnak. Lyányok asszonyok ezen oprégeket magok szövik. A' hajadonok' keble rakva üveg klárizsokkal. Míg még tartott az arany idő, 's a' Belgrádi háboru alatt 1788., sok pénz marada e' tájon is, 's a' szép Fáta nem üveg klárizst horda, mint most, hanem arany és ezüst pénz darabokat, 's ollykor három négy sorra fűzve.

Minthogy az oláh nyelvben sok deák szó fordul elő, 's Erdélyben a' Traján és mások' idejében Rómaiak harczoltak és gyarmatoltak; az Oláh magát Római maradéknak nézi, 's annál nagyobb bizakodással, mert neve is *Rumjun*. — Consiliárius Thököli Szabba egy Értekezésében: *Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und dies nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt*. Halle, 1823. tagadja ezt. Az Oláh úgy nem Római maradék, ugymond, noha beszéde összekorcsosult a' Rómaival, mint a' Francia, Spanyol, Portugall nem Római, noha nyelve ezeknek is összekorcsosult az azokéval. Az Értekezés szerint a' Kara Vlach (fekete-oláh — a' török-, horvát-, tót-földön lakó) nem egyéb mint Dáciai 's Moesiai Szláv, mint a' Czinczár görögországi, noha nyelvét; a' Római járom alatt, ez is az is összekeverte az olással. — A' kérdést döntsék el a' Historicusok. — Hogy az oláh nyelvben sok latin szó vagyon, 's hogy sok Római katona oláh leányt vett el — *turpis maritus conjuge barbara*; hogy ugyan az történt Galliában és a' két Hispaniában, és hogy ezek magokat még is Rómaiaknak tartatni nem akarják, nem szenved kérdést. De ezek magokat nem nevezék el Rómaiaknak, az Oláh igen.

Már van Grammaticájok 's Lexiconok, Alaxi Jánostól, 's 1829. Zsebkönyvet is kaptak Budán, Moldvában Ujságlevelek nyomtattatik. Ki ne örvendjen hogy az emberi Nemnek egyik osztálya emelkedik a' kimívelődés' pályáján, 's nyelve fejtegetni kezdi erejét? — Ponoru Thewrewk ez oláh népdalt közlé velem magyar orthographiával és magyar fordításával:

In csáj vergye gregyínucze
 Segy o dálbc kokonyicze,
 Pe vátre gye kálámir
 Szupt umbre gye trándáfir.

Segye mindrá à durmite
 Kovor vergye veluíte
 Otyi jij ká zafíru,
 Buzele ká rubinu

Vojnyik pe à kolo trèce
 Si gyin gráj à se grèjestye:
 Ále dele kokonyicze!
 Szpuncye mic ku kregyincze,
 Jeszty tu fáte?
 Jeszty nyevászte?

„Nics nusz fáte,
 „Nics nyevászte.

„Jó misz flare gye pe mare
 „Csiny' me végye gye dor mare.”

Gy' aj fläre gye pe mare
 N' aj segye gyin csáj kremäre
 S' aj jesi pe lumá fáre.

Ama' zöld kertben
 Ül egy fejár asszonyszemély,
 Pázsit pamlagou
 Rozsa' árnyéka alatt.

Úl a' Szép andalogva
 Zöld lepellel beburkolva
 Zafír szemekkel,
 Rubín ajakkokkal.

Vitéz mégyen el mellette,
 S ezt adja ki lehellete:
 Hallod e te, asszonyszemély,
 Mondjad nékem jó lélekkel:
 Leány vagy?
 Menyecske vagy?

„Nem vagyok lyány,
 „Nem vagyok menyecske.
 „Hanem virág tengeren túlról;
 „A' ki lát, [meghal kívántában.”
 Ha teagertúli virág volnál,
 Nem ülnél mindég rejtekedben,
 'S kijönnél világosságra.

'S itt a' dal' némelly szavainak lexiconi jelentése: — *Csáj*, amaz. — *O*, egy — *gye*, terminatio genitivi; — *mindra*, szép, femin. gen.; a' mascul. *mindrü*; — *kovor*, lepel, ernyő; — *oty*; szem, a' többes számban *otyí*; — *buze*, ajak; *buzele* ajakok; *vojnyik*, vitéz; *vojna* tótúl hadakozás; — *si*, és; — *gyin*; ből, ből; — *gráj*, lehelet; — *a greji*, szólni; — *kokon*, úr, *kókóne*, úrné, *kokonyicze* ennek diminutivuma; — *szpunge*, mondd meg; — *mie*, nekem; — *ku*, val, vel; *kre-gyincze*, a' deák *credo* szótól; — *fáte*, leány; — *nyevaszte*, menyecske; — *nusz*, vagyok; — *jó* (mint *io* az olasznál) én; *csinye*; a' ki; — *végye* (videt), lát; — *dór*, kívány; — *kemá-re*, kamara, rejtek; — *lumà* (lumen), világosság.

XI.

Kostély falunál kiszállánk szekereinkből, megtekinteni a' zsilípet, melly a' Béga vizét Becskerek felé ereszti. — *Regis opus!* — Azt Gróf Mercy voná 1763., 's tizennyolcz mértföldnyire.

A' nap olvasztó hőségű vala, 's le készüle szállani, midőn Kostélytól két sor fűz között Lugosra beérénk. A' közember itt tédig 's lábikráig érő fejer ingben jár; a' lányok hajaikat különös fonású tekercekben hordják, mit még sohol nem láttam. Azután csakhamar teljes fényében kele ki a' hold. — Ki lopám magam' a' Szolgabíró D'Ellevaux László' vendégei közzül, hogy Lugosnak fekvésével megismékedhessem. Egy másik Várad, mellyhez az által is hasonlít, hogy Lugost a' szép Temes a' szerint szeli ketté, mint amazt a' Körös; de Lugos szegény Várad mellett. Ennek nincs két gazdag Püspökje, gazdag Káptalana, Academiája, Vára, 's olly számos Uraságai.

Feredő férfiakat 's asszonyokat láték a' Temesben; nem együtt, hanem mindnyájokat külön, nyugalomban. Visszatértem vendéglőmhöz, 's magamhoz vevém két cselédemet, hogy míg a' vízben leszek, ruhámat és pénzemet őrizzek, mert a' víz' szélén sok nép jára fel és alá. A' hold' bájos fényében, melly világos vala, mint ősszel a' napé, elnyúlék a' folyamban, közel a' hídhöz. Annak épen felette tündöklött teljes karimájában a' hold. 'S itt látni e' hold' játékát, az est' meleg gőzét, az abból kinyúló tornyokat, a' sötét' és a' világ' tündéri masszáját, olly gyönyör, mellyet egész nagyságában egyedül az érezhet, a' ki phantasiája' játékát a' mesterség' míveinek csudálgatása által emelé feljebb mint az, a' mi másoknak jutott. A' ki talán nem érti a' mit itt mondok, forgassa végig a' Báró Mednyánszky Aloyz' munkáját: *Festői Utazások a' Vág' mentében*, 's lássa annak színes tábláján azt a' bájos gőzt, azt a' sokszínű léget, 's a' víznek

adott különböző színt, melyet Udv. Festő Fischer e' táblájin öntött el.

Egy kövér görög boltos csak lábait akará megáztatni, 's karszéket tétete le a' kövecsaljú folyamban. Anatoli nyugalomban 's boldog indolentiában üle meg ott magának, 's hosszuszárú pipából tömjénezgeté saját istenségét. Ganyméd eggyszernél többszer vivé kulacsát a' füstölgő Jupiternek. Az ő figurája szerencsés staffírozást adhatott volna egy szerencsés Táj festő' munkájának.

Más nap héti vásár tartaték, nagy, mint az országosok sok sok apróbb helyeken. Kimenék megtekinteni azt, 's ismét hír nélkül, hogy senki ne jőjön velem, 's tessesem a' mit akarok.

A' piacztot hajdan arkádok vevék körül, mint a' Lócseit, hogy a' sétálók eső és nap ellen védve légyenek. Még némelly háznak áll az ilyen folyosója, de már kis számban.

Oláhnak nemesb portékára nincs szüksége, 's így itt kevés szép holmit láthaték. Fel 's alá ógyelegtem tehát a' tolongó sokaságban, 's lesegettem arczaikat, öltözködéseiket, bánásaikat, 's beszédjök' nem értett hangzását. Új neme vala az örömnök ott állanom, a' hol mind az a' mit láték, hallék, ismeretlen vala szememnek és fülemnek.

Mit nem hallám magasztoltatni az oláh aszszonyok' 's leányok' szépségét! De én sem itt, sem Dédácson, sem egész utamban nem láttam egy arcztot, egy termetet, melyet gyönyörködve lehessen nézmem. Egészséges, húsos test, semmi nem egyéb, 's az a' bőv újú ing, durva vászonból, elrejté a' talán szép tagokat is, holott a' lepelnek, a' Festóknél, az elfedett részeket magán által kell sugározatni. — Egy tót sáfrá-

nyos' sátora előtt egy leány gyermek' fején már kontyot láték. Ujatlan felső ruhája világos-kék tafota; oprége ennek is, de vékonyabb szövődékű mint a' miket eddig láték, 's hosszú rojtjai keskeny ezüst paszomántba szegve. Ez lévén az első és utolsó oláh kisasszony, vagy kontyáról ítélvén, dáma tehát, melly egész útam alatt szemembe ötlött, megkértem a' Nyitra Vármegyei sáfrányost, ki oláhul folyvást beszélt, lenne tolmácsom, 's tudja meg, hány esztendő, miolta hordja a' kontyot, férje ifju e, szép e, szereti e, 's ki leánya. A' menyecske tizennégy esztendő; csak kevés hetek olta hord kontyot; fiatal a' férje is, 's az atyja molnár. Látni akarám, ha dáma e lelkében is, 's édes semmiket mondaték neki a' tót tolmács által; de az oláh dámácska ollyakat soha nem hallott, 's egy elmosolyodással sem felele rá. — A' sokaság körül foga. Csudálkoztak hogy az az ősz fej mit akar a' gyermek menyecskével. Valami gyermekséget vettem neki ajándéku a' tót embertől, 's ő azt úgy vette minden érzés nélkül, minden mosoly uélkül, mintha saját pénzen vásárolta volna. — Szegény, szegény nép! — Melly külömbség ez és egy franczia, bár rút arcú, leány között!

Egy estve ablakaink előtt két courteand rö-püle el egy szekérkével, 's Kapitány Sejbenének mondák a' ház' tánczra meghítt vendégei. Sejben, a' Császár' Huszárjai közt, itt vala quártélyban, de most betegen. Más nap' korán reggel mentem hozzá.

Kapitány Úr, mondám a' hosszas hideglelése által egészen elgyengült, igen tiszta, de most elsárgult bőru, ebénfeketeségű hajú 's bajuszú szép ifjunak, a' Csehy által szeretett

idegen, a' Csehy' legkedveltebb barátját magáénak is nézi, 's nyúltam jobbjá után. Sejben felsikoltott, kiugrott ágyából, forrón, forrón ölelt meg. Ó és én a' mi kedves Csehynket ölelénk meg egymásban; ő vala hosszas beszélgetésünk' tárgya. Mit vesztenk a' derék ifjúbán és Csohányban! — De életét más helyt fogom adni.

Még Sejbennél mulaték, midőn az Erdélyi Thesaurariátus' Tanácsosának Cserei Mihály Úrnak József fija, Kadét e' seregnél, kit Atyjánál Szebenben láttam, belépe, 's nékem azt a' hízelkedő hírt hozta, hogy atyja, hogy anyja eljöttöm olta is mindég emlegetnek. Azt a' Consiliárius' kegyességén kívül, egyedül azon szerencsémnek kell tulajdonítanom, mondám hogy nekem sorsúl juta, mind azoktól szerettetni, kik Cserei nevet viselnek. 'S valóban nincs erőm elhallgatni, hogy midőn Szebenben estve a' Consiliáriustól már elbúcsúztam, de azalatt mig reggel lovainkat már fogák, ismét elmentem hozzá, 's a' Consiliáriusnét a' grádicson találtam, a' tiszteletes asszony csaknem nyakamba borult, véletlenül pillantván meg itt, 's kézen fogva vitt be férjéhez. Az illy scénák' emléke megédesítheti azon szenvedéseket, melyek életemet sujtoztatják. A' Gondviselés a' szenvedőnek örömekeket is ad, 's ámbár a' csapás fáj, a' mi hibánk, ha csak a' csapást vesszük számba, nem az örömekeket is.

(Folytatása következik.)

7.

Csenkesz Gáspár' Lakadalma.

Zugási Úr igen nagy Törvénytudó vala, mert néha Verbóczit magyar Fordításban olvasgatá. Éppen ebbéli foglalatossága mellől szállítaték egykor ki, 's a' könyv asztalán nyitva marada; a' mi többször is megesett, 's szerencse, hogy olly mozdulhatatlanul valának leveleire szegeztetve a' betűk, más-ként eddig rég elrepültek volna onnan. A' Könyv' bé és helyzetéle, az író-asztalka' letörlése és rendbeszedése Ziza Kisaszszony által ment rendszerint véghez, ki atyja iránt vonzodó leányi indulatból mind ezt örömet tellyesíté a' nélkül, hogy vagy egyszer belépillantott volna. Most történetből vagy Lidia barátnéjának magasztaló dicséretéből, mellyet Verbóczire, mint rendkívül szép Románra teve, származott kíváncsiságból, vagy ugy akará azt a' Fatum, elég hogy olvasni kezdé belőle. Az I-ső Rész 93-dik Czikkje kiálkozék olvasónénk' szemeknek, 's ő mohon fogott declamálásához. Szegény leány! inkább imádkoztad volna kétszer keresztül Könyörgéses könyvecskédet, mintsem ez igazságos tudós könyvbe csak futolag is egyszer tekints. Háhj sok keserű könnyedbe, lelked' nyugalmába fog ez néked kerülni!

„Ha ugyan is a' férj Ország-bárói hivatalt viselt; akkor a' felesége kap száz Gira hitpénzt; ha pedig Mágnás vagy csak névvel Báró 's nem

Ország-Bárói hivatalban, vagy Fő-Nemes vagy Katona volt, 's ötven népes vagy több jobbágy telket birt, az özvegye ötven Girát kap hitpénzbe, minden Girát négy magyar forintba számlálva."

„Férjem tehát ötven jobbágy telkü Nemes vagy Mágúás lesz,“ kiálta villogó szemekkel Ziza. „Csenkesz Gáspár nem fog soha birni karommal, inkább örökké hordom e' fátyolt!“ Szólt és ment egyenesen a' kertbe.

Minekelőtte tovább mennének, nem árt talám megismérkednünk e' ritka Kisasszszonnyal, kinek száz Megyében nem vala párja koloszszaalis termet, parancsoló zöldes sárga szemek, inkább ránczos mint síma, sem sárga sem barna orcák, illő nagyságu fintori orr, kivált a' nevetéskor arasznyira nyiló száj, elől hátul, tetőtől talpig egyformán egyenlő, sehol ki nem domborodó, hosszú test; képzelje ezen kellemeket az Olvasó' egy Gránátos káplári léptekkel mozgó leánykában, 's ezekhez még egy jó dosis gögöt, száz annyi kényes finnyásságot, és legalább húsz tuczet magalhitt kevély rátartiságot, a' legfőbb ponton egygyesülve, 's ad vivum áll előtte Zugási Ziza Kisasszszony.

Rég vásék foga a' páratlanra Csenkesz Gáspárnak, ki a' hajdani Lovag-kórban első szerelmi vitéz méltán lehet vala. Középszerű testalkatja birt annyi ingerrel, hogy csapodárkodásait való hódító színbén tüntesse a' Szépek elébe. Hangja, mint a' hívogató madaré, néha áriai olvadásba ment által, 's a' bámész lyánka tátott szájjal rohana ölébe. Kivált nagy Urat játszani, pöffedezni ott is, hol ki létét ismérték, gyávaságait csillogó érdemek gyanánt árúlui, nagy Mester vala. Tetszék a' Sorsnak őt a' kicsin birrokúak' szegény sorához lánczolni még első rikkantásakor; de egyszer'smind születése' rongyai közzül való kicérölködésre olthatatlan vágyat is

lehelni beléje. 'S éppen e' vágy gyújtá Ziza iránt is per'selő szerelmi égedelemre; mert általa reméllé egykor kényje szerint ragyoghatni. Képzelt fennsé-
ge, nagyított ügyessége igen jól is öszszehangzának Ziza' magahitt kibeszélhetetlen tulajdonaival. Bezzeg belőlök válnék egy pár — non ultra!

Több ízben ismétlé látogatásait czélban vett galambkájánál Csenkesz, de még egyszer sem le-
hete módja Oriási szerelmét előtte felfedni. A' Kis-
aszszony ilyenkor, mint szokás, maga egész Udvari-
ság volt, megszín ajkait szépen öszszeszoritgatá,
hogy piczi szácskával bájолjon, lépéseit musikai takt-
ra szedegeté, derekát mintha pánczélban lett volna
olly merőn tartá, szemeiből göggel teli pillantato-
kat lövette, — 's az asztalnál csupán ő mulattatá
beszéddel a' vendégeket. De midőn ebéd után né-
melly biztos perczben magára lelte őt Csenkesz, 's
szerelmi hódolattal közelite hozzá, viszapattant
mint egy ángolna a' szíves kézszerítés elől, 's egész
Vesztáliszi szeméremmel kéré Imádóját: hogy mélt-
tótasson kedvezni jó hírének 's távozzék. Titkon
kelle hát epekedéseit a' hasonlíthatatlan felé nyögni
Csenkesznek, 's ha az Öreg Zugási hatalmas párt-
fogója ne légyen, eddig rég kétségben esett volna,
hogy valaha megfoghassa madarát.

Vétenél jámbor Olvasóm, minden szép szívek
ellen, ha Ziza Kisaszszonyt olly makacs Begyeske-
dőnek tartanád, kinek köszívén izre töredezett E-
rosz arany nyilja. Nem! — szeretett ő, mint egy
hölgy csak képes szeretői, forrón egész a' szédel-
gésig egy ifjat. Ki volt légyen a' boldog arról hal-
gatnak a' familiai tudósítások, mert azt csak Ziza
tudta egyedül egyegy boldog pásztor órában. Zu-
gási mint Úr a' maga házánál, soha meg sem is
szenvedte volna, hogy leánya szíve, az ő akaraján
kivül hajoljon valakihez. Az atya, ugy hitte, leg-

jobban tudhatja, mi jó, mi nem, gyermekeinek, 's ezeknek jöveudó vig vagy bús sorsok csupán az ő calculussától függhet. Tanácsosabbnak látá hát Ziza halgatni, mint a' szegény papiros, melly nem mondhat ellene az író' önn-kéjjének, miért ír most egy hajborzasztó monológot, majd egy Pindari Odát, vagy éppen, Ég bocsásd, egy philozophiai értekezést reá?

Oh eddig egyedül a' kert' kacskaringós ösvényjein bodorgani el-is únhatá Kisasszonyunk! Nosza, keressük-fel, tán társaságunk nem leénd előtte nem kedves.! Ímé most libegbé a' magyaró lugosba, hosszú fejr öltözetben, fátyol borította arczal, mintegy éjféli lélek a' sírkeresztek közé; a' remegő lombok idvezlik érkezét, 's a' füttyörésző rigó ijedten száll tovább. A' fűszálak előre legörbednek a' gyeppadon, hogy súlyos testje' rájuk nehézkedését könnyebben tűrhessék. Leül, — fejét hátra szegzi, szemeiből ökleivel kitorli a' kigörgő cseppeket — 's dallani készül. Csenedesdj szél, ne sziszegj lomb, válj füllé lugos, álj pauzát természet, hah, nem ömleng így a' fülmile!

Bokros néma sohajtások
 Hasogatják szívemet,
 Nem lehetek vig, mint mások,
 Meguntam életemet!
 A' kit imád hű kebelem
 Nem szabad azt szeretni;
 Jéggé váll a' hév érzelem,
 Ki tudna így élhetni?
 Panaszaim, égedelmim
 Mind csak érte omlanak,
 Búval fojtott gerjedelmim
 Míg sírok kibomlanak.

„Atyám, a' kegyetlen, úgy akarja, hogy Csenkeszhez menjek; — nem én soha. Hiszem ő rau-

gomhoz illő jegyruhát sem tud adni, nem hogy 50. gira hitpénzt fizessen. Oh!”

Egy szobaleány jött a' Kisasszony után, 's a' monológ még kezdetén félbe szakada. — „Mi baj Er'si?”

Er'si. Nem sok, Kisasszony, egy Úrfi vágta-tott-bé hozzánk barna mén lovon.

Ziza. (Öröm kíváncsian) Barna mén lovon? Szolj — ki az?

Er'si. Az az Úrfi egy szép, ügyes, még többször is volt itt, de soha sem illő fényesen, ennye, hogy is hívják? — nyelvem' hegyén a' neve —

Ziza. Tám csak nem lesz Csenkesz?

Er'si. Az az az! egy pofos, kövér, piros, mint egy brassai alma.

Ziza. 'S néked tetszik?

Er'si. Tetszik ám! Volnék csak Kisasszony, bolhaként pattannék ölébe a' lelkemnek. Ugyan Kisasszony, ne hagyja a' jó szerencsét — mi szebb a' világon, mint egy olyan férjnek nyujtozni ölében, ki szép, mint egy mákvirág, gazdag mint egy méhkas.

Ziza. Elhiszem; de Csenkesz könnyen bír gazdagságával.

Er'si. Ne hidje a' Kisasszony! Biz' a' kinek nincs, nem jár olly daczos ménlovon. Ha ez az Úrfi sem gazdag, ugy nem tudom, kit lehetne széles ez világon annak mondani?

Ziza. Hagyjuk annyiba! — jer. —

Mély gondjait pipája' füstgonbolyagjain hintáztatva szörnyű léptekkel méregeté a' számára kimutatott szoba' padlatját Nádasy barátjánál Csenkesz. Barátja a' szomszéd szobában halgatá kétségbe esést jövendőljő járkálását, 's szívrezzentő sohaj-

tásait. „Mi nyugtalanít, Barátom?” e' szókkal rányitá az ajtót. Hagyj engem, Te nem segíthetsz bajomon, felelé Csenkesz.

Nádasy. De hát ha még is — Szólj!

Csenkesz. Házasodni akarok.

Nádasy. Sok szerencsét hozzá! — de honnan, és kit?

Csenkesz. Azt tudnám, de a' durcsás hölgy félek kosarat ad.

Nádasy. Miért?

Csenkesz. Csupán gazdag férjre vágyik, 's én, a' mint tudod —

Nádasy. Értelek — egy kis fortély nem árt. Ménemet nyergeltesd-meg számodra; — te tudsz Urat játszani, próbálj!

A' nyergeltetéssel, úti 's leánykérői készültekkel, elindulással, utazással nem késleltetem Olvasóimat; úgy is tudjuk már, hogy Csenkesz szerencsésen bévágtatott Zugási Úr' udvarára.

Melly bajos a' leánykérői tisztt, csak az tudja, a' ki próbálta. Nincs egy ostrom alatt szenvedő Várat felkérő követnek annyi ékes beszédre szükségé, mint egy jövendő élettársat szerzeni akarónak. Illy lélek 'sibbasztó állapotban vala most Csenkesz. Hol kezdje, miként folytassa, hogy végezze beszédét? úgy nem tudá, mint az extemporizáló pap. De már a' visszatérés lehetetlen vala, már jött a' Kisasszony kerti bujdoskló andalgásából, már rég elhangzott a' Zugási Úr' „Isten hozta Öcsém Uramja. Légyen tehát! gondolá Csenkesz, az öreg Úrnál teszem a' legelső lépést, ha itt nyerek, gondom lesz a' végharcz' győzedelmi borostyánját is kivívni.”

Az öreg Úrnál könnyü lön a' boldogulás. „Ha leányomnak is úgy tetszik” volt a' válasz „ám legyen, áldást kívánok!” De már ideje ebédelnünk, ha eszünk, beszélhet vele Öcsém Uram. Az ebéd hamar lefolyt, azzal nem töltöm az időt, a' kinek kellett ett és ivott; végét Csenkesz leginkább várta. — Ebéd után Csenkesz kezét csókolva könyörge Zizának egy félórai együtt beszélgetetésre engedelmért. Ziza karját nyújtá, 's belső szobácskájába vezetteté magát. Csenkesznek itt egy széken mutata helyet, ő pedig olly kényesen hocsátkozék-le a' fenyő kanapéra, hogy az fül siketítő recsegéssel idvezlé Kisasszonyát. E' kellemtelen jelenést hosszas pauza követé, mellyben a' felriadt Csenkesz időt kapa, összebomlott gondolatjait rendbe hozni,

Ziza. Hogy tetszik nálunk Csenkesz Úr?

Csenkesz. Oh Kisasszony! minden hely szép, a' hol mulatoz, ott a' tuskén ro'sa nyit, a' kopár parlag arany kalászokkal mosolyog. Ki ne szeretné a' Kisasszony közelében éldelni az élet' legfőbb javát, ki ne vágyna itt angyallá lenni egy boldog paradicsomban?

Ziza. Szerfeletti dicséretje szinte büszkévé tesz; kiméljen-meg, érzem, égnek arczaim.

Csenkesz. Oh az a' pirosság a' hajnal' sugáiraiból szált szép arczaira! Illy bibor szín illik e' kedves Ház királynéjának.

Ziza. E' már sok, igen sok, kedves Úr!

Csenkesz. Nem sok Angyal (?) oh bár száz nyelvem volna, hogy százszerosan magasztalhatnám olvasztó kellemjeit, mellyek, fájdalom, nem nékem virítnak.

Ziza. Külömbözők a' sorsok, édes Csenkesz! — nem lehet minden az embernek tetszése szerint.

Csenkesz. Való, siralmas való, szép Kisasszony! Az én sorsom úgy látszik arra van kárhoz-

tatva, hogy csak titkon sohajtsa boldogságát addig, míg más úntig fürdik az öröm buborékaiban.

Ziza. (részvétellel) Minden embernek megvan a' maga keresztje.

Csenkesz. De senkinek sincs abban a' mértékben, mint nékem. Más legalább ha néha könnyez, reméll is, hogy valaha megfog vigasztaltatni; de nékem nincs reményem, hogy szebb nap keljen bús egemre.

Ziza. Nem kell elcsüggedni. Ha egy Férjfi sem elég erős a' bal eseteket kiállni, mit várhatni akkor gyenge Nementől.

Csenkesz. Oh be édes nékem a' biztatás szép szájából, még édesb is lehetne, — oh! az csak a' Kisasszonyon áll.

Ziza. Nem értem az Urat.

Csenkesz. (felálva) Én igen igen szerencsétlen vagyok — szóllanék 's rettegek.

Ziza. Csak bátran, szóljon!

Csenkesz. Én szeretek, kiolthatatlanul szeretek, — szeretek és nincs reményem, hogy viszont szerettessem. — Én — én — szeretem a' Kisasszonyt.

Ziza. (fél gúnnyal) Engemet?

Csenkesz. Igen — és ha fellobbanó haragjától nem tartanék, bátorkodnám itt szívemet kezemet ajánlani a' Kisasszonynak, 's szép szívét és kezét cserében magamnak. —

Ziza. A' mi lehetetlen.

Csenkesz. (ijedten) Lehetetlen?

Ziza. Minden bizonnal.

Csenkesz. Oh jaj nékem! (térdre hull) térdeimről esedezem, rimáncodom a' Kisasszonynak változ-tassa szavait!

Ziza. A' mit mondtam, megvan mondva.

Csenkesz. Mily röviden, mily hidegen mondja-ki

rám a' halálos ítéletet. Még egyszer Kiasszony, ismétlem kérésemet, oh ne toljon-el magától!

Ziza. Ne kényszerítsen hosszas magyarázatokra — elmehet.

Csenkesz. Értem... oh miért nem fagya-el testem érzéketlen jéggé? miért nem dugult-bé hallások, hogy legyen siket, mint a' kő, minekelőtte e' kegyetlen szavakat hallottam volna? Jól van Kisasszony, én távozom, örökre távozom! — holnap a' Nap csak siromra fog felsütni.

Ziza. Hogy, hogy — mit beszél az Úr?

Csenkesz. Ne kényszerítsen hosszas magyarázatokra! — Mi gyönyörűségem az életben, ha engem a' Kisasszony nem szeret, sőt gyűlöl, útal? — Azért vagy golyobist küldök-át fejemen, vagy kardomba ereszkedem, vagy vízbe fojtom magam... 's az Isten légyen irgalmas a' Kisasszonynak és nékem!

E' szókkal kétségbe esett hirtelenséggel akará oda hagyni a' makacst, de ez sem vala rest talpra szökni és nyakába ugrani. „Édes Csenkeszem, megbocsáthatsz-é hogy így elkínzám szivedet? Tiéd vagyok, tiéd lézlek, pecsétem e' csók!” Ekkor olly izmos csókot czuppanta örömeiben tántorgó vőlegényje' szájára, hogy az félrefordulva alig tudá észrevételten letörölni nedves nyomát.

Meglőn tehát, mit olly szívszakadva vára Csenkesz. Mily csudát szül az ékesszóllás, hát még egy barna mén? Az öreg Zúgási maga intézé-el a' mátkaság' szertartásait, mint volt ősei' idejében. Messzire csillogott Csenkesz' újjából a' mátkagyűrű, mellyel Zizát magának örökre eljegyzé. Napot határazának a' lakadalomra, és Csenkesz könnyült szívvel szágulda-vissza Nádasy barátjához.

Feltetszék végre az óhajtott lakadalmi Nap. Ziza az ezt megelőző éjjel nem aludt, mindég jövendőbéli Férje' gazdag jövedelmeit calculálgatá. Csak kár, hogy szegény a' nullákat kifejté calculussából, holott ezek minden jelentő szám nélkül csoportosan figuráltak Csenkesz' gazdagságában. Reggel Er'si az egész udvari cselédség' nevében szerencsétlété Kisasszonyát, ki ezt potyogó könnyek közt fogadá. „Itt kell hagynom titeket, édes Er'sim, itt eddigi örömeimet. Ki tudja, mit fogok érni?”

Er'si. Minden jót Kisasszony —; csak hogy olly szép Ura lesz a' Kisasszonynak! De fáj, midőn meggondolom, hogy nem mehetek én is a' Kisasszonnyal.

Ziza. Beszéllek Uram Atyámmal, 's magammal viszlek, hogy légyen legalább valaki, kit ismerjek amaz idegen földön.

Az öreg Úr megegyezék benne; mit is tagadhatott volna-meg ekkor majd elszalasztandó leányától. Er'si dudolgatva raká egybe holmijét, 's tánczolja öltözteté-fel az új menyasszonyt. Nem győzte ez magát és gyönyörű termetét önn becsérzéssel nézegetni tükrében, száz meg száz igazítani valót lele öltözetén, csak hogy minél tovább gyönyörködtethesse szemeit önn magával. Végre Er'si is belé únt a' sok magasztalásban és csinosgatásban 's a' konyha körülátás' ürügyje alatt kisuhant.

Most csikorogva nyiltak-hátra a' kapu' szárnyai, 's az összecsdült komondorok' köszöntő orgonálása alatt négy pejtől vonatott kocsiját büszkén hajtata-bé a' Völegény. Több szekerek megrakva mind két nemből álló Úri vendégekkel kísérek a' boldogot. Ziza az ablakon át szemlélé e' pompás bejövetelt, 's alig lele helyet szobájában. Pillantat tölt 's egymás' ölében hevert az új pár... oh oh! —

Az összeadás csak bamar véghez ment, 's ezt gazdag ebéd váltá-fel. Tányér zörgött, kés, villa csörgött, kalány csengett, pohár pengett, mu'sika zengett 's az Iskola Mester következendő Epithalamiummal udvarla:

Boldog óra! mellyben eggyé
 Lett e' rokon keblú pár,
 Ró'sa szín kedvet deríts ránk,
 'S hagyd, köszöntsön vig pohár.
 Tús között pohárt ürítsünk,
 'S ezt kialni lelkesítsünk
 Mindent: „éljen az új pár!”
 Mi lehet szebb e' világon?
 Mintha jó hitvest ölelsz,
 A' ki bájos mint a' hajnal,
 'S benne angyalodra lelsz;
 Csókja, mint mézharmat édes,
 Vélle ám lehetsz negédes,
 'S búra vissza nem felelsz.
 Ő simít mord ránczokat le
 Ha nehéz gond' terhe nyom,
 Ízzadást szárít hajával
 Minden estén 's alkonyon;
 Tőle, mint a' nap sугára
 Árrad a' férj' homlokára
 Szenderítő nyugalom.
 És a' ház' kicsin körében
 Hú szerelme boldogít,
 Fellegek ha tornyosulnak
 Bájszavával bátorít:
 Bár dörögjön ég' haragja,
 Vesztedet vad sors kaczagja,
 Törli könnyid' záporít.
 A' bolyongó kényű ifjat
 Egy hú társ lekötheti,
 A' kinek csókjára múlnak
 Néki bánat érzeti;

Mint a' tiszta rétfolyamja
 Ugy csörög-le éjje napja,
 Mig hívét ölelheti.
 Itt talál nyugpontot és czélt
 A' heves vágy és remény,
 Szebb virág nyit itt a' szívnek,
 Mint tavasz' friss reggelén.
 Itt a' bú nem fojtogatja,
 Lángjait itt oltogatja
 A' szerelmi érzemény.

Boldog óra! mellyben egygé
 Lett e' ritka drága pár,
 Hagyd, derüljön kedvre minden
 'S pengjen-össze a' pohár.
 A' komor bú messze müljon,
 Rajta, mindén igy danoljon:
 „Éljen, éljen az új Pár!”
 Kedves ifjú, szép Menyecske,
 Éljetek ti boldogúl,
 Míg reátok harmatozva
 Édes érzet' csókja húll.
 Szedjetez öröm virágot,
 'S hintsen éltető világot
 Rátok a' nap biborúl.

Éltetek szebben nevensen,
 Mint a' ró'sa kebele,
 A' szelid csend és a' vig kedv
 Fogjanak kezét vele:
 'S azt, a' mit Ti is szerettek,
 Mit reméltek és kerestek,
 El ne hordja bú' szele.
 Istenúlve, szívhevúlve
 Édes ízt kostoljatok,
 Mint a' zöld kert' fülmiléje,
 Olly kedvel daloljatok
 Száz tavasz, száz nyár köszöntsön,
 Boldog áldás' árja öntsön,
 'S magzatot karoljatok.

Bóldog óra! mellybe két szív
 Eggyesült öröme vár,
 Ró'sa színt adj kedveinknek,
 'S hagyd habozzék víg pohár!
 Félre innen az irigynek;
 Zengjen itt ez öröm ének:
 „Éljen, éljen az új Pár!!!”

Valamint minden lakadalom, ugy ez sem tart-
 hata ezredévig. Más nap honnja felé indítá új hit-
 vesét Csenkesz, örvendve néki, de még inkább a'
 Zugásitól kapott aranykának. Jó potlék a' pénz,
 minden hijányt elnézhetővé varásol. Régi rongyol-
 lott deszka fedelezetű fahazikó előtt álla-meg az
 új Párt hozó czifra equipage. Csenkesz maga segíte
 leszállani megcsalatott Eggyetlenjének. Most ostor
 csattintva fordult-meg négy pejjével a' kocsis, 's
 villámként zörge-el onnan. De hová? vágysz tudni
 édes Olvasóném! Kérdezd csak ama Mátionát ott
 a' menyecske' jobbán, ki vigasztaló szavakkal ki-
 vánja oszlatni homloka' felleg ránczait a' búsongó-
 nak, az meg fogja néked mondani. —

Fogarasy János.

8.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

*Harmintzadik Levél. Polyklét Krántorhoz.**Uzsorások. — Pénzkamat. — Orvosok. — Külömbféle Tárgyak.*

Miolta Lucius a' férfiak' számában bé van véve, nem mulat-el semmi alkalmat-is, midőn magát a' közönség előtt mutathatja 's én rendszerént késérem őt mindennapi sétálásaiban. Gyakran megjárjuk együtt ezen végetlen nagyságu városnak utszáit; 's ezen barátságos járkálásink alkalmával jobban tanulom a' Romaiakat esmerni mint sok hosszas és haszontalan leírásokból. Minden valamelly tzélből történő összejöveteleknél, bajos őket kiesmerni, minthogy vigyáznak magokra, 's igen könnyü olyankor ezen rendkívül való emberekről hibás ítéletet hozni; ellenben midőn tzél nélkül gyűlnek össze; a' társalkodás elevensége szivek' fenekéről legtitkosabb gondolatjaikat is kitsalja.

Ma az itt nagyon tsekély ebéd után legelsőben mentünk ki minden késérő nélkül. Lucius titkos örömet érzett magában hogy minden kényszeréstől megvált, 's szabadon mehetett maga mindenfelé a' hová néki tettett. Észre se vettük midőn a' Forumra értünk hol rendszerént minden rendü, 's

minden állapotu Rómaiak öszsze szoktak seregleni. Tsak hamar találtunk esmerőseinkre, a' költsönös megköszöntések után beszélgetésbe eredtünk 's láthattam melly szörnyü nagy külömbség van ugyan azon emberek között, midőn olyanokkal vannak kiket tisztelni kéntelenek 's midőn barátjaikkal kénynek kedvek szerént, szállhatnak. Illyen megkülömböztetett rangu emberek is költsönösen tréfáltak 's tsufolódtak egymás között; tették egy szempillantatig a' fontosság hangját mellyre tettések szerént hamar vissza tudtak térni, 's nagy hűséggel leszállottak az olyan tárgyokra is mellyeket a' körülöttök lévő köznép kedvelt, 's azáltal hogy a' sokaság' hatalmának tsekély hizelkedésekkel hódoltak, annak utóbbra használható kedvét megnyerték. Ábrázatjok' igen hajlékony vonásai mindenkor a' velek beszélőnek állapotjához alkalmaztatják magokat; 's nem tartóztathattam-meg magamat a' mosolygástól, midőn láttam hogy egy fő tiszt-viselő melly részvételő szánakozást mutatott egy szegény polgár eránt, kinek egyetlen egy fija megholt, 's viszont tüstént mosolygó ábrázattal jelentette örömet, egy másiknak, ki gazdag örökséget kapott.

Egy ki az utolsó választáskor a' kereset hivataltól elmaradott, így szólla boszorkodva: „Lehetetlen már ezen megromlott városban élni. Nem, tovább nem tűrhetem, félre vonom magamat falusi jószágomra 's itt hagyom ezen tsata piatzot, hol a' fortélyoskodás az érdemet elnyomja.” — „Az legalább megkell vallanod, monda egy öreg Senátor gunyoló tekintetet vetvén reája, hogy a' fortélyoskodás nem mindenkor éri-el tzélját, 's hogy akkor annak, ki által gyakoroltatik csak szégyent és bánatot ad.” — „A' mi engemet illet, felkiálta egy harmadik, ki mint hallottam hivatal keresésében szerentsébb volt, én nem szenvedhetem, hogy

a' népet így alázzák. Ez naponként értelmesebb lesz, minden dologban böltsességet mutat, 's annak szembetűnő bizonyágát adta az utolsó közgyűlésen." — Mellyiknek kell hinnünk az utolsó kettő közzül?" kérdém lassan Luciustól. — „Egyiknek sem felele ez, az első gyűlés' alkalmával talán azt láthatod, hogy mind a' ketten más hangon beszélnek, 's egészen ellenkező vélekedést nyilatkoztatnak-ki, mint most."

Ezen szempillantásban a' Lovagok' egész seregét láttuk tellyes pompában 's méltóságoknak minden jeleivel felénk jönni. Olaj ágokkal voltak koszoruzva és sokan közzülök kezeikben koronákat vagy más katonai jutalmakat tartottak, mellyeket az ütközet helyén Vezérek' kezeikből nyertek. Pompás menetek a' ditsőség templománál a' Kapenai kapuhoz közel kezdődött, 's a' Capitoliumig tartott, hová ezen szép fiatal sereg a' forumon keresztül vette útját. Egy azon polgárok közzül, kik velünk voltak, egy derék termetű 's drága készületű lovagra mutatván, így szólla. „Nézzétek ezen derék Urfiat, ez nékem többel tartozik, mint a' mennyit lova, fegyvere 's egész személlye ér. Még tegnap-is ujra kért pénzt tőlem, arra ajánlván magát, hogy ma fogásra tétethetem őt, ha reggel megnem fizetne. Nem jutott eszembe, hogy ma Quintilis Hónap' Idusa lesz, hogy a' lovagok' vizsgálása tartatik, 's hogy ekkor nem szabad egyet-is közzülök törvénybe idézni. Lássátok, miut nevet engem pajtásaival együtt, de Bacchusra mondom, én is minden órán ki fogom őt nevetni, az első alkalommal, midőn a' Censor vizsgálást fog tartani szép lováról leszállítatom, 's egyszerre mindent megfizetetek vele."

Ugy-e, monda mosolyogva egy az ott lévők közzül, bizonyosan olly nagy kamatra költsönözted

néki pénzedet hogy nem mersz, a' törvény-székhez folyamodni." — „Mit akarsz ezzel mondani? felele amaz haragosan. Talán uzsoráskodónak tartasz engem'? Tudd-meg hogy én szorosán a' törvényhez alkalmaztatom magamat, melly nem enged tőke pénzünkből több kamatot venni, mint hónaponként száztól egyget. Nem költsönözöm én pénzemet száztól másfélre vagy éppen kettőre, mint sokan, kiket esmerek 's talán mint magad-is. Én betsületes ember vagyok, esmernek Romában. „Ekkor egy tsomó kötelező-leveleket vett elől togája alól 's unszolt bennünket, hogy olvassunk-el némellyeket. A' többek között ez volt benne: „Sextus Irudó pénz váltó által. N** től ennyit ennyit kaptam 's a' t.”; 's alább toldalék ez volt írva: ex domo (a' házból) melly annyit tesz hogy váltó levélben jelentett summa mindjárt kifizettetett 's ugyan azért halladék nélkül is vissza kell azt fizetni. Vissza adtuk néki leveleit, mellyeket nagy gondal számba vett 's jól eltett 's azután dörögve elment. Kitsapni való vén fősvény, monda nevetve az, a' ki előbb őt ingerlette vala. Nem azt gondolná é az ember, midőn beszédét hallja, hogy senki sintsen a' világon olly igazság szerető, mint ő, és hogy csupán baráti eránt való szeretetből ad költsön. Esmerik őt Romában. Plutus Istenre mondom igazat szóllott. Házához többen járnak, mint a' Praetorhoz. Nálók van gyűlő-helyek mind azoknak, kiknek felesleg való pénzek van, 's azt általják személyek szerént kiadni; alkalmas nagy kamatért adják neki által pénzeiket 's az nem szégyenli másoktól még két annyit venni érettek. Azonban nem lehet uzsoráskodását megbizonyítani 's őt azért törvénybe idézni, mint-hogy a' kötelező-levelekben mindenkor csak száztól egy van téve, 's az a' kamat, mellyet a' törvényesen fellyül kíván, a' tőke pénzhez van számlálva.

„De hát, kérdém én Polgári tisztviselőitek kivált a' köz-jó mellett olly igen buzgó Tribunusaitok nem igyekeznek e' az uzsoráskodók telhetetlenséget megzabolázni?” — „mit akarsz? felele az; ezen gonosz olly igen elterjedett, hogy már nem tudják orvosolni, 's egyebekkel azok magok is bele vagnak keveredve, kik az orvoslást próbálhatnák. A' szabad-köztársaság' kezdetétől fogva a' hitelezők és az adósok szünet nélkül hartzoltak egymással, 's heves zivódásaik nem egyszer ejtették az Országot veszedelembé. Egy szerentsétlen adós polgárnak, ki irgalmatlan hitelezője által kegyetlenül zaklattatott szemlélése okozta a' népnek a' szent hegyre költözését. Egy még vétkesebb hitelező adott alkalmat a' tizenkét táblák azon törvényének enyhítésére, melly a' hitelezőnek megengedi adóssát elfogatni. Ettől fogva tsak adóssának javaira volt jusa a' hitelezőnek nem személyére. 346 Esztendőben egy hasonló vétek alkalmával a' nép a' janiculusra költözött 's a' törvény megújítatott. Azt fogod kérdeni hogyan lehetett szükséges egy olly bölts' 's a' nép előtt olly kedves törvénynek végre hajtására szünet nélkül emlékeztetni? A' vélekedés, melly még erősebb mint a' törvény, nálunk szenté tette a' hitelezésnek minden neme eránt való véghetetlen tiszteletet; mélyen gyökeret vert azon gondolat, hogy a' hitelnek tiszteletben tartásától függ az ország' bátorsága' 's ezen magában olly tiszteletre méltó gondolatnak védelme alatt az u'soráskodás minden határokon túl lépett. Hogy a' dolog minden létét megérthessed elég tsak azt mondanom: hogy a' mint ama betsületes ember említette, a' pénz' kamatja rendszerént hónaponként száztól egy; néha száztól kettő-is, sőt esmerék egy szükségben lévő polgárt ki száztól négyet fizetett, ugy hogy a' pénzváltó két esztendő alatt két anyira tette költsön adott summáját. A' tizenkét táb-

lák' törvénye a' kamatot esztendőnként száztól egyre határozta-meg; a' ki többet kívánt négy annyinak vissza fizetésére büntettetett. 370-dik esztendőben Licinius törvénye a' kamatok megkevesebbitését rendelte; de nem hajtatott végre. A' Marcus Duillius és Lucius Moenius Polgári Tribunok' törvénye a' tizenkét táblák törvényét ujitotta-meg; de hasonlóképpen fogamat nélkül. Nem sokára azután a' Tribunok az Interest hónaponként száztól félre határozták-meg; ezen törvény is elmellőztetett; 's azután a' Lucius Genucius nevét viselő nép végzés minden uzsorát megtiltott. Szerentsétlenségre ennek végrehajtása tellyes lehetetlenség volt, vissza kellett térni a' régibb rendelkezésekre; a' tizenkét táblák törvénye ismét megújítatott, 's 685-dik esztendőben még Gabiniuse által is sürgettetett; de sem a' törvények' hatalma, sem a' tisztviselők' vigyázása, sem a' nép' panaszolkodása nem volt elégséges a' fősvénység' és telhetetlenség' mesterkedéseit gátolni. A' Praetort közös haszon kaptolja ideig oráig a' hitelezőhöz; mind a' ketten egyesítik magokat a' törvénynek megrontására. 'S ha meghasonlanak is magok között, ha az uzsorázkodás tudva van is nem lehet azt törvényesen bém bizonyítani, 's a' vétkest nem érheti-el a' törvények' büntetése. Hogyan is érhetné-el őt, ki sokszor titkon éppen annak a' tisztviselőnek pénzével uzsorázkodik, kinek sententziát kellene ellene mondani? A' Római népnek egyik fele a' másik felének adóssa, mindenütt ugyan azon embereket 's ugyan azon vétket lehet találni."

„Megengedem így kezde egy a' jelenlévők közül szóllani, hogy mind az igaz a' mit mondasz, az uzsoráskodóktól Róma jobban félhet mint valaha a' Chartagóbéliektől félhetett. Az ő fortélyaik minden ravasszágot felyül mulnak, valamit tsak a' képzelődés kigondolhat, 's az ő számlálásbéli mesterkedé-

seik szünet nélkül meggyőzik a' birók' akarmelly mély eszét is." „De hogyan esmered őket olly igen; ugy látszik hogy te nem szorulsz reájok”? — „Régtől fogva esmerem őket felele amaz. Mikor Curilis Ædilis voltam, 's ezen jámbor népnek, mellyet itt láttok, kedvéért vagyonomat feláldoztam, az ő kezeken mentem keresztül, 's tudom mennyibe került ez nekem.

Mind a' mellett is ugy látszik nekem, felele a' másik, hogy a' Proconsulság, mellyet azután Ásianak egyik leggazdagabb Provinciájában viseltél, eléggé kipótolta feláldozásaidat. Viszsa jövedeled után falusi jószágokat vettél, roppant házat építettél, azt rabszolgákkal és mindenféle drága eszközökkel megtöltötted; még azt is beszélik, hogy nagy summákat tettél le annál a' — —. De mit akarsz ebből kihozni így szakasztá a' másik félben nagy sietséggel ezen reá nézve kedvetlen beszédet. Azt állítod-e hogy jobban esmered te az én állapotomat mint magam." Tudd-meg, hogy polgár-társaim által olly tisztséges hivatallal felruháztatván annak méltóságát tőlem kitelhetőképpen fenn-tartani igyekeztem. Igaz hogy költségem felyül haladta értékemet; de mihelyt hazám betsületéről van a' szó, nem félek magamat megerőltetni, 's felejek magammal számot vetni."

Ezen beszélgetés közben a' forumnak egy szegletében értünk, hol egy borbély a' szabad ég alatt ütötte fel sátorból álló 's egy helyről más helyre vitethető boltját. Ez számtalan henyélő polgárok' özsze-gyülő helyek volt, kik a' borotváltatás' és hajnyíretés' színe alatt az az napi ujságokat jöttek megtudni. Mi ujság Áfrikából? így szokták egymást mindjárt eleinten megszóllítani. Bámultam ezen kérdésen; azután megtudtam hogy a' Rómaiakat azok a' hosszas és vérengző háboruk, mellyeket a' Kár-

thágóbeliek ellen viseltek szoktatták ezen kérdésre' mellyet az idő mintegy megszentelt 's azoknak mindennapi kérdésévé tett, kik a' külföldi dolgokról tudakozódnak. Nem sokára elhagytuk ezen dologtalanokat, kiket egy Görög-szólnok olly helyesen lefestett, 's tovább mentünk.

Mentünkben egy embert vettem észre, ki magánosan járkált, 's ábrázatját togája szélével gondosan bétakarta. Feléje közelítésünkkor félre tért, hogy velünk szemközt ne jöjjön, 's még más sétálókat is találván, sietve vissza vonta magát egy magános helyre. Ezen tselekedete vissza tettett nekem, 's kérdeztem okát. „Ezen fiatal ember, e' volt a' felelet, egy jó polgárnak fia, de a' kihez épen nem hasonlít. Ő a' Murcia Istennének követői közzé tartozik.” — „Mitsoda Istenség lehet ez? kérdém én; még soha sem hallottam róla beszélni miolta Rómában vagyok.” — „Annál jobb reád nézve felele egy mellettünk menő öreg; vajha soha sem esmernéd meg őt. Murcia a' henyélők és gyávák' Istennéje. Erről mi Murciusoknak hívjuk az olly felénkeket kik magokat megtsonkítják, hogy a' katonai szolgálatra alkalmatlanok legyenek. Ez a' nyomorult, ki figyelmedet magára vonta, maga elvágta jobb kezének hüvelkét, hogy katona ne lehessen, és saját kezével ontotta-ki azt a' vért, mellynek tsak hazájáért kellett volna folyni. Láthatod itt mit von maga után az illy gyalázatos tselekedet; az a' ki azt elkövette mások előtt gyűlölséges 's ön-magának terhére van. Ez az ember kit Rómainak-is félek nevezni, mindenféle kissebbséggel és gyalázattal van illetve. A' testi büntetéseken kívül mellyeket szenvedett, a' Censor által a' nép legutolsó osztályjában tétetett, hol még a' legalább való Proletariuson-is alól van.

„Ha a' gyávaságot illy keményen megbüntetjük, más felől a' bátorságnak tündöklő jutalmakat adunk. Nézd tőled egynehány lépésnyire eme' durva ruhában öltözött Polgárt; egy Senátor beszélget vele barátságosan; mindenek részvételt bizonyítanak éránta; a' legkevélyebb Patricius is siet őt megszóllítani; egy egész, még szeretetére 's háládatosságára ez magának just, 's ezen just mindenek megesmerik. Ez egy Legiónkból való közkatona, ki a' Cymbrusok ellen való háborukban egyik pajtásának életét megmentette, jutalomul egy tserfa koszoru határozottatott számára, 's ezen olly egyszerű jutalom őt Róma' legjelesebb embereivel egy rangra emeli. Az innepi köz játékok' alkalmával mindjárt a' Senátorok után ül, kik, mikor bémegy, előtte mindnyájan felkelnek. Az a' koszorú, mellyet visel, nagyobb tiszteletben van, mint a' királyok' koronája; ezek nálunk soha sem tehetnének olly megkülömböztetésre szert, mellyben ez a' vitéz katona részesül.”

„Hát annak millyen jutalom rendeltetnék kérdém én, ki a' hadi vezér' életét mentené meg?” — „egészen illyen mint ennek felele amaz: A' Rómainak akár Hadi-vezér akár Consul vagy akár Diktator legyen-is; legszebb titulusa Polgár nevezet; ezen nevezetnek tulajdonítunk mi legnagyobb fontosságot. Annak a' katonának, ki valamelly szövetséges Király' életét mentené-meg nem volna jussa Polgári koronára. Ebből eléggé általláthatod hogy nem nagyítás' formulájával élünk, midőn azt szoktuk mondani: hogy egy Római Polgár a' Világ' minden fejedelmeinél fellyebb való. Soha sem uralkodott egy fejedelem-is nagyobb hatalommal, mint a' mi Proconsulaink, Proprætoraink, és egy szóval minden tisztviselőink kik a' meg hódoltatott tartományok' kormányozására küldetnek. Még az

olyan népeknek is kikkel legnagyobb kedvezéssel bánunk, hatalmasabb videlmezők vagynak Rómában, mint régi fejedelmek voltak. Kivánsz é új bizonyoságot, hogy erről meggyőzettségel? Nézd ezen Senátort ki méltóságos lépésekkel jő felénk; ez a 'Fabiuszok' híres familiájából származik; azt az embert ki bal keze felől süvegetlen jő mellette, 's ki fél vele jőnni, követkeppen küldötte hozzá Créta szigete, melly egy csupa Polgár' védelmé alá adta magát. Arra kéri a' Római Senátort, hogy legyen pártfogója hazájának 's tegyen mellette egy szót a' Senatus' első Gyűlésében. 'S ezen szó fogja elhatározni egy egész népnek sorsát. Egyszóval ugy viseli-magát ezen Crétai ember mint követ, sohasem küldött Görög-ország a' Persák Királyához alázatosabb és tisztelkedőbb követeket.

Ezen pompás beszédre éppén felelni 's némelly észre-vételeket akartam tenni az eránt, miképp szokták ezen Proconsulok és Proprætorok, a' reájok ruházott hatalommal élni, midőn egyszer félbe szakasztattunk egy Liktör által, ki sebesen futván közöttünk ezt kiáltotta: félre? tsináljatok helyet a' Vesztálsnak. Tüstént mély és szent halgatás következett az olly nagy sokaság lármás beszélgetésére. Mindenek nagy tisztelettel kitértek az utból. Egy Elefánt tsontal 's arannyal kirakott két kerekü kotsi ment-el szépen előttünk négy hó fejrőség lovaktól huzattatva. Azt gazdag öltözetű rab leányok' nagy serege követte, kiknek alázatos és áhítatos magok tartása parantsolatjoknak méltóságos rangját jelentette. Midőn a' kotsi előttünk elment, talán minden Rómaiak között egyedül én magam mertem szemeimet tiszteletek' szent tárgyára felemelni. Nem soha az Istennék, az ég Leányai, nem jelentek-meg magokra szebb és szivrehatóbb képekben, mikor magokat a' bámuló em-

bereknek megmutatni méltóztattak, melly gyönyörű volt! melly kellemesen vegyült össze benne a' szelidség és méltóság! — Jóllehet Vesta nem tárgya imádásomnak, még is akaratom ellen tisztelettel teltem-el. A' bennem gerjedett érzéseknél fogva egy Istenség' közellétét sejdítettem, 's imádtam azt Pappjában a' nélkül, hogy esmerni kívántam volna. Midőn a' Vestalis előttünk ment-el, homloka rózsaszínű pirosságot mutatott szelid méltósággal meghajtotta fejét. — Így felel Junó magas tronusáról a' halandók hódolására mikor tömjéneket kedvelni méltóztatik. Szemeimmel szüntelen kísérvén őt láttam, hogy a' Capitolium felé vette útját, 's a' Templom' Graditsához érvén, könnyűden kiszállott szekereből 's tsak hamar azután eltűnt az oszlopszat alatt szemeim elől. A' melletttem lévőek közzül senki sem ejtett tsak egy szót-is ezen látományról. Egy Vestalis' szépséget észrevenni, 's arról beszélgetni Isten káromlásának tartatik.

Alig érte-el beszélgetésünk ismét előbbeni elevenségét, midőn egy réz harang' hangját hallottuk 's a' körülöttünk lévőeknek legnagyobb része bennünket hirtelen elhagyott. Kérdeztem Luciustól mit jelentene ez? „Éz a' harang, felele az; azt hirdeti hogy a' napnak nyoltzadik órája van és hogy a' közös-ferődök már kinyittattak. Van e' kedved beléjek menni?” — „Köszönöm felelék én: még friss emlékezetemben vannak Minucius ferődői, 's azolta nints kedvem másokat esmerni. „Pedig tsak tőled függne, folytatá nevetve, ingyen részesülni benne; a' vendég-szeretés melly a' köz-népnek legtartóssabb jó tulajdonsága, ezt a' megkülömböztetést minden idegenekre terjeszti, akármelly karbeliek legyenek-is azok.”

Éppen elakaránk menni ezen helyről hol tsak nem egyedül maradtunk, midőn egy lassan lépdegelő ősz ember érkezett hozzánk két rabszolgáktól vezettetve. Feje és vállalai egy rövid köpönyeggel (palliolum) voltak bétakarva. Ez a' betegek számára rendelt öltözet eléggé mutatta állapotját. Lucius az Attyának egy régi barátját esmerete-meg benne, sietve hozzája ment 's forrón tudakozta egységének hogyan létét."

„Egységem igen rossz korban van, felele az kedvetlen hangon; egy tartós hideg-lelés minden erőmet elvette, 's alig tudtam ide vissza vánszorongni; hogy még egyszer enyhítsen itt a' napnak fényre mellyet már nem soká fogok látni.” — „Hát nem gyógyítatod e magadat? kérdé Lucius.” — „Philippus a' szabadoson válalta magára egységem helyre állítását, pontosan követem minden rendeléseit, de éppen nem érzem semmi jobbulásomat is” — „Miért nem hívatsz valamelly tanult orvost magadhoz? „Mondék én.” — „Fiatal ember! felele ő, te külföldi vagy; másképp tudnád, hogy egy igaz Római semmit sem akar az orvosokról tudni, és méltán nem akar. Valóban mik ezek az emberek, kik a' mi rovásunkra szereznek magoknak tapasztalásokat, kik az emberek életével játszanak 's még megsem büntettetnek azon gyilkosságokért mellyeket elkövetnek. Én jobban szeretek egy olyan embert, ki az enyim, ki ragaszkodik hozzám, kinek életem hasznára van, mint egy olyan orvost, a' ki időnek előtte Testamentomot tétet velem. Egy polgár társunk' sirkövén a' következő felírást olvastam, melly egyetlen egy vonással kijelenté mit kelljen azon tanult emberektől várni: *Az orvosok sokasága alatt holt-meg.*” — „Ez a' gondolat helyes, mondék én, de tsak azt bizonyítja, hogy a' beteg hibázott midőn több orvosokat-is hivatott, kiknek

külömböző tanácsok néki szükségesképpen ártott; csak egyet kellett volna választania, 's ugyan ezt kellene néked is tselekedned." — „Mentsenek az Istenek! felkiálta hevesen, hosszú életem' folytatában sokkal több orvost esmertem, mintsem hogy ne tudnám mit kell felőlek tartani. Mit csináltak ők nálam? Görögül beszéllettek olyanokkal kik Görögül semmit sem értettek; tékozolva adtak olly orvos szereket, melyekről előbb semmit sem hallottunk, má meleg, másnap jég hidegségü ferdőt rendeltek; minden szempillantatban majd ezt majd az ellenkezőt tették, 's ezen bölts rendelkezéseikért 'sebjeket pénzzel megtöltötték. Melly esztelenség! hogy hogy lehetne feltenni hogy életünknek számunkra az Istenektől kiszabott idejét, emberi hatalom meghoszszabbíthatná. Ilyenek az emberek, számlálják napjaikat de nem fontolják." —

Ezen eleven felkiáltás után így folytatá tsendesebb hangon beszédét; „nálunknál szerentsésebb Atyáink, közel 600 esztendőig hireket sem hallották az orvosoknak. Végre egy Peloponezusból elszökött Görög hozzánk jött ezen szép mesterséget gyakorolni. Neve Arkagatus volt. Igen tisztességesen fogadtatott, az ország' költségén egy orvos-szeresbolt vétetett számára, sőt maga Római polgársággal is megajándékozott. Egy kevés tapasztalás nem sokára miud magát mind tudományát megtáltatta. Eleinten szabadítónak hivattatott, de midőn látták melly irgalmatlanul metél egésségöket; csak hohér lett a' neve. Utánna seregesen jöttek-be több hozzá hasonlók is, akár mint ellenek szegezte is magát Cató az akkori Censor. Ez egész életében üldözte őket; de nem lett az az öröme, hogy Rómából való kikergettetéseket megérte volna, mint-hogy ez csak halála után egynehány esztendővel történt. Nem félt azt mondani: hogy minden Görög-

orvosok össze esküdtek azon Rómaiakat megölni, kik tőlök segítséget kívánják."

„Ez csupa gyűlölségből származott vétek, felkiálték én; azt mutatja, mennyire eltévedhet a legböltsebb ember is, ha az indulatosságtól elhagyja magát ragadtatni, a' betegnek látására minden orvos akárki legyen az, egyedül mesterségére néz, minden egyéb gondolat eltűnik belőle, 's minálunk senki siutsen, a' ki még ellensége által-is ne lenne kész magát gyógyítani, erősen meglévén győzöttetve, hogy az sem tudná soha-is mesterségének méltóságát valamely rut tselekedet által bemotskolni." — „Ugyan mit beszélsz te a' méltóságról? így szakasztá félben szavaimat; tudd-meg, hogy a' Rómaiak között a' legutólsóbbik-is alacsonyásznak tartaná az Orvoslás tudományát gyakorlani, hogy azt mindnyájan illetlennek tartják magokhoz. Elégszer voltak ők az orvosok' áldozatai; soha sem lesznek azoknak tzimborásaik. A' dolog magában jó lehet; de gyakorlásának mestersége semmit sem ér. *) Én tehát a' szabadosomhoz tartom magamat. Ennél számtalan orvosságok vagynak özszeirva mindenféle betegségek ellen, azt keresi-ki a' sok közzül, a' mi az én állapotomban használhat 's azt valamint tsak tudja elkészíti; én pedig egész bizodalommal beveszem." Attól félvén, hogy az akaratos öreget igen megtalálnám boszszontani, elhallgattam, 's nem sokára hazament Philippushoz a' szabadosához.

Sup. KIS JÁNOS.

*) Non rem sed artem antiqui damnabant. *Plin.* XXIX I. VII, 40. Keményen megtámadja a' Görög Orvosokat. Azt teszi hozzá, hogy a' Rómaiak midőn Æskulapius' tiszteletét megengedték, ezen Istenséget a' Tiberisnek egy szigetébe számű kivetették, a' hol temploma volt.

9.

Milton' elvesztett Paradicsoma hogyan támadt?

Milton, mint szép ifju, egy gyönyörű nyári estve, az Országuttól nem messze egy fa alatt elszönderedett. Mig alutt, azalatt az uton egy kocsi megállapodott; két szép fiatal Aszszonyi alakok belőle kiszállottak, és közel mentek az ingerletes aluvóhoz, kinek zsebkönyve, tele sok apró dalokkal, mellette hevert. A' kandicska leányok' egyike a' könyvet csak hamar felvette, és e' sorokat írta bele (Tassóból):

Occhi, stelle mortali!
Ministri de mili mali;
Che anche in sogno mostrate
Che 'l mio morir bramate!
Se chiusi m' uccidete,
Aperta — che farete?

Magyarul:

Szemek, halandók' csillagi,
Ezer gonosznak szolgálai!
Kik alva is mutatjátok
Hogy halálom' kívánjátok;
Ha zártan is megölétek:
Hát majd nyiltan mit tennétek?

A' szerencsétlen szunnyadó felébredvén, imé! a' leánykák már eltűnve voltak. Elnézegette az írást, olvasta össze vissza, bámult és — óhajtozott. Szenvedélye most elkergette őt országokra tengerekre, hogy felkeresse az esméretlen Szerelmest. Legközelebb Olasz-országba vándorolt el, honnét e' varázshangzatok eredni látszottak. De őt nem találhatta-fel soha, és most szerelmében zöngötte — az elvesztett Paradicsomot.

10.

KAZINCZY FERENCZ' HALÁLÁRA.

Így tesz a' burhós vihar, — eltakarja
 'S vak setéttel bé fedí durva karja]
 A' Teremtetség' ragyogó Virágít
 'S tiszta Világít.
 Végre szűnvén vad dühe mormogása,
 Csenedesdvén tűz-ere villogása
 Felderül és Mécsi lobogva égnek
 A' magas Égnek. —
 Néked is zúz 's fergeteg undokítá
 Egykor éved' 's szép napod' elborítá
 Sorsod' öldöklő tele durvasága
 'S Mostohasága.
 Mint az Orkán' rettenetes dühével,
 'S a' zivar' mindent tapodó szelével
 Truttzol izmos Czedrusa a' Vadonnak
 'S a' Sirionnak.
 Lombjait bár gúzsba sodorva nyúzza
 Tépi, dühhel özsze meg özsze zúzza,
 Mindazáltal tör'söke hajthatatlan
 'S ingadozatlan.
 Benned is — bár küzdeni vivni kellett —
 A' nem ingó Lélek erőt lehellett,
 Fellegid, mellyek tüzeket koholtak,
 Széjjel oszoltak.
 Élted' ádáz tengere csenedesdvén,
 Kedvezőbb szél hajta hajod' 's feledvén
 A' kegyetlen sors' fene zaklatásit
 'S durva csapásit.

Tiszta fény ságár ragyogot feletted,
 'S minthogy a' Rény' nyomdokait követted,
 Halhatatlanságra jutott Nevednek

Szobrot emelnek.

Ész, szerény szív, Lélek, erő, kegyesség
 Fáradatlan szorgalom és ügyesség

Czimezék — közjóra teremtve — élted'

Mig napod' élted.

A' mi jó és szép vala, azt becsülted

Csak nemesbb Lelkeknek adál körülted'

Helyt 's buzogtál a' Haza' Nyelve mellett

Vívni ha kellett.

Mint kitettző Csillag, előnkbe régen

Úgy ragyogtál a' tudományos égen

És remek Munkáid az égi észnek

Oszlopi léznek.

Fent lebegettél, étheri szárnyra kelve

Szent iparral vágyaidat nevelve

Képzetiddel — 's gondolatid ha szűltek

Égbe repültek.

Szúk 's kicsiny vólt Néked ez a' kör — égi

Származású Lelked elébbi, régi

Lakhelyén foglalt helyet. Itt dicsősség

A' jutalom 's vég.

Óh dicső Lélek! Te levetkezed már

Földi burkod' 's bár szemeink elől zár

Fed, de nekünk fényleni fogsz az égben.

Minden időben.

Nagy Kazinczyk! a' Magyar áld'ni fogja

Nagy Neved' 's hív ajkain ezt buzogja:

Száljon áldás hét deli Magzatidra

's hült poraidra!!!

Balajthy.

11.

A' Kritikákról 's Recenziókról.

Mindenféle Folyó-Írásainkban már annyi értekezés van, hogy szószaporítás vádja nélkül talán fel sem lehet ezen tárgyat többé venni. De ha ezen értekezéseket az ő foganatjokról vagy sikerjeikről, mint a' fát gyümölcseről ítéljük-meg; ezek arra mutatnak, mintha még ezen tárgyról igen csekély, vagy éppen semmi tudományos értekezés nem volna, — 's maga a' dolog ösztönöz azt megvalianí, hogy az értekezés még mind ki nem elégítő, 's hogy erről még sok pennát kell elkoptatni, míg a' dolog tökéletes malaciára alapúlhat. Igaz, hogy regula vagy törvény, és törvényadó nem hibázik, — de, ám a' követő 's végrehajtó — elannyira, hogy sokszor a' törvény megszegésében is a' törvényadó mén példával előre.

Kritika és Recensio, mindegy e? nem tudom; de annyi bizonyos, hogy akár Kritikát akár Recenziót olvasunk, csak igen ritkán találjuk azt a' maga theoriájával harmoniában, — többnyire kitetsző viszonyban.

Valamíg tehát a' Kritikus, reguláival nem eggyez; — valamíg a' Recenziókban sértés és botránkozás uralkodik; valamíg ezen tárgy tudóssaink között örökös csendességre nem alapúl; mindaddig lehetetlen a' Kritikákról 's Recenziókról való értekezést szüntetni, 's egy-

másra nem halmozni; lehetetlen megtiltani, hogy minden, kinek ez iránt fontos észrevétele van, (ha bár illy laicus és avatatlan legyen is, mint én, csakhogy a' dolog közörlődésére, 's kifőzésére valamit segítsen) ezen tárgyról halgasson, 's többnél többet ne írjon. A' halgatást akármi bajban is, nem a' hatalomszó eszközli, hanem a' bajnak megszűnése.

Sok tudóssaink irtak már ezen tárgyról, és fordításokat is közöltek fáklyával előttünk menő Nemzetek példáiból, 's megvan a' dolog rostálva számtalan szempontból: ezek tehát a' magok munkáikat többé nem ismételhetik. Írjon hát kiki, a' melly szempontból tud, 's világosítsa, érlelje a' tárgyat; — én, a' magam néző szempontját itten kívánom közleni.

Hogy a' Kritika a' Tudományok országában olly szükséges, és elmúlhatatlan, mint bíró a' törvényszéken; ezt nem kell megmutatni, csak mutatni. De ha valamelly előítéletből netalán az ellenkezőt hinnők is, maga a' természet elébb utóbb rávezérelve ezen szükséges törvényére, mert *maga bírója senki sem lehet.*

Sőt én a' Recenziók' megszerzését elébb valónak tartom, mint a' könyvek' megszerzését, — az az: Recenzióknak minden olvasást kedvellőkhöz, minden e' féle társaságokhoz, sőt minden faluba a' Paphoz vagy faluházához, éppen úgy kellene járniok vagy még jobban, mint most az újság jár; értvén a' Recenzióknak azon virágzó állapotját, mellyben az systematice tudományosan sőt hivatalosan folytatnék, és semmi könyv annak serompóját ki nem kerülné.

Mi lenne ennek haszna? Az, hogy a' rossz

könyv, a' jónak rovására nem kedvetlenülé az Olvasó-publicumot; — az, hogy a' jó könyv, mindennek tudomására jönné, míg most sok helységek, sok személyek esztendőkön által sem tudnak semmit sok derék és hasznos munkák felől; — az, hogy az Olvasó-publicum háttér nélkül szaporodnék; — az, hogy a' Szerzőn nem veszne rajta munkája 's költsége, — az, hogy a' tudós meglenne jutalmazva 's panasza megszűnék; — az, hogy tudóssaink tökéletesednének, újjak 's többek támadnának, sok szögletbe vonúltak előrukkolnának, literatúránk, művelődésünk, erkölcsünk, boldogságunk, dicsőségünk, 's nemzetiségünk a' legpallérozottabb nemzetekével collégáskodnék. 'S mi kell ennél több? pedig erre törekedünk, ez a' *czél*, 's ennek legjobb *eszközének* tartom én a' bölcs Recenzió-intézetet, — 's ha valaki jobbat mond, azt is tisztetem.

Szerzőink, könyveink, özön módra szaporodnak; — az írói dicsvágy csiklándozza néha a' tehetlent is, 's sok, csak hogy nevét nyomtatásban lássa, ha mást nem tehet, egy nyomorék rejtett szót tsinál 's nevét aláírja, azt gondolván, hogy más is úgy örül annak, mint ő. Más, egy szerencsétlenül kikoholt új szó kedvéért, melly néki igen tetszik, talán még jutalomról is, de minden bizonytalansággal feltalálói dicsről álmodozván értekezést ér, vagy verset közöl, csak hogy nevét aláírhasa, 's a' t. — Már ha rossz Író egyszer kétszer szerencsésen átbújik; azután többeket és nagyobbakat is mérészel, 's ha többet nem tehet, öszszeszed 10—20 esztendei Kalendárt, abból ki írja az Anekdotákat, 's egy sokat ígérő czifra nevet adván munkájának, a' publicumot elkábítja,

megcsalja, 's a' könyvvásárlástól elidegeníti. Ílly panaszt hallék sokaktól p. o. *Tréfaberkí Tivadar vidám Társalkodója* iránt, melly 5 garast megér talán kéngyártyának, de 5 forintot soha sem, — 's már most mehet hozzájok az Újságokban bár melly ékes Praenumeratio-hirdetés, — ígérhet eget földet, — soha többé könyv-titulussal megnem csalatják magokat. Ílly kárttévő titulusokat 's vakmerő visszaéléseket kellene már megtiltani, nem pedig a' jó és hasznos könyveket, vagy szerzőiket sardegetni!

Már, ha a' kijött könyvek' értékét bölcs Recenzióban, 's bíró-tollából olvasnók, nem pedig a' szerző' vagy nyomtató' dicséréséből értenők; ki kételkedik, hogy soha többé panasz nem lenne?

Nem az a' Kritika kötelessége hogy az írókat kevesítse, hadd írjon kiki a' mit és mennyit tud, hiszen nem czéhbéli-mesterség a' tudomány, hanem a' legszabadabb köztársaság, — a' jó könyv majd elkél, a' rosz pedig rajta vész szerzőjén, 's bölcsességre fog a' maga kára taníttani sok próbálatlan szerzőt, ha még könyvekből és a' más karából, 's életpraxissából bölcsességet nem merített; hanem csak az a' Kritika tisztje, hogy minden kijött könyvet azon valódi színében 's értékében ismértessen meg az azt még nem ismerő Publicummal, melly néki igazi tulajdona, ennél sem többet sem kevesebbet nem kívánunk; annyival inkább az igyekező szerzőket szomorítani 's fogyasztani nem óhajtjuk. Suum cuique. Summum Jus, summa Injuria.

Több argumentummal nem töltöm az időt annak megmutatására, hogy a' Recenzió szüksé-

ges, — elég van már erről írva, csak sikere lenne! — Most hát a' Recenziók' intenziójáról szóllók.

Az egész természet, a' mint tudjuk, egyedül csak a' sulyegyenen áll fel; — úgy de mi emberek egy része vagyunk a' természetnek; tehát ezen természeti törvény mi bennünk is eggyaránt munkás, még pedig a' Lélek-országában, 's morális értelemben is. — Nincs a' természetben nyugalás és maradás sehol sulyegyennélkül, melly ha valamelly erő, erőszak, és visszaélés által el van-is rontva, addig nem szűnik-meg a' természet, míg azt vissza nem állítja, ha bár néha századok múlva is, — mert a' természetnek egy század csak annyi mint egy pillantás.

Ha a' boltba mégy egy font kávét venni, — és a' kalmár kezébe veszi mérő serpenyőjét, 's ennek eggyik csészéjébe a' fontnyi terhet belevetvén, a' másik csészébe mindaddig húllatja a' kávét, míg annak terhe le nem nyomja ama mértékterhet, 's a' két suly tökéletes egyenlétbe nem jó: itt már kézzelfogható argumentummal láthatod a' sulyegyent, melly nélkül el nem vállalod a' kávét, vagy a' mit vettél. — Szinte ilyen sulyegyenen állfel az egész természet, testiben úgy, mint lelkiben.

Az éhség kielégítettést kíván, különben meg nem élünk, — a' hideg meleget kíván, különben ki nem alljuk, a' munka nyugalmat kíván, különben megnem maradunk. Az erény jutalmat, a' vétek büntetést kíván, különben vége a' társaságnak.

Mikor a' bűnös lakol; örül és megnyugszik benne a' természet, 's könnyebbülést érez az emberi szív; de midőn az ártatlan, bűnös

gyanánt lakol; már ebben borzad a' természet, 's felháborodik az ember vére. — Még ez is tűrhetőbb, ha a' büntetés talán tudatlanságnak vagy tévedésnek következése; de ha a' nyílt ártatlanság szántsándékkal büntettetik, már ez túl van az emberi érzések határán! — nincs sulyegyen!

A' magyar Recenzióknak nagyobb része büntetés és lakolás, — még pedig legkevesebbet lakol a' munka, — legtöbbet a' Szerző' személye. De miért? mit vétett? mi kárt tett? — hogy könyvet írt? 's ez az igyekezet nagyobb véték mint a' heverés? hiszen minden rosznak kútfeje a' heverés, — és felényi boldogtalanság nem volna hazánkban, ha a' heverőknek akármi foglalatosságok volna, — annyival inkább ha a' foglalatosságok legfelségessebbikét, a' könyv-írást vennék kedvenczökké.

A' melly könyvet nyomtatás alá ereszt a' Censura; nem hiszem én hogy annak szerzője kárt akart tenni a' hazának. Sőt ő néki is az a' szent célja van, mint más szerzőnek, t. i. tehetsége szerint a' haza oltárára 's boldogíttására nyújtandó áldozat. De ha ezen célhoz nem tud egyik olly jó eszközt teremteni, mint másik, mert a' tántum nem egyforma; azért igyekezete nem feddést, sőt dicséretet érdemel, 's jobb, mint a' ki annyit sem tesz, sőt nem is akar, — az illyent kellene inkább vádolni és kritizálni, vagy éppen lakolásra méltónak ítélni. — Azomba, ha a' munka, mint eszköz, nem éppen talpra esett, vagy talán dorgálandó; mi szükség azért a' szerző' személyiségét érdekelni, — magát a' munkát, pedig kevés vagy néha semmi szóra sem méltatni? Hiszen lám a' kritikus Urak szájából

jön legtöbbször ez a' pengő ércz-hang: amicus personae, inimicus caussae. Nem hiszem én hogy Tréfaberki Tivadar kárt akara tenni a' Nemzetnek, pedig nagyot tett; de azért ha valaki a' vidám társalkodót kritizálván, azt titulussával, és az újságokban olly ingerlően hirdetett ajánlásával egyezőnek nem találja; recenseálja 's kritizálja a' leányát, bizonyosan a' menyé is ért majd rajta.

Nagy dolog Recensenssé lenni merni! 's igazság szerint ezt egyes személy nem is tehetné, — társaságnak kellene eszközölni. Mert igaz, hogy a' Szerző is ember, a' Recensens is csak ember; de a' Recensensnek annyival fellebb kell lenni az Író felett, mennyivel egy Professor Tanítványa felett, — még pedig nem csak tudományra, hanem legfőképp szívre és erkölcsre nézve is, mert:

Turpe est Doctori, cum culpa redarguat ipsum! és hogy a' tudomány erkölcs nélkül a' leggonoszabb eszköz lehet; erre a' történet elég példát mutat. — Erkölcs a' fő cél, — Tudomány csupa eszköze ennek!

Ha csak a' tudományban állana a' nemes lélek; úgy minden ember, a' melly mértékben tudós, szinte nemes is volna, 's nemesnek kellene tartanunk mindent, a' kinek szájából tudományt látunk folyani; de nem a' tudományunknak szóval való kimutatása árulja ám el nemes vérünket, hanem annak a' mit tudunk, egyszer'smind kézzel is megtevése, 's egész halálunkig áthatatos követése. Sok ember tud szép és bölcs példabeszédeket, remek élet-regulákat, keresztyéni erényeket, buzdító prédikációkat szájával mondani, 's másnak tanácsolni, melly által tudóssága 's nagy olvasása

ugyan ki tűnik; de vajmi kevés az a' tökéletes ember, a' ki praxissát-is theoriájával együtt gyakorolja! Ki nem tudja ama régi példabeszédet:

Qui proficit in Studiis, et deficit in moribus;
plus deficit, quam proficit,

és még is hányan követjük ezt a' practicus életben? — Sőt a' Recensensnek többnek kell lenni egy Professornál, mert ő néki nem gyermekekkel, nem tudatlanokkal, hanem érett és tapasztalt emberekkel, bölcsekkel, 's egész publicummal van dolga; — a' honnét látni való, melly szörnyű képzelet egy személyben, egy Recensens, egy *αυτος εσα!*

Míg tehát hivatalos Recensens-társaságunk nem lesz, ha egyes személy Recenziót ír, a' legártatlanabb szeretettel nyúljon pennájához, mert az ő ítélete csak egyes ítélet, — nagyobb a' Publicumé, melly mind őt, mind a' munkát más szempontból ítéli-meg, Pedig nincs a' világon nagyobb forum a' publica opinionónál! mellyen egyes személy ha uralkodni akar, az észről soha el ne válaszsza a' szívet, különben célt téveszt.

Én a' Recenziókat igen szerettem olvasni, — de, különös az emberi természetben, hogy talán minden emberben van kissebb nagyobb mértékben, egy kis primae informationis maradvány, mellyen könnyen rajtakaphatja magát ki ki, ha szeszélyeit minden apró tárgyakban jól meglesi, — a' legelső tudat, legnagyobb benyomást szerez bennünk. Ezért nagy dolog bírónak lenni, — mert ha két panaszt külön halgat-ki, mindenik úgy elől tudja adni ügyét, hogy mindeniknek igazza látszik lenni.

Így jártam én is a' Recenziók' olvasásával, valamig előttem ismételten könyvek' rostálását olvastam, a' Recenziót szépnek, velősnek, igaznak tartottam; de midőn olly könyvnek' Recenziója jött kezembe, melly előttem ismeretes volt; akkor hültem el a' Recenziók' túlságán 's kicsapongásán, — 's rajta kapván egyszer a' Recenziót gyarlóságán, már a' többi iránt is magamat részre hajlással vádoló, 's őszinte hiedelmeknek illy raffinirozott megcsalattatását szó nélkül nem hagyni, 's panaszomat legalább bényújtani felingerelődtem.

Ezen ingert pedig leginkább a' „*Kritikai Lapok*” olvasása ébresztette, mellyet mennél nagyobb figyelemmel olvastam, annál inkább a' kritika kötelességétől eltértnek találtam. Akármint tiszteljem 's kíméljem is a' B a j z a nevet; akármint bölcsnek és czélirányosnak, 's a' mai századhoz illőnek esmérjem is a' Vezérszót; — akármint féljem és rettegjem is a' fontossan választott Lessingi mottót; lehetetlen volt magát a' könyvet mind ezekkel egyezőnek ismérnem; -- lehetetlen volt magamat észrevételről, 's pennától megtartóztatnom; kényszerit valami, de nem tudom mi? azon vakmerőségre vetemednem, hogy ha bár azon könyvet magáról megfélemedkezéssel, önnmeghittséggel, 's tudósi göggel nem vádoló, 's legalább értésére adgyam, hogy ő is csak emberi munka, — ő sincs hiba nélkül, 's ezen okból közbírói rangot, annyival inkább tapsot ne reményljen, 's készüljön a' feleletre, mert bizonyosan várhat vádolókat, kik ha egyebet nem is, de azt értésére fogják adni, hogy czélt nem ért, 's ígéretének meg nem felelt, sőt magával inconsequens, a' mint mingyárt megmutatom. De

Nem czélom az érdemes Bajzát 's fáradozó társait megsérteni, mert őket úgy tekintem, mint a' setétségben fáklyát ragadó, 's legelől menő bajnokokat, — sőt éppen ezen tiszteletem jeléül szeretném őket czéljokban is legboldogabbaknak látni; azért is ne vegyék rossz néven, sőt tartsák tiszteletem zálogául, ha nekik hideg vérrel eszükbe juttatom, ama régi jó észre-vételt, mellyet ők is jól tudnak, hogy: *az okos, ha botlik, nagyot botlik.*

A' könyv' czélja szent, jó, nemes; de a' választott mód és eszköz, éppen a' mai időben, sértő, és visszaverő. Azért is akármelly jó vagy rossz könyvet kritizálni szabad lévén; mért ne volna szabad akármelly helytelen Kritikát - is megszóllítani?

A' józanabb komoly Philosophiának regulája ma már az: hogy az okos ember hijábalót soha ne mondjon, és száját ok nélkül ne koptassa, — hanem, ha megnyitja, nyissa vagy azért hogy *taníttson*, vagy azért hogy *tanuljon*. Ez már lassanként még a' társasági beszélgetésben is divatban van a' mívelttebb lelkeknél, — annyival inkább az írtt, 's nyomtatott munkában elmúlhatatlan.

De a' haszontalan beszédek közé éppen nem számláltatik az elmés *Vitz*, és sós velős csipős mondás, — mert az Orátornak vagy Tanítónak ezerféle oratori, 's rhetorikai topicák vagynak engedve, sőt regulául szabva, mint megannyi különbözőféle eszközök, az ő czéljának, helyes, helyesebb, leghelyesebb elérésére, hogy a' rhetoricában úszhasson, és szabadon éihessen akárminő figúrával helyesebbnek találja. Mert nyilván van, mind az, hogy a' varietás jobban bájolja az elmét, — mind az, hogy a' halgatók

előtt egyik argumentum a' másiknál foganatosabb, mind pedig legfőképpen az, hogy egyik gondolat, egyik tárgy jobban hagyja magát felvilágosíttatni egy, másik más topicával, és így néha többet nyom a' simile, néha a' contrarium, néha az exemplum, néha a' testimonium, 's a' t. 's ezek közt van helye a' maga idejében a' szép *Vitznek* is, nem különben, mint néha a' Dilemmának, néha az Analogiának, néha a' Soritesnek, sőt néha meg a' bölcsen talált 's elrejtett Sophismának is lehet igen jó helye, ideje és foganatja. Ez tehát mind csak az Orator bölcsességétől függ, mint a' számtalan patikai szerek közt való okos választás, az Orvos' bölcsességétől.

De ha a' rend eltévesztetik, 's egyik topica a' másikkal felcseréltetik, vagy a' jobb helyett rosszabb választatik, vagy talán a' legszebb argumentum is, nem a' maga helyén 's idején mondatik, (mert minden csak akkor szép, ha éppen à propos esik, különben erőltetett, 's ki ri) — vagy egyféle neme a' topikáknak igen bőven halmozva, 's egész az unalomig előfordúl, (mert minden csak mértékkel jó és hasznos) — úgy már az Orator ügyetlen, 's czélt nem ér, ha az a' czelja hogy taníttson. Ha pedig az a' czelja, hogy tsak elméjét, virgonczságát, 's olvasottságát mutogassa, ezt ugyan eléri, de nincs benne köszönet.

Jól tudom én, hogy azon érdemes szerző Urak mind ezt nállam bölcsebben tudják; de mivel a' praxist nem látom hármoniában a' theoriával, fel kell tennem, hogy egy kisség megfeledkeztek. Ugyan is:

Én részemről a' kritikai Lapokban, minden levélen uralkodó planétának találom az eröl-

tetett *Vitzett*, — a' szántszándékos czélzást, — egy kis meghittséget, elbízást, sőt még intézet sértést is. És így a' könyvben nagyobb a' monotonia, mint a' varietas. Mert ha bár a' szavak, 's kifejezések varietást mutatnának is, ez nem csuda, mert más más tollból kerültek, 's a' cikkelyek-is elkeverve vagynak; de a' belső tűz, a' szív' indulatja, 's a' rosszúl választott eszköz, monotoniát ábrázol. Csak egyetlen egy neme van a' monotóniának, melly szép, ha bár minden soron is kitündöklök, — és éppen ez maradt ki a' kritikai Lapok' soraiból, — a' szelíd Morál!

A' ki madarat akar fogni, nem üt lármát, csendesen megvonja magát. A' ki viz ellen úszik, erejéből is kifárad, midőn a' viz mentibe úszó bádjadást sem érez. Szép szóval, szelíd bánással a' tigris kölykét is meglehet szelidítení, — zaklatással, üldözéssel a' bárány is elvadúl 's fut az embertől. Valamint tehát a' kevély ember, éppen kevélysege által nem éri soha czélját, sőt azzal ellenkezőt ér el; így az erkölcstelen Kritika, soha jó könyvet nem csinál, sőt örökös czivódásoknak 's erkölcstelenségeknek léssen nemzójévé, — mert a' hangya kis állat, még is védi magát megtámadójától. Keresztyénhez úgy illik, ha, nem csak a' beszédje keresztyén, de minden cselekedete is!

Gondolatinknak olly szépen kellene egymásból folyni, mint a' láncszemek, 's nem kellene rendet ugorniok; — cselekedetinknek pedig úgy kellene gondolatinkal eggyezni, mint a' jó óra ütője, mutatójával. Ha mai világban kárhoztatjuk a' nevelőt, ha mint hajdan bottal nevel, 's nem pestalozzii szelíd szorgalommal; tehát magunk is úgy neveljük, nem pedig el-

lenkezőleg. — Ha mondani tudjuk és szeretjük ama példabeszédet: *Melly mértékkel mértek, azzal mérnek néktek*, — mért nem szinte tenni és követni-is szeretjük? Vagy gyarlók vagyunk? 's nincs tökéletes ember e' világon? úgy hát szép volna ezt megismérnünk, és észrevételeinket a' legnagyobb szerénységgel, minden sértés nélkül előadnunk, nem pedig absolutus bíróképpen fellépünk. Lehet *Vitzet*, csípést szúrást, sértés nélkül, sőt morális eszközökkel is elő adni, — ez csak az Írónak ügyességétől függ, mint ezt Aezopus szépen megmutatta, melly szerencsétlen lépés tehát, sértő eszközök-höz folyamodni!

Egyéb célunk nem lehet akár miféle cselekedetünkben, mint, hogy boldogságunkat esz-közöljük. Ugy de ezt a' Haza boldogságától el-különözve, csak gondolni is képtelenség; — mert, ha a' Haza fel nem álhat; hogy álhat fel egyes tagja? És így legfőbb kötelességünk e' világon, a' Haza boldogságán munkállódni. A' kinek más célja van, az nem a' Hazából, de az emberi társaságból is kivetendő.

Ezen cél elérésére, a' historiák' térmezeje, a' tapasztalás, a' józan okosság, de mindenek felett a' ker. Vallás, mind azon sokféle eszközök közül, mellyeket valaha akár a' vakbuzgóság kigondolt, akár a' pallérozatlanság gyakorlott, — legkönnyebbnek, legrövidebbnek, legolesőbbnek, és legcélírányosabbnak tanítja a' tiszta Morált. Ez a' leghívebb Mentora minden léleknek, mellynek hűséges pártfogására örökkön örökké számot tarthat. Ezen kívül, akár miféle gyámolhoz támaszkodik, akár mi reményben bizakodik az ember; elébb utóbb mindemből kikopik, és mint hitesegett pribék-

től elhagyatik. Minden cselekedet tehát, melly nem egyedül a' tiszta makulátlan Morálon alapúl, azon kívül, hogy örökké félelmes és veszedelmes, csupa hiúság, időjátéka, — állandó sikert és maradást nem ad.

E' szerént hát, ha elhiszük azt, hogy a' Morál illy legfőbb drága kincsünk; kéttség kívül megegyezünk abban is, hogy minden hazafinak feltételetlen kötelessége erre törekedni, 's egymást truttzolva mennél inkább megközelítteni.

Ugyde czélt eszköz nélkül érni lehetetlen, — eszközt kell hát mutatni arra is, hogy mindenféle hazafi ehez eljuthasson. Ezen eszközök valamint sokfélék, úgy egyik hasznosabb a' másiknál. Legnemesebb mind ezek között a' szelíd tudományok kedves társasága, mert ez által legrövidebb úton a' legnagyobb tökélyt megnyerhetjük, — ez szelidítte-meg a' vadságot, ez lágyítja-meg a' durva erkölcsöket, a' mint Ovid mondja:

— — — ingenuas didicisse fideliter artes:

Emollit mores, nec sinit esse feros.

Akármi névvel nevezendő emberi cselekedet tehát ezen kívül más okföböl indul-el: az mind al-okfő, — vagy gonosz, vagy tévedt, — de minden esetre a' társaság kárára czélzó. — Ha tehát a' Kritikának más rúgója van az erkölcsi nevelésnél, jobbittásnál 's pallérozásnál; az veszedelmes, 's kivetendő Kritika; — ha pedig nem más a' czélja; miért választ hát hozzá nem-telen, erkölcstelen eszközöket? hanemha talán a' czél megszenteli az eszközöket is?

Tisztelet a' Tudományoknak! de a' mi kis tudományunk van, az nem mutogatásra, hanem társaságunk' böldegíttására való, — nem czél, hanem eszköz. Ha a' paraszt, kézzel dolgozik

a' Hazának, mert észszel nem tud; mi szörnyű hiúság volna tehát elbizni magát észszeli dolgozásában ennek, ki kézzel nem tud? Ezek olly mindennapi együgyű tudatok, mellyek senki előtt nem ismételtenek; — de a' Kritikusnak, mint tükörnek abban kellene leginkább magát tündököltetni, hogy midőn más ember magát gyarlósággal vádolja, és Pál Apostollal ezt mondja: *akaratom vagyok a' jóra, de hogy véghez vigyem, nem tehetem*, — ő, mint bíró, mint minden előítéleteket bíráló, mint vétkeket irtó, erényt tanító vezér és kalaúz, mustrát adjon a' gyarló seregnek ne csak szóval, hanem leginkább cselekedettel, hogy a' theoriát 's abstractumot képzelní nem igen tudó alanti sereg, mintegy concrétumban, mintegy modellben, megtestesülve lássa, minőnek kell hát lenni, egy mustra - embernek? Tettel tanítani jobb, mint végetlen szóval. Longum iter per praecepta, breve per exempla, és — praecepta monent tantum, sed exempla movent. — Krisztus Urunk addig tizet tett, míg egyet mondott!

A' sértegető *vittzes* Kritika maga sem tudja mi a' czélja? hanemha úgy akar különbözni a' többi könyvektől, mint Herostratus a' többi halhatatlanoktól. Czélt nem ér soha, mert tökéletes könyvet a' világon sem fog találni, — javítani pedig nem javít, sőt vadít, durvít, és maga kimutatja fégyverét, hogy lássa kiki, minővel védelmezze ő is magát. Hogy pedig a' rossz könyvek' száma ez által kevesedjék, abból semmi sincs, sőt inkább szaporodik, mert elemet nyer sok toll az írásra, él az alkalommal, olly formán, mint a' fatetején lévő vázt kiesmervén a' verebek, a' legjobb köttő helyül választják magoknak. — Csak egy pennaharcznak

elvégzése is, melly sok tollnak ád, 's mennyi ideig foglalatosságot?!

A' mi egyszer a' regulától eltér, az osztán végetlen, és határtalan. Míg két szántó föld között a' megye egyenes; addig egyik sem csalhatja a' másikat; de ha a' megye elkezd görbévé lenni, már az a' csalásban garázdálkodhatik bátran, mert nincs többé az a' földmérő, a' ki kiszámolja, minden esztendőben mennyivel csalta egyik a' másikat? —

Ha tehát a' Kritikus azt akarja, hogy munkájára senki egy szót ne szólhasson, szavaira minden megnémüljön, 's azokat sullyosaknak, igazaknak, 's megczáfolhatatlanoknak tartsa; én azt ajánlom ezen szempontból is, hogy a' regulától, az egyenes úttól elne térjen, — azon örökké bátor lésszen, minden megszóllítottól 's feltartóztatástól, külömben, mihelyt kitér, már azzal elárúlja, hogy ő nem Kritikusnak való.

De, hogy a' dolognak velejére térjek, 's ne láttassam ezen általános beszédeket, mint valamelly álom-látást csupa képzeleti elragadtatásból meríteni, hanem practicus tárgyakra is alkalmaztathatni; vissza térek ismét a' kritikai Lapok felől való észrevételimre.

Ha a' Recensió csak a' hibák kikereséséből, azoknak nagyíttásából, az író értelme elfondoríttságából, a' caricatura csinálásból, 's az olvasók nevettetésére mesterkéltt *vitzből*, 's csi-pésből állana; úgy talán egy könyvből sem lehetne nagyobb caricaturát csinálni, mint éppen a' nevezett Lapokból.

Sok érdemes Literatorok, mint a' Stylus elárúlja, szenvedélyes elszánással úgy megvagnak sértve, a' mint azt éppen meg nem érdemlették; — sok derék munkák, ha ezen Kri-

tika áll, jobb lett volna ha örök homályban veszttek volna! Kazinczy, Mailáth, Csaplovicsa, Thaisz, a' Szent hajdan Gyöngyei, 's mások, semmi tekintetben a' kritikai Lapok ily mázolatját elnem viselhetik, és fel nem tehetem, hogy ennyi sértést ez a' könyv szó nélkül elvihessen. — Igaz, hogy sok szép és jó van benne, — tudomány, olvasottság nem hibázik, — még moralis szavak, és ércz-hangok is zengenek benne, sok van, igen sok tartalmában: de mi haszna? az méreg közzé van elegyítve, mint mikor bárány-bőrben farkas lap-pang. Némelly könyv szerzőjével együtt lakol, — másba csak a' nevénel fogva történik a' belékötelődés, — másban hiba nem lévén, a' szerző' személyén töltetik bosszú 's a' t. elannyira, hogy ha ezen Analogia sokáig így fogna menni; végre Magyar-országban, egy jó könyv sem találkozna a' kritikai Lapokon kívül.

Ezt meg kritizálni nem czéлом, mert erre tehetetlen vagyok; de hogy sértéseit megmutathatnám szeretném a' kritizáltt czikkelyekből is egyenként sorban ide kiírni a' documentumokat. De mivel hosszas lenni örömet nem akarék, például csak egy czikkelyt mutatok meg az érdeemes olvasónak, hogy ebből ítélje meg, helyes e, vagy helytelen az én észrevételem? Ez pedig még csak a' leg-kitetszőbbek közzül való, mellyet szó és fő-csóvállás nélkül a' jó szív ki nem álhat, — ezt veszem hát én-is fel például. Ugyan is

Legkülönösebb minden képtelenségek között az, hogy olly könyv vétetik-fel Kritika alá, melly az egész tudományos világ ítélete szerént, egy a' legremekebb mustra-könyvek közzül. Ki hinné már, hogy az ilyen könyvet-is lehet ho-

mályosítani, 's szerzőjét sérteni? És pedig ez így történt nevezetesen a' Szent hajdan Gyöngyeivel, melly munkát Kazinczy a' Magyar-nyelv remek - mustrájának örökös díszére, példátlan, és még addig az ideig páratlan magyar köntösbe öltöztetett.

Ha meggondoljuk azt, hogy egy magyar elme, — a' mi több, német nyelven, 's a' mi még több, Hexameterekben, — a' Bibliában lévő tanúságos példákból, olly gyönyörű Époszt készített, melly mesterségi alkatjára, Homérral és Virgillel pályáz, — felséges céljára, az az: morális és építő, 's keresztyéni erényekre vezérlő belső mivoltára pedig, minden régi mythologiai Époszokat véghetetlen hátra hágy; — egy munkát, melly a' német Literaturának mustrája, — a' ker. Vallásnak igaz gyöngy-szeme, a' mai felvilágosodott századnak fényes tüköre, — a' nagy észnek, 's vas szorgalomnak örökös tanúja, — de leginkább a' magyar talentomnak bámultatott ékessége, — mellyet a' pallérozott Német-ország ölelő karokkal vett, 's a' részre nem hajló német Tudósok, kik az erényt akármely idegenben is tisztelni szokták, classicus könyveik közzé számláltak; — egy illy nagy munkát mondom, mellynek méltóságához illendő magyar öltözetet adni, csak az egy halhatatlan Kazinczy született, 's volt elég férfiú; ezt ha meggondoljuk, vallyon nem örvendhet e minden Magyar szívében az eránt, hogy az egész Nemzet tekintetét egyetlen eggy bölcs férfiú is, ha akarja, 's a' munkától nem vonakodik, mennyite nevelheti 's terjesztheti a' tudós külső ország előtt? — Mert tudnunk kell, hogy a' culmináló pallérozott Nemzetek, a' magyar Nemzetre ez előtt csak megvetőleg pillan-

tottak alá, mint mi a' Törökökre, — 's nem sok pallérozódást tettek-fel olly Nemzetnél, melly a' tudományt csupán csak a' latán grammatikában helyhezette.

Ezen balvélekedés' megczáfolására, írhatunk magyar nyelven bár melly remek könyveket, 's kritikákat, — ezt a' külső Nemzetek nem értik, 's megsem halgatják, mivel grammatikátlan nyelvünket még most tanulni sem kívánják; de ha német vagy más nyelven szólamlunk-meg, 's mutatjuk értékünket; igen is megismérnek, 's érdemünkhöz képpest méltatni is tudnak jobban, mint hazánkfiai.

'S ímé a' Szent hajdan Gyöngyeiben egyéb hiba nincs, csakhogy azok német nyelven láttak első napfényt! 's ez az ok elég bő, sőt felesleges arra, hogy mind az eredeti, mind a' fordítás, a' legrágalmazóbb sértésekkel illetessék, 's mintegy háládatlan munka, magyar Nemzettől megvettessék!

Most már elkell várnunk, ha vallyon magával consequens lessz e ezen Kritika? mert ezen analogia szerént a' sor jöhet majd Fessler Magyarorsz. Hisztóriájára, melly szinte német nyelven jött ki, — azután következhetik Schwartner Statiszticája, melly szinte német nyelven jött ki, — 's így sorba mind azon magyar Tudósok' munkái, mellyek nem magyar nyelven jöttek ki. Mellyeket ki győzne mind előlszámlálni, midőn már Rákóczy Ferencz az ő munkáját, nem magyar hanem francia *) nyelven adta ki? Ezeket tehát bizonyosan a' kritikai Lapok sorba véve, mind örökre számkivetik, mellyet ha nem tesznek,

*) Mémoires sur les revolutions de Hongrie a' la Haye 1738.
2. Vol. in 4to.

nyilván van, hogy a' Szent hajdan Gyöngyeit inconsequent vették üzöbe.

Különös, hogy más akármely nyelven adjon ki Magyar egygy olly könyvet, mellyet azon nyelv köszönettel fogad, — ezen minden Magyar örül, és minteggy részt érez magára-is háramlani a' szerző által a' magyar névre vont dicsőségéből! csak egyedül a' német nyelv az, melly a' Magyar-írónak illy nagy gyalázatjára válik! — — Sőt még ez sem, mert Fesslert és Schwartnert senki-sem szóllította csak meg-is a' német nyelvért, — egyedül a' Szent hajdan Gyöngyei olly szerencsétlenek; hogy ezek történetből rajta vesztek a' német nyelven!

Hát a' német nyelv tudása, és pedig remek tudása, gyalázatjára válik a' Magyaroknak? — Hát nem ez a' legelső nyelv a' mai pallérozott tudományos világban? — Hát nem több ember boldogult mái napig ez által, mint a' magyar nyelv által? — Hát nem hisszük el, hogy minden pallérozódásunkat, felvilágosodásunkat, Literaturánkat, egyedül a' német nyelvnek köszönhetjük? — és nem akarjuk megismérni, hogy a' legfellengössebb tudományos könyvek, német nyelven találtatnak, 's a' legjózanabb ideák és tudományok onnan szivárognak át mi hozzánk is? — 'S illy becses kincs lévén a' német nyelv, hát rágalmat érdemel az a' magyar Tudós, a' ki ezt annyira studérozza, hogy még remeket is írhat rajta.

Ha a' tudományos világ előtt van valami respect a' magyar pallérozódás, magyar talentum, 's magyar Literatura iránt; azt éppen nem a' magyar könyveknek köszönhetjük, hanem azoknak, mellyek más, de leginkább né-

met nyelven láttak napfényt. *) Ha Schwartner Statiszticája, Fessler Híztóriája magyar nyelven jelent volna meg; még most sem tudná a' tudományos külföld pallérozódásunknak, 's emelkedésünknek csak ennyi mustráját is, a' mellett, hogy a' kinyomtatott példányoknak nagy része is mind a' szerzőkön veszett volna! — Így szinte, ha a' Szent hajdan Gyöngyei magyar nyelven láttak volna legelső napfényt; még most sem tudná sem a' külföld, sem magunknak nagy része, melly drága kincs lappang közöttünk? — mert a' magyar Olvasó - publicum nagyon kevés, 's még ennek is kicsiny része az, melly a' könyvet igazán méltatni tudná, a' mint ezt számtalan derék könyveink fájdalommal bizonyítják, mellyeknek más hibájok nincs, mint, hogy magyar nyelven láttak napfényt. Száz magyar könyv a' legremekebbek közzül, nem tesz felőlünk olly benyomást a' külföldön, mint ez az egy könyv tett az által, hogy a' Muzák' mai nyelvén szólamlott-meg. — Sok kincs van Magyar - országban, mellyet mi felsem veszünk, de bezzeg a' Németek tudnának bennünket eránta figyelmesekké tenni, ha az nekik tudomásokra jönne!

Igaz, hogy irígylendő a' német nyelvnek az az iszenyű szerencséje, hogy azt minden nemzetbéli Tűdós felkeresi; — igaz hogy sajnálandó a' magyar nyelvnek olly hátra volt állapötja, hogy azt a' külföld éppen nem studérozta, sőt még magunk sem igen vagyunk barátjai könyveinknek, — 's megkell vallani, hogy arany ideje volna az a' magyar nyelvnek, mikor a' rajta kijött könyvek olly lár-

*) Mint p. o. a' Handbuch der ungarischen Poesie.

mát üthetnének egész Európában, mint a' német nyelven kijöttek; de ezen fájdalomnak nem a' Szent hajdan Gyöngyei az oka, — másutt kell azt keresni, 's a' bosszút nem ezen tölteni ki. — Sőt én a' legnagyobb dicsősségünknek tartom, mind azt, hogy illy remek munka éppen a' mai pallérozott világ legtűdössabb nyelvén jött első napfényre, melly által igazi becsét és próbáját a' felső forumon megnyerhette; — mind pedig hogy becsét megnyerve, 's mintegy megkoronázva nagy pompával és triumphussal jött vissza honnyába a' Nagy Kazinczy, ezen érdem-teli bajnokunknak vitézkedő zászlója alatt.

Ez a' munka, mellyet a' német Publicum örömmel fogadott, mellynek nagyobb tanúja nem lehet, mint az: hogy kétszeri tömeg kiadása mind elkápatott, — ez a' munka mondom több külföldi Recensensektől, a' magyar Nemzetnek örökös dicsősségére, tisztelettel illettett; most egy G** nevű magyar Kritikustól megkritizáltatott. — Azt várhatta a' Publicum, hogy a' magyar Kritikus; Nemzete dicsősségéért, még mind azon dicséreteit ezen munkának, mellyeket a' külföldiek ne talán irigységből elhalgattak, ki fogja pótolni; azomba ki hinné, minő fonák itéletek vagnak az emberek között! a' midőn olyan könyvek, mellyek a' Nemzetnek valóságos gyalázatjára vagnak, mint p. o. a' Szemüveg, 's többek, csak legkissebb kritikai szóval sem illettetnek, 's ez által szarvat és szabadságot képzelnek magoknak a' további esztelenkedésre; az alatt a' mi dicsősségünket harsogó legremekebb könyv, szerzőjével 's fordítójával együtt, számkivetésre kárhoztatik a' magyar szívekből!

Most látom már, hogy más a' Recensio, és

más a' Kritika. Amaz t. i. a' könyvet rágalmazza, ez pedig a' szerzőt kárhoztatja. — Ha a' Szent hajdan Gyöngyei eredetije és fordítottja szántsándékkal akartak volna a' magyar Nemzetnek kárára és gyalázatjára lenni, már nagyobb megvettetést nem szenvedhettek volna, mint itt reájok categorice ki van mondva. — Csúfot üzni lehet mindenből, még a' Szent Írásból is, ez csak az Orator' Dialecticájától függ. Minden tárgyat lehet pro et contra disputálni, ez csak azon szemponttól függ, mellyből a' tárgyat nézzük; de a' morális szempont csak egyetlenegy, már ez a' dialecticai fogásokra 's nevetésekre hidegvérű, 's fájdalom! éppen nem ezen szempontból jött e' jelen Kritika!

Da kár volt a' Kritikusnak ítéletével hirtelenkedni, 's meggondolni, vagy legalább kitudakozni, ha vallyon gonosz, és a' magyar Nemzetnek kárt tévő czélből jött e ki ezen munka német nyelven? mert ha az ellenkező találna kísérni, — sőt kivilágosodnék, hogy éppen a' magyar Nemzet dicsőségére történt így; akkor nem tudom, hogy húzná vissza kritikusság Őr kijett szavait. Ok nélkül semmit sem tesz okos ember, ha tehát maga a' kritikusság Őr valamely könyvét jobbnak találná a' pro et contra argumentumok meghányása után, akármely, p. o. latán nyelven adni ki inkább, mint magyarul; vallyon ok nélkül, annyival inkább gonosz sándékból tenné e ezt? és tartoznék e valakinek okát adni, miért nem írta magyarul? — és osztán, ha valakitől e' miatt rágalmaztatnék, 's publice repudiáltatnék, vallyon szó nélkül, vagy legalább hideg vérrel el nézné e méltatlanságát?

Kritikus Őr' czélja a' magyar Literatura dicsősége, 's ezen okból fájlalja, hogy a'

munka nem magyar nyelven jelent-meg először. De egy célnek ezer eszköze, 's egyik a' másikonál jobb lévén, vallyon ugyan azon célét nem elébb, 's nem pompásabban értük e el az által, hogy már most két nyelven, 's mindeniken megkoronázva ismértetik ez a' dicső munka, mellyet méltóképpen csak a' Németek koronázhatták-meg? Vagy csak positive lehet gazdálkodni, és tíz forint positivus nyereség talán nagyobb, mint ezer forint kiadásnak megkimé-
lése? jóllehet a' német nyelven terjedő dicsőségünk nem csak negativus, de a' legpositivusabb gazdálkodás, mint ezt a' nevezett Handbuch, eléggé megmutatta. Mert csak vegyük az ellenkező esetet, p. o. ha egy nagy tudományú Német-vagy Francia-író, magyar nyelven írna egy olly remek munkát, melly a' mi nyelvünknek 's Literaturánknak is dicsőségére válnék, vallyon ezen Tűdős, rágalmazást érdemelne e honfiaiától? és vallyon mi ő benne nem tisztelnők és szeretnők e az egész francia Nemzetet, 's nem áldanók e a' francia tálentóm' nagyságát? Azt mondja Széchényi: némelly embernek egy esztendőre van eszse, némellynek tízre, némellynek százra, 's a' t. Ugyan tehát mennyi eszűnek tartanók az olly gazdát, a' ki krajczárban ugyan gazdálkodnék, de forintokat fel sem venne?

E' jelen Kritikából még semmit sem ért a' Publicum a' Szent hajdan Gyöngyei, belső értékéről, a' szerzőnek és fordítónak intézett érdeklésén kívül; — hanemha a' Criticus' styllussából sejdíti, hogy még is valami szép kincsnek kellett annak lenni, mellyet Literaturánk ezen munkában elvesztett! — ha ugyan elveszettnek lehet azt tartani, a' mi megvan, és pe-

dig pompás öltözetben? Vagy az időben vesztettünk, hogy t. i. elébb jelent-meg németül, mint magyarul? no de/ ezt kétszeresen megnyertük a' haszonban, mellynek csak legkisebb része az, hogy dicsőségünk így elébb szárnyakra kelt, mint amúgy, mert ki tudja, magyarból még mikor ment volna által németre? — Vagy talán az gyalázat, hogy németből van magyarra fordítva? ez a' becses gyalázat köz minden nyelvekkel, és minden jó könyvekkel p. o. a' nevezett Handbuchal is, mellyet a' vád csak úgy érdekel, mint a' Gyöngyöket, mivel igen analogum mindeniknek esete, ha hogy a' Kritica consequens. — Az ugyan helyes, hogy kritikus Úr a' hazafiúság sátora alá vonúlt, 's ott választott magának szempontot nyilait kiczélozni, reménylván, hogy ott a' megtámadtatás ellen legbátrabb helyen van, — jó — és helyes! — de a' stilus csak hamar elárúlja, hogy a' hazafiúság sátora alá öszszegyűltt Patrióták között is szinte találkozik, ha nem vakbuzgóság, bizonyosan erkölcstelenség! Itt már kézzel markolható az az igazság: nem mind arany, a' mi fénylik.

Így kritizálni igen könnyű, — e' szerént magát a' Szent Írást, sőt még az Istenséget is megkritizálhatom, — mert olly szempontból, és olyan oldaláról nézhetem azt, hogy hibát, sőt ha akarom contradictiót az egész természetben találok. De vallyon, ő e hibás, vagy én rövidlátó?

Csak azt kérjük, a' tudós Recensensektől, hogy könyvet kritizáljanak, még pedig a' legillendőbb szerénységgel, ne személyt! — 's a' Kritikában ne hágják át azon bölcs határokat, mellyeket theoretice olly szépen előltudnak adni! — Melly szép és sokat ígéro a' Vezér-

szó! de hát csak ezen egyetlenegy gyűlöletes eszköz által lehet azon czélt elérni? — különösen melly igen fontos a' Lessingből választott Mottó, ezen szavakban: Die wahre Tonleiter der Kritik, kann nur diese seyn:

Gelinde und ermunternd gegen den Anfänger.

Mit Bewunderung Zweifelnd, und mit Zweifel bewundernd, gegen den Meister.

Aberschreckend und positiv, gegen den Stümper.

Höhnisch gegen den Prahler, — und

So bitter als möglich, gegen den Kabalenmacher.

Már engedjük-meg hogy ez a' Scála authenticum, és semmi kifogást nem szenvedne is, — mind a' Publicum mind a' kritikus Úr megismeri, hogy a' Szent hajdan Gyöngyei mind eredetiben, mind fordításában. mesteri Remekmív, — és így a' Scála második lépcsőjére tartozott volna; — azomban a' kritikai Lapok, az utolsó lépcső szerént bánnak vélek, mint valamelly Kabalenmacherekkel! Hol van itt a' consequentia?

Az igazságtalan szenvedélyes bíró nem soká boldogul a' Publicum előtt, mert egyszer rajta veszt, 's vége hitelének. — Akármire támaszkodik, — akármiben bizakodik a' maga meghitt ember e' világon, meglássa, hogy minden mulandó lévén, ő is elébb utóbb kifogy támasztékjából, — minden megcsal, mert csalfa maga ez a' világ is. — Csak egyetlenegy csalahatatlan 's örökké vélünk megmaradó erős gyámult alkotott a' természet számunkra, 's boldog a' ki korán ehez támaszkodott! — ez pedig a' szelíd Morál, melly minden embernek tehetségében van. Ennek sátora alól bátran lövöldözheti nyilait minden ember, soha megtámadástól nem félhet, — különben mihelyt

ezt elhagyja, és akármely más sátor alá megy lövöldözni, — meglássa, hogy még a' késő századok is felfedezik titkait, ha történetből még életében a' tyúk is ki nem vakarná!

Nem kritizálom én a' kritikai Lapokat, mert arra nagy tudomány kívántatnék; — nem ügyvédek a' Szent hajdan Gyöngyeit, mert azok panegyricus nélkül nem szükölködnek; de az ártatlan igazságot hamis váddal béhomályosítottatni látván, kéntelen voltam a' Szent hajdan Gyöngyei fényét, 's a' kritikai Lapok' elrejtett kormát, hogy jól megértessem, egy kicsit bővebben előadni.

Adná Isten, hogy a' józan ész, józan philozophia, már valahára az emberi indulatokon 's szeszélyeken triumphálna! és a' felvilágosodás' lámpása, a' tiszta felebaráti szeretet 's egyetértés olajával tápláltatván, minden hazafi szívekben világolna! Mert ugyan, addig, míg egymást ölelő karokkal nem fogadjuk; mindég a' Haza szenvedni pártunk dühét. Concordia res parvae crescunt, discordia vel maximae dilabuntur! — Tudjuk, — de nem követhetjük!

Ha a' Kritikusban embert, nem pedig bírót látunk, nehéz az egyoldalúságot szó nélkül hagyni, és a' Kritikáról 's Recenziokról újjabb újjabb értekezést nem írni!

Meglehet, hogy a' kritikai Lapoknak nem is az a' céljuk hogy bíróképpen felálljanak, hanem hogy némely bajnokok bízván erejök-höz, másokat felingereljenek, a' kiktől t. i. nem félnek, és őket a' harczmezőre kihívják, 's diadalmokkal a' Publicumot mulassák. Ez könnyen meglehet, mert a' Stilus egyszer'smind olly meghittséget is árul el, a' millyennel hajdan Góliáth megszóllította az Izráeliták' tábo-

rát, hogy álljon ki a' bajnok, a' ki mérész véle vívni!

A' szegény öreg Aezopust egy pajkos gyermek az úttszán kővel meghajította. -- Mit tegyen most az öreg ezen gonosz gyermeknek? — Nem haragudott, nem szidta, sőt megdícsérte, hogy irányosan tud hajítani, — és magához híván még meg is ajándékozta. De mivel nem volt nálla több egy pénznél, tehát azt adta oda, mondván: bizony fíjam, több most nincs nállam, mert magam is szegény vagyok, pedig te, illy ügyességédert többet érdemlenél; — hanem mingyárt mutatok én módot, hol kaphatsz többet. — Nézd, amott mén egy gazdag Úr, azt találdd el úgy mint engem', majd ad az eleget. — A' gyermek megtette, de ki is lakolt mindenikért.

G. kritikus Úrnak azt mondom, hogyha csakugyan kedve van czivakodni, és Kazinczy, 's mások kihívását elnem fogadhatják; ott a' Hitel, ott a' Világ, — tegyen rajta hasonló próbát, elérí, a' mit keresett. Költ Tarna-örsön, Szeptember' 6-ikán 1831.

UDVARDY, Földmérő.

12.

Válogatott Darabok az Ánglus Szemlélő-
ből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaz-
tatva egy Társaság által.

Lætus sum laudari a te laudato viro.
Tullius.

Az igen szerentsétlen ember, a' ki a' sokaságnak tsudálását magára vonni akarja, vagy mindenektől közönséges jóvá hagyást nyerni igyekezik. A' mit az Istenfélők jó lelkiesméret' bizonyágtételének neveznek, annak kellene a' mi betsület szeretésünk' mértékének lenni, az az: megkellene vetni az értelmes embernek az értetlenek' ditséretét 's az emberek' magasztalását tsak olyankor kívánni, midőn szívében érzi, hogy azt megérdemlette. Ezen kívül annak minémüségét is, a' ki minket ditsér, megkell foutolni, minekelötte az ő tiszteletének valami érdemet adnánk. A' tudatlannak ditsérete nem egyéb jószivüségnél, és így az ő hajlandóságát úgy kell nézni, mint jó szomszédét a' polgári társaságban; nem pedig, mintha ő a' mi tselekedeteinknek ügyes bírása volna, a' betsületre és tiszteességre nézve. A' szatyricus költő a' nép' dicsérete felől igen jól mondotta: add vissza a' kolompárokknak és foltozó vargáknak az ő ajándékait, és tanulj élni a' magadéból.

Rendetlen indulatnak a' jele az, ha az ember mindenek jóváhagyását vadásza minden külömbség

nélkül; 's a' deréknek utálni kellene az efféle alacsony betsületre vágyást. A' betsület-szerető embereknek csak arra volna szükséges iparkodni, hogy a' jóknak tessenek; 's annak, a' ki érdemekkel bír, egyedül arra kellene nézni, hogy magát a' hozzá hasonlóknál tehesse kedvesé. Igen nemes gondolatnak tartottam azt, mellyet tegnap hallottam egy társaságban: Én tudok, monda egy bizonyos Nemes, egy eszközt, melly engemet nagyobb tesz másnál. Ha érdemei vagynak, gyönyörködhettem abban, hogy engem felülhalad; 's ez a' gyönyörűség nagyobb tette az én lelkemnek, mint akármely más, a' melly ő tőle szemeimbe tűnhet. Ez a' gondolat csak egy jó és nagy lélektől származhatott; 's egyedül az ilyen lelkeknek jóváhagyását lehet igaz ditséretnek tartani; mert a' közrendű embereknél nints egyéb ditséretre méltó mint az, a' miben magok részt vesznek, vagy a' miből hasznot reménylhetnek.

Legditséretesebb indító ok az, ha a' szív sokkal hajlandóbb a' ditséretre méltó dolgok' tselekedésére, mint a' tisztesség' keresésére. A' hol ezen egyenes szívűség feltaláltatik, ott a' jó gondolkozás a' jó embereknél, ámbár nem keresett, de szükséges következése fog annak lenni. A' Lacedaemonbeli nép eggyügyü volt, melly külső tisztességre nem törekedett; még is volt bizonyos kényes érzése a' betsület felől, 's a' Muzsáknak áldozott, ha valami nagyot akart végbe vinni. Ez a' nép az ő tetteinek emlékezetét is, a' legigazabb és gyanu nélkül való történet-írók által jegyeztette-fel a' maradék' számára. Az a' lárma, mellyet a' győzödelmek tesznek, nem ér annyit, mint azon elbeszélések, mellyeket a' bölcs és betsületszerető történet-írók tesznek, a' nagy emberek' tetteiről. Semmire való gyönyörűség egy bámuló köznépnek

tsudája lenni; de egy hetsületes ember' jóváhagyását, a' tanuló szobának hideg elmékedései között megnyerni, ez olly kellemetesség, melly egy bajnoki lélekhez igen illik. A' köznépek kiállása szédelgést okoz a' fejnek; de az okos embernek jó bizonyágtétele megörvendezteti a' szívet.

A' mi a' köznépi 's közönséges ditséretnek szeretetét még nevetségesebbé teszi, ez; hogy az gyakorta bizonyos környülállások által tartatik-meg, mellyeknek a' tsudált személyekhez semmi közök nintsen. Erre nézve ezek a' ditséretnek közönségesen a' hatalomnak és gazdagságnak kísérői, a' mellyeket egyiktől elvenni, 's a' másíknak lehet adni. A' jó haszonra fordítás, 's nem a' birtok teszi ezen dolgokat méltókká a' tiszteletre. A' köznépszintén ugy, mint az okos ember, tsudálnak másokat, mivel ollyas mit birnak, a' mit ők magok örömeztobb birnának; a' bölcs ditséri tsak azt, a' kit legjobbnak tart, 's a' világnak többi része azt, a' ki leggazdagabb.

Ha valaki ezen gondolatokat táplálja magában, nem tudom mit képzethet irtóztatóbbat annál, hogy az egyenes szívűek az ő szolgálatjokat azoknak ajánlják, a' kik a' szabad-mesterségeket éppen nem kedvelik, 's azokhoz nem is értenek. Illyen esetekben egyfelől a' ditséret szintén olly nevetésre méltó, mint másfelől a' védelem. Az ajánló irások a' tudatlanokhoz intézve illetlenek, 's ha az ember jól meggondolja, itt a' ditséret nem jelent egyebet, mintha az író az ő pártfogójának ezt mondaná: édes Uram, mi ketten soha sem érthetjük egymást; azért óhajtom, hogy jövendőben jó barátok legyünk.

A' gazdag szintén ugy kérhet a' szegényektől költsön, mint az, kinek érdemei vagynak, nagyobb hirt reménylhet, a' mennyiben azt magához hason-

lóknál keresni nem akarja. Az, a' ki mást ditsér, annyit zálogol - el saját hiréből, a' mennyit a' dicsért személynek tulajdonit, és az, a' kiben nints semmi ditséretre méltó, nem vállalhat magára ilyen kezességet. A' bölts Phocion olly igen meg volt győződve, melly veszedelmes légyen, azt, a' mit a' sokaság ditsér, jóvá hagyni; hogy ő a' köznépek tapsolása közben, midőn egy beszédet tartana, egy érzelmes barátjához fordult, a' ki közel állott hozzá, és tsudálkozva kérdezte tőle: mitsoda hibát követtem el?

Némelly mulattató Oskola-tanítók ezt az esetet vették fel: ha egy számarat két kötés széna közzé helyeztetnének, a' mellyek közzül mindenik annak szaglását egyaránt ingerlené, és egyenlő mértékben kísérténé; vallyon ennék e a' számar valamellyik kötésből? Közönségesen ezt a' kérdést úgy határozzák-meg, hogy a' számar a' bőség mellett is, éhel veszne-el; mivel nints szabad akaratja, a' melly őt vagy eggyik vagy a' másik részre jobban hajtaná. A' széna-kötések szaglását mind a' két felől egyenlő erővel ingerlik, 's azért magát meg nem tudja határozni; miut az a' két mágnes, a' mellyekről az útzók beszélnek, hogy Mahomet koporsójánál Mekkában, az eggyik fellül, a' másik alól van helyeztetve; hasonló módon huznák, úgy mondják, ezen ámitónak vas-koporsóját egyenlő erővel magokhoz, úgy hogy azok között a' levegőben középen függ. A' mi a' számarnak magaviseletét ezen meghatározott környülállásokban illeti, nem határozom-meg, ha inkább éhel veszne e ő el, miutsem szoros neutralitását a' két kötés

széna eránt megsértené; de az embereknek magok alkalmaztatását ilyen esetekben megkell érintenem. Ha valaki talán pénzét a' Lotteriára szánja, mindenik czédula egyenlő értékűnek látszik néki, és a' nyereségre szintén olyan alkalmasnak mint akár mellyik. A' szerentséhez mindeniknek azon jussa van, és senki se mondhatja meg az okát, miért választja valaki inkább ezt a' sorsot mint a' másikat, minekelőtte a' Lotteria kihuzattatnék. Mellyre nézve ilyen esetekben gyakorta az okosság helyett a' feleség uralkodik, és bizonyos fundamentom nélkül való indító okot tsinál magának, ha a' valóságosok hibáznak. Én esmerek egy igen jó indulatu embert, a' ki szerentséjét a' folyó esztendőnek számával szokta próbálni. Tudok olyant is, a' ki egyenesen a' 666-dik számra tesz; mivel ez az általnak száma. Némelylek az ő esztendeik' számát veszik; mások azt, a' melly az utolsó Lotteriában szerentsés volt. Ezek közzül miundeik olyan fundamentomra építi reménységét, hogy ő legközelebb jár a' legnagyobb nyereséghez és olyan sors van kezében, a' mellyet helyesen lehetne arany számnak nevezni.

A' választásnak ezen okai tsak időtöltések és az emberi okosságnak kitsapongásai, a' melly olly munkás, hogy a' legalábbvaló tsekélységekben is foglalatoskodik, még akkor-is munkálódván, mikor nints materiája. A' legokosabb emberek-is ösztönöztetnek némelylekor ilyen megfoghatatlan indító okoktól; valamint a' bolondnak és babonáskodónak élete egyedül ez által igazgattatik.

Tsudáлом, hogy az efféle jövendölők közzül a' mi Lotteriáinkat még egy se fordította hasznára. Ha valamellyik magát a' nyerő sorsok' profétájává tenné, mennyit nem fogna nyerni az ő felfedezései és jövendöléseivel!

Emlékezem, hogy egy valaki 132-dik számért sokkal többet ígért egy nagy Lotteriára, mint a' sorsok' közönséges ára volt, és sokan gondolkodtak a' felől, miért ragaszkodott ő éppen ehhez a' számhoz. Én az említett számot mindenként próbáltam, felosztás és sokszorozás által; de a' titkot ki nem tanulhattam, midőn ez előtt egynehány nappal, esméretlen kéztől ilyen tudósítást vettem:

Szemléelő Úram!

„Én vagyok az, a' ki nem régiben közönségesé
 „tette, hogy a' mostani Lotteriának 132-dik szám-
 „jára többet fog tenni a' sorsok' közönséges árá-
 „nál; ez egy olyan titok, mellyet némelly barátim-
 „nak felfedeztem, a' kik engemet ezen tudósítás
 „miatt kinevetnek. Tudtára adom az Úrnak, hogy
 „csak egy sors tzedulám van, erre nézve, valamint
 „egy bizonyos álmra nézve is, úgy gondolkodtam,
 „hogy ennek kell azon számnak lenni, a' mellyet
 „bátran vehetnék. Olly bizonyos vagyok a' legna-
 „gyobbik sorsnak megnyerésében, hogy már most
 „mindenemet reá tenném. Az én látásaim olyan
 „világosak, hogy a' sorsnak nem csak birásában
 „vagyok; de már a' pénzt is felosztottam, a' melly
 „hihetőképben arra fog esni. Különösen ma reggel
 „ollyan kotsit és szolgálatot szereztem, a' mellyek
 „az egész városban legszebbek lesznek; az öltözet
 „igen gazdag, de nem felette tarka. Szeretnék az
 „Úrtól egy két elmélkedést olvasni a' Lotteria felől;
 „az által minden Lotteria-kedvellőket lekötelezne,
 „különösen

az Úrnak

alázatos szolgáját N. N.

„U. I, Kedves Szemléelő Úr! ha a' 12000 ftokat
 „megnyerem, szép ajándékot fog az Úr tőlem venni.

Legelsőben ezen tudósítómnak jó szerentsét kívánok, 's köszönöm azt a' szívességet, mellyel van erántam; de a' Lotteriákról való elmélkedést még most továbbra halasztom, 's tsak azt jegyzem-meg átaljában; hogy az embereknek nagyobb része bizonyos tekintetben az én barátom' hibájában szenved. Igen hajlandók vagyunk arra, hogy a' jövőendő képzelődésekre támaszkodjunk; valósággal vesztegetünk, mivel azt gondoljuk, hogy gazdagok lehetünk. Várásainkhoz, nem pedig birtokunkhoz alkalmazzatjuk magunkat, és olyan pompát üzünk, melly ahoz illenék, a' mik lehetnénk, de nem ahoz, a' mik valósággal vagyunk. Általhágyjuk mostani jövedelmünket, 's nem kételkedünk a' felől, hogy utóbb takarékosságunk által ismét helyre áthatunk. Ezen gondolkozásból, melly köz'ttünk már ma olyan közönséges, származik; hogy sok Kalmárok, Kereskedők, és Gazdák elfogynak, a' kiket egyéberánt nem ért szerentséttenség; hogy sok Nagyok és gazdag emberek elszegénykednek, a' kik különben perlekedés vagy más bajok miatt kárt nem vallottak. Rövideden, ez a' meggondolatlanság, ez a' bizonytalan jövőendőre való támaszkodás az, melly a' rájokodó nagy lelküségre, a' képzelt magasságra, és esztelen ditsekedésre vezet, és közönségesen koldulással 's elszegénykedéssel végződik. Aunak, a' ki jobban akar élni, mint jelenvaló környülállásai magokkal hozzák, igen kell attól félni, hogy rövid idő mulva rosszabbul élni kénytelenítettik, vagy a' mint az olasz közmondás tartja: hogy az, a' ki a' reménységéből él, éhel fog meghalui.

Ennek kellene életünk' törvényjének lenni, alkalmazzatassa az ember az ő kívánságait jelenvaló környülállásaihoz, 's magát mostani birtoka mértékéhez, ha még olly sok reménységet lát is maga előtt. Mindég lesz időnk arra, hogy valamelly értékkel

élünk, tsak az egyszer kezünkben legyen; de ha szerentsénnkel idő előtt élünk, elvesztjük azt a' gyönyörüséget, melly annak megnyeréséből származnék, 's kétség kívül soha se mehetünk arra, a' mire olly esztelenül számot tartottunk.

— — Uno ore omnes omnia

Bona dicere, et laudare fortunas meas,

Qui gnatum haberem tali ingenio præditum.

Ter.

Egy bizonyos napon láttam, hogy valamelly előkelő familiának az atya a' szobában ült, gyermekei között. Véleményem szerént a' gyönyörüségnek külömbféle jeleit vehettem észre, midőn szemeit eggyikre vagy másokra vetette azok közzül. Az ember ollyan, hogy az ő gyermekei' javától való gondoskodásban igen mértékletes, 's mivel jó formán tehető, nem búsul azon, hogyan szaporítsa értékét. Legidősebbik fia egy ollyan gyermek, a' kinek igen jó feje van. Jóllehet az atya őt igen szereti, mindazáltal azt merném állítani, hogy soha se fog senkit is megtsalni, hogy értékét szaporítsa. Nem esmerek egy embert is, a' ki az élet felől helyesebben gondolkoznék, 's magát a' szegénységnek félelme 's a' nyereségnek reménysége ellen jobban megőrizné mint az, a' kiről szóllok. Közönséges szokás az ollyan szülőknél, kiknek sok gyermekeik vannak, az országos nagy hivatalokat a' magok seregére ruházni. Némelly térfiu gyakorta az ő gyermekének elmebéli tehetségeiben olly tsudálásra méltó dolgot lát, hogy nints semmi is ollyan nagy, a' mit annak ügyességétől nem várhatna. Esmerek egy érdemes aszszonyt, kinek tsak három fia van. Ez, a' mint mondja, semmit se reményl bizonyosabban mint azt, hogy az eggyikből Püspök,

a' másiktól Biró, a' harmadiktól udvari Orvos lesz. Az legfurtsább, hogy azt, a' miben csak egy embernek gyermeke részesülhet, mindenik tulajdon magzatja' számára várja. De az én barátom, a' kiro'ról szólltam, ilyen hiu reménységgel nem hízlekedik magának; hanem inkább vigyáz gyermekeinek erköltsére és jó nevelésére, mint a' szerentsére és értékre. A' jó erköltsök az ember' javait és bletsü'letét öregbithetik; ellenben az értéknek bősége nem fog jó indulatokat szülni.

A' jó indulatu ember természet szerént azzal örömet mulatja magát, a' mit az ő képzelődése gyermekeinek jövendő állapotja felől igér 's arról gondoskodik, mitsoda rollét játszanak a' világon, ha ő ezt el fogja hagyni. Ha ezen képzelései kellemesek, szeretete azt mondja neki, hogy ez tulajdon életének meghosszabbítása vólna, és ha az érdemes ember még az ő fijában is élhet; ez nem kisebb gyönyörűség annál a' reménységnél, hogy az ő saját életét folytatja. Szerentsés ember, a' ki az ő fija felől reménylheti, hogy azon esztelenségeket és hibákat elfogja kerülni, a' mellyekben maga bünös; 's mind azt folytatni 's megigazítani fogja, a' mit ő benne betsülni lehetett. Az ő jó erköltsének folytatását sokkal nagyobbra lehet tenni, mint életének hosszabbítását. De minden gondolatok között legszomorúabb, ha azt kell képzelni, hogy valaki értékinek az örököse olyan ember, a' ki barátihoz idegen, nints neki hasonló szándéka, 's olyan dolgokat tselekszik, mellyeket maga nem akar. Ha a' bletsületes ember' jószága ilyenre szál, rosszabb, mintha pusztán állana; 's az a' nemzetség, mellynek ő a' feje, szerentsétlenebb állapotban, mintha kihalt volna.

Ha N. tisztelt barátomnak szép nemesi lakását felkeresvén, ott egyik szobából a' másíkba megyek,

's e' mellett sok kedves történetekre és egyenes gondolatokra, mellyeket tőle hallottam, emlékezem; azután pedig annak örökösét, egy ostoba embert, zavarodásban látom, midőn az atya' barátjának tiszteletet akar tenni; nem mondhatom ki eléggé azt a szomorúságot, mellyet ez okoz nékem. A' természeti tehetségnek fogyatkozását egy embernek se lehet tulajdonítani; de az udvariság' hijánossága saját hibája. N. Úrnak, kinek élete tellyes volt nemes tselekedetekkel és nagy lelkű indulatokkal, az említett fija részeges parasztokkal társalkodik, 's más ditséretet nem esmér, mint a' mellyet inasainak hizelkedése ad neki. Mulatságai roszzak és rendetlenek; nyelve alávaló és trágár; magaviselete goromba és izetlen. Lehet e az ilyen teremtményt egy kegyes, okos és jól nevelt ember' követőjének tartani? Ugyan akkor, midőn ilyen szomorú állapotban látom azt a' házat, mellyben nints régi barátom; tsak egy másik nemesnek házához kell mennem amattól nem messze, a' hol ennek egy olyan leánya van, a' ki az Attyának tökéletes képe mind testére, mind indulatjára nézve; mind a' kettőt a' szépség és tisztesség által, melly az ő neméhez különösen illik, még fellyebb emelte. Kipótolja a' világnak azt, a' mit az attyában vesztett; ő, ennek neve és jószágai nélkül jobb és igazabb képe, mint a' testvér bátyya, a' ki mind a' kettőnek örököse. Ez valóban maradéka N. Úrnak, de olyan, a' ki rettenetessé lett.

Nem tudom minek tulajdonítsam azon goromba és baromi indulatot, mellyet ez a' fiatal ember felvett; ha tsak a' keménységnek nem, mellyet az atya eránta mutatott. Talán e' miatt nem tettsett néki a' szebb életmód, mellyet a' szabadság és barátság által nem kedveltettek-meg ő vele.

Igérhetjük magunknak, hogy ilyen megveszett faj, a' K. familiában nem fog lenni, a' hol az atya az ő fijaival úgy él, mint a' legöregebbik testvér, 's a' fiak vele úgy beszélgetnek, mintha ezt nem más okból tennék, hanem mivel az minden esmerőseik között legokosabb. Minthogy K. Urak híres kalmárok, ezen egytetértés magok között, mind azoknak, a' kik őket esmerik, mind pedig magoknak is hasznos. Barátságjok, jószívűségjök és szolgálatra való készségjök szintén úgy mint értékjök össze vannak kötve egymással annyira; hogy a' ki maga eránt egyiket lekötelezi, minnyájának háladatosságát megnyeri.

Legszebb tárgy, mellyet szemeink láthatnak az; ha tapasztaljuk, hogy egy érdemes férfi az ő fijával tökéletes egytetértésben él. A' költsönös barátság és hajlandóság egymás eránt, mind azoknak, kik őket esmerik, kimondhatatlan gyönyörűséget okoz. Ez a' szívesség olyan szent, mint a' barátság; olyan kellemes, mint a' szeretet; olyan örvendetes, mint a' vallás. A' szívnek ezen állapotja nem tsak a' gondokat széleszti-el, a' mellyek a' nélkül nagyok lennének; de a' gyönyörűséget is neveli, melly egyéberánt megvető lenne. A' minket éppen nem illető dolognak is van ereje és szépsége, ha azt egy szeretettel tellyes atya mondja: és a' semmit nem jelentő apróság is bir bényomással, ha azt egy engedelmes fiju adja elől. Nem tudom, minek nevezem azt; de úgy gondolom, tovább plántált magaszeregetnek nevezhetem. Minden gyönyörűség vagy szenvedés, melly az emberen történik, tsak annyiban vétetik, a' mennyiben őt a' másokkal való összeköttetésben éri. Mig az embernek betsülete is nevelkedik maga előtt ezen gondolat által, hogy még akkor is, midőn már a' sírban nyugszik, megemlékeznek arról, ez a' tse-

lekedet ennek vagy amannak az atyától vitetett végbe. Az ilyen elmélekedések az öregnek estvését megédesítik, 's gyönyörködik abban, ha így szólhat magához: egy ember se mondhatja gyermekeimnek, hogy az ő atyok kegyetlen vagy igazságtalan volt. Az én fíjam akadhat olyan emberre, a' ki ezt fogja neki mondani: engem a' te attyád lekötelezett, 's az én gyermekem egész életében legyen barátja az ő gyermekének.

Nem áll minden embereknek hatalmában, hogy maradékaiknak valamely jeles nevet, vagy nagy értéket hagyjanak; de arra nézve sokat tehetnek, hogy munkások, egyenes szívűek, vitézek és igazak legyenek. Minden embernek hatalmában áll, az ő fíjának azt a' tisztességet hátra hagyni, hogy ő egy jó erkölcsű atyától származik; 's hozzá teheti az Égnek áldását ahhoz, a' mit annak hágy. Én ezen hamarjában öszszeszedett gondolatokat, az esmerőseim közzül egy jeles fiatal emberhez irtt le-
yéllel végzem, a' ki nem régen egy derék attyát vesztett el:

„Nagyon tisztelt Úr!

„Az egész emberi életben nem tudok egy környülállást is, melly olyan kedvetlen volna, mint az a' kötelesség, hogy másoknak vigasztalást adjunk. Abba tehát nem botsátkozom, mivel az Úrnak szomorúságát jóvá kell hagynom. A' jó vélekedések, mellyeket az Úr azon jeles ember felől vesz, a' kit elvesztett, szükségképpen már annyit munkálódtak az Úrnál; hogy egy huszonhárom esztendő ifjat vigasztalás nélkül való sorsra jutattak, ámbár ő egy nagy értéknek birásába lép. Nem kételkedem, az Úr annak emlékezetét az által fogja tisztelni, hogy az ő javaival mértékletesen él, és illetlennek tartja az ő sirjánál győzödelmet énekelni, midőn az Úr elvesztegetné, az evésre és

„ivásra fordítaná, a' mit ő olly sok szorgalommal,
 „okossággal és ügyességgel öszszeszerzett. E' legbá-
 „torságosabb út azon érzésnek megmutatására, mel-
 „lyet az Úrnak vesztesége okoz, 's mások' szeren-
 „tséttlenségének elvételére. Szomorkodása által az
 „attyát ugyan vissza nem hozhatja; de magavisele-
 „tével az ő barátjainál ismét megelevenítheti.

Az arab éjjeli elbeszélések között van egy történet egy bizonyos Királyról, a' ki sokáig betegen feküdt és sokféle orvosságokkal hijában élt. Végre egy Orvos, így szól a' Mese, őt következő móddal gyógyította meg: Vett egy üres fagolyóbist, 's azt külömbféle orvosságokkal megtöltötte; azután azt olly mesterségesen betsinálta, hogy azon semmit se lehetett megesmerni. Hasonlóképpen vett egy kalapátsot is; 's minekutánna a' fogatékját és azon részét, mellyel a' golyóbisra ütni kellett, kifurta, mind a' kettőt megtöltötte azon orvosi szerekkel, mellyek a' golyóbisban voltak. Erre azt rendelte a' Sultánnak, hogy ezen jól elkészült szerszámokkal korán reggel magát mindaddig gyakorolja, míg izzadni fogna. Mivel, mint a' történet mondja, az orvosságok' ereje a' fán keresztül kigőzölgött; ennek ollyan jóltéví befolyása lett a' Sultán' testi állapotjára; hogy őt ollyan betegségtől megszabadította, mellyet minden belsőképpen vett orvosló szerek se tudtak elüzni.

Ez a' napkeleti Allegoria igen finom módra van ki gondolva; annak megmutatására, melly hasznos a' munka az egészségnek, 's hogy a' gyakorlás leg-erősebb orvosság. Már megmutattam az emberi testnek közönséges alkotásából és mesterséges öszszeszerkeztetéséből, melly elkerülhetetlenül szükséges annak eltartására a' gyakorlás. Most az egés-

ségnek egy másik nagy mentő eszközét fogom dicsérettel említeni, mellynek sok esetekben hasonló következése van mint a' gyakorlásnak, 's bizonyos tekintetben ezt kipótolhatja, a' hol nints reá alkalmazosság. A' mentő eszköz, mellyről szóllok, a' mértékletesség, melly az egészség' minden eszközeit azzal haladja-meg, hogy azzal minden rendü személyek, minden időkben-is mindenütt élhetnek. Ez a' diatának egy olly neme, mellyet kiki maga rendelhet magának, a' nélkül, hogy foglalatosságait félbe szakasztaná, pénzt adna ki, vagy időt vesztené. Ha a' testi gyakorlás minden feleslegvalót a' testből kivesz; a' mértékletesség azt megelőzi. Ha a' testigyakorlás a' vér-edényeket tisztítja; a' mértékletesség azokat nem rekeszti-el. Ha a' testi gyakorlás a' vérnek körül-járását előmozdítja; a' mértékletesség megadja mindennek a' rendes mértéket, 's a' természetet alkalmazossá teszi arra, hogy egész erejét kimutassa. Ha a' testi gyakorlás a' kezdődő betegséget elhajtja; a' mértékletesség azt éppen nem hagyja a' testben támadni.

Az Orvos-mesterség többnyire nem is egyéb, mint a' testi gyakorlásnak és mértékletességnek pótlása. Az orvosságok a' heves nyavalyákban, mellyekben ezen két nagy segítő eszköznek lassú munkáját várni nem lehet, igen szükségesek ugyan, mindazáltal, ha az emberek a' testi gyakorlást és mértékletességet rendszeren követnék; nem igen lenne alkalmazosság az orvosságokkal való élésre. Az-is tapasztaltatik, hogy a' világnak azok a' részei leg-egészségesebbek, a' hol az emberek a' vadászatból élnek, 's hogy azok élnek legtovább, a' kik életüket vadászással töltik el, 's nem sok eledelük van más, mint az a' mellyet fognak. A' kőrös-bogarak, köpölyözés, érvágás, ritkán szükséges másoknak, mint a' rest és mértékletlen embereknek; a' mint

minden hajtó-porok, mellyek nálunk annyira szokásban vagynak, többnyire nem egyebek, mint olyan eszközök; mellyek által a' tobzódás mellett az egészség fenntartatik. A' Patikarius tsak arra való, hogy a' szakáts és borárulásnak ellene dolgozzék. Diogenes felől az mondatik, hogy, midőn egy fiatal emberre akadt, a' ki vendégségbe akart menni, őt az utszáról az atyafiaihoz haza vezette, mint olytant, a' ki nagy veszedelemre ment, ha őt attól meg nem tartóztatta volna. Mit mondana ez a' bölcs, ha a' mái vendégségnek tobzódását látná? Nem tartaná e a' házi Urat bolondnak, 's nem kérné-e arra minden inassait, hogy kezeit kötözzék meg, ha azt látná, hogy madarakat, halakat és hust eszik, olajt és etzetet, bort és fűszerszámot; húsféle füvekből salátokat, százféle dolgokból készített leveseket, külömbféle jó izü és szagu gyümölcsöket nyel-le? Melly természet ellen való 's rendetlen mozgásokat kell az ilyen mértékletlen zavaréknak az emberi testben előhozni! Én, ha részemről ilyen a' mái szokás szerint elkészített táblát egész pompával felékesítve látok; azt gondolom, hogy a' podagra, vízi-betegség, hideglelés 's szélütés, más számtalan nyavalyákkal együtt a' tányérok között vagynak elrejtve.

A' természet a' legroszszabb és legegyszerűebb eledelekkel megelégszik. Minden állat, az emberen kívül, egyféle tápláláshoz tartja magát. A' füvek ezeknek, a' halaknak amazoknak, a' hús megint másoknak szolgál eledelül. Az ember minden dolgokra reájok esik, mellyek eleibe akadnak; a' legalábbvaló gyümölts vagy növény, még egy eperj' neme is alig kerüli-el figyelmét.

Lehetetlen a' mértékletességről bizonyos meghatározott törvényt adni; mivel az, a' mi egyiknél tobzódás, a' másiknál mértékletesség lehet. De ke-

vés emberek vagynak, a' kik, ha egy ideig éltek a' világon, testi állapotjuk felől azt ne tudnák, milyen és mennyi ételek legjobbak nékik. Ha olvasóimat úgy akarnám nézni mint betegeimet és nékik olyan mértékletességet ajánlanék, a' melly minden személyekhez, 's kiváltképpen éghajlatunkhoz és életmódunkhoz alkalmaztatott lenne; tehát egy híres Orvosnak következő reguláit írnam le nékik: A' ti egész evéstek egyetlenegy ételből álljon. Ha még egy más étel is van hozzá, őrizkedjete az erős italtól, míg evésteket elvégeztétek; egyszer'smind a' levesektől tartóztassátok magatokat. Ha valaki magát ezen kevés, közönséges és könnyű regulákhoz tartja; nem vádoltathatik nagy ehetőséggel. Így nem fog a' sokféle íz által ingereltetni sem a' mértékletlenségre alkalmatossága nem lészen. Ha az ivásra nézve törvényt kellene adnom, ahoz alkalmaztatnám, a' mit egy híres ember mondott: az első pohár legyen magamért; a' második barátimért; a' harmadik a' jó kedvért; a' negyedik ellenségeimért. Mivel pedig annak, a' ki a' világon él, lehetetlen illy philozophusi móddal enni és inni mindenkor, úgy gondolom, minden embernek kellene bizonyos böjtölő napjainak lenni, a' mint testi állapotja engedné. Ezek a' természetet igen segítik, 's alkalmatossá teszi az éhséggel és szomjúsággal való hartzra, ha talán valami betegség vagy életbéli kötelesség tőle ezt a' nehézséget kívánnák, 's egy úttal jó alkalmatosságot is adnák a' természetnek azoknak nyomásaitól való megszabadulásra, 's magának rendbeszedésére. Ezen kívül a' jókor elkezdett böjtölés gyakorta a' betegséget még eredetében elfojtja 's annak első magvait semmivé teszi. Két vagy három régi írók is feljegyezték, hogy Sokrates, ámbár igen nagy pestis' idején élt is Athenében, melly felől olly nagy láрма volt; még se ragadott reá az emésztő nyava-

lya, a' mit ezek az írók egyenlőképpen a' mindenkori mértékletességnek tulajdonítanak, a' mellyre a' nevezett bölcs vigyázott.

Itt nem hallgathatok-el egy jegyzéset, mellyet sokszor tettem, mikor a' régi bölcsök' életírását olvastam és őket ugyan annyi Királyokhoz vagy nagy emberekhez hasonlítottam. Ha ezen régi bölcsekre nézünk; az ő bölcsességjeknek nagy része a' mértékletes 's józan életben állott, úgy hogy azt gondolná az ember, a' bölcsnek élete és egy más ember' élete különböző időkben valók volnának. Mert úgy találjuk, hogy ezek a' bölcs férfiak átaljában, mikor meghaltak közelebb voltak a' száz, mint a' hatvan esztendőhöz. De legemlékezetesebb példa a' mértékletesség' erejéről az élet' meghosszabbítására az; mellyet Velentzei Cornaro Lajostól kiadatott kis könyvben találunk. Ezt annál örömebb hozom-fel, minthogy kétségen kívül való hitelességgel bír. Cornaro, a' ki az említett kis könyvnek szerzője, mintegy negyvenedik esztendejéig mindenkor beteges és gyenge volt. De mivel rendszeren és mértékletesen élt; tökéletes egészségre tett szert, úgy hogy nyoltzvanadik esztendejében adta ki könyvét. Olly sokáig élt, hogy azt háromszor vagy négyszer is kiadhatta; 's minekutánua száz esztendőnél tovább élt volna, minden fájdalom és félelem nélkül halt meg, mint a' ki elaluszik. A' nevezett könyv sok nagy írótól emlittetik, és olyan elevenséggel, isteni félelemmel és józan észszel van írva; a' millyent a' mértékleteség és józanság adhat. Hogy az öregtől még más tárgy is tétetett hozzá, az a' könyvnek inkább ditséretére, mint kissebbségére szolgál. Egyéberánt én itt a' mértékletességet nem úgy vettem mint erkölcsi jót, hanem tsak úgy tekintettem mint az egészségnek eszközét.

BARANYAY FERENCZ.

13.

Erdélyi Levelek,

írta

KAZINCZY FERENCZ.

(Folytatás.)

XII.

Útam innen Dédácsi g másfél nap tartott. A' Lugosi szőlődombokon innen cser-erdőket lélek. Azok szélesen ki valának vagdalva az út mellett jobbra és balra, hogy a' menők bátorságban haladhassanak. Hol az háromfelé nyílt, igen csinos, sőt éppen czifra útmutató jelenté magyar és oláh betűkkel, az útnak ez 's amaz ága hova viszen. Az oláh mindenben a' czifrát szereti.

A' fészületek' keresztjei Kosova' táján majd fából vannak állítva, majd kóból, 's a' kő-keresztek egy és nem két darabban. Ezek nem magasak, nem vékonyak; megpattannának, midőn felemelik. A' fa-kereszteken egyik karika a' másikat éri, csillagokra osztva fél diametereik által, végig az egész gerendán, 's elől és oldalt és hátul, 's veres és fehér színekkel vannak békenve, hogy a' csillagok még tarkábbak légyenek. Más szent jelek paraplue fedél alatt állanak, festett vagy fa-

metszésben, papirosra nyomtatott 's durván bemázolt képekkel. —

E' cser-erdők közt egy éltés aszszonyember könyörögve közelíte szekerehez. Arcza mutatá melly inség alatt nyög. Adtam neki valamit, 's nem fűsvényen, de ő még is kére, 's indulatosan. Most papiros pénzt adtam neki; elvette azt, és még is kére. Úgy hittem, szekerebe kívánczozik; megnyittatám neki ajtaját, 's cselédem tolta felfelé, de ő felülni nem akara. Beszédében megérténk a' *pite* szót, a' mi kenyeret jelent; meghagytam, hogy azt mutassanak neki, ha azt akar e, 's a' szerencsétlen teremtés mohon kapott utánna, 's vitte szájához. Valamit Lugoson vétettem, kenyeret, süttet, túrót, mind oda adatám neki. Az aszszony sírt örömében, térdre bukott, 's úgy köszönte alamizsnámat. — Melly borzasztó napok várják e' tájt ez idén! Lakosainak most gomba 's éretlen szilva minden eledelek.

Illy e, Bethlen Gábor Fejedelemnek ősi birtoka 's szülőhelye balra marada egy szép lapályon. Épületeit nem leheté tisztán kivennem, a' távoly miatt. De ha azok kevélyek volnának is, a' helyt inkább nemesítené annak neve, a' ki itt született, mint minden pompája, mellyet talán bír. Erdély lelkesb embert Fejedelmek közt nem láta thrónján.

Branyicskához közelítvén jobbra az út mellett egy magas szikla' oldalában, egy deszka táblát láttam meg, melly azt hirdeti: hogy az utat itt Hunyad Várm. Rendei és Fő-Ispányok Gróf Bethlen László vonatak. A' ragyogni szerető Bethlen, saját kenyerével tartotta a' munkásokat. — Ki irigyelje az ilyennek hogy ragyog? Így bár sokan ragyogjanak!

Midőn Komárom 1808. új árkokat, új bástyákat kap, ki térék Pozsonyi útamból, hogy azokat én is láthassam. Egy éltes, testes Úr komoly lépésekben lépdele felköltjeink' öltözetében, kardosan, tarsollyal, csáköval. Utánna három fija; így öltözve ezek is; 's ezeknek egyike sántán és manköval. Ezeket proconsularis csoportja követé, Erdélyi ifjak, kik az öreg Úr' költségén és vele menének látni a' magyar Dietát és Bécset. A' ki így öltözve vezetí így öltözöt fijait; a' ki ennyi tanulni szerető ifjat viszen olly helyre a' hol van mit látni és hallani, előttem ugyan tiszteletes, bár azon emlék' lidérczi kísértete, hogy ő maradéka Gábornak, Gergelynek, Ferencznek, Jánosnak, Farkasnak és Miklósnak, kicsalta volna a' korlátón. A' hiúság mindég gyengeség, 's néha nevetséges, ollykor szinte utálatos; de midőn a' hiúságot vagy ész intézi, vagy eszesek, akkor a' hiúság áldott, áldott dolog, 's azon mértékben tiszteletes, mellyben az ál szerénység soha nem az.

Bethlen egyike vala az Erdély' leglelke-sebb szolnokjainak. Kevély lelke pirúlt volna rossznak nézetni.

Végső éveit betegen tölté, 's lelkének gyakor eltávozásiban. Vesztegette nem csak jövedelmeit, hanem örökét is. Gyermekéit tüzelék mások, hogy a' jószágot hagyják zár alá vétetni, nehogy kopaszon maradjanak. A' szeretetre, a' csudálásra méltó philopátorok készebbek valának romlani, mint szerencsétlen atyjokat ezen egy örömeiben megháborítani. — Melly ragyogó tett, 's a' korban, mellynek bálványa a' pénz!

XIII.

Gróf Gyulainé maga akara lenni vezetóm Branyicskára, megtenni tiszteletemet Báró Jósika János Úrnál, 's meglátni az udvart, melly valaha Martinúzié volt, kinek itt még áll Kápolnája, hol Miséjit mondogatta. Két ízben mentem el a' hely mellett; most midőn kimentem a' Banátba, és midőn onnan visszajöttem; de akkor nem múlathaték; 's most a' Kápolnán kívül a' nevezetes Udvarház' és Kápolna' Urát is óhajtám látni.

Maros-Németiben Gróf Gyulai Lajos vala gazdánk. A' hely férfiágon ismeri urainak a' Gyulaiakat. Udvara és a' Maros közt fut el az út, 's túl ezen igen keskeny kert vonult eltömve római faragmányok' töredékivel. A' ház bírja Gróf Gyulai Józsefnek, a' Lajos' nagyatyjának, Weickardt által, egész testben, nagy hűséggel festett képét, mellyet kicsinyben már Andrásfalván láttam volt, 's ez nem csak a' Gyulai-háznak, hanem Erdélynek is kincse. Jobban dolgozott portrét Erdélyben mint ezt és a' Cancellárius Telekiét, én nem láttam. Miért nem beszélhetek reá mindent, mindent, hogy magát festesse! Senki sincs olly kicsiny, hogy képe legalább a' magáéinál, legkedvesb birtok ne légyen, midőn maga kidől, a' mit nekik hagyhata.

Branyicska a' Maros jobb szélén áll egy szelíden elhúzódt halmon; az út a' balon egy vadan költ hegy alatt, melly a' folyamból látszik kikelni. Ennek lába el van seperve, 's a' régi Tiriscum' (ma Veczel) nagy bál-

vány négyszegre-faragott kövei ide hordatának, hogy a' hegy alatt út maradjon, és azt a' Maros' áskálásai ellen óvják. A' ki a' tájfestéshez ért, képzelheti, melly szép képet adna itt a' hegy és az ezzel általellenben álló Branyicska annak, a' ki ide Dédács felől jó, és fényes délben. Balra a' vakmerően költ, 's bokrokkal és fákkal borzas hegy, fekete árnyékban, 's lába alatt a' négyszegű kövekből épített út a' maga korlát-gerendájival. A' kép' közepeben az itt elfutó Maros a' maga hídasával, melly a' menőket az egyik partról a' másikig viszi; jobbjára pedig a' Józsikák' négy kastélya, mellyek' számában az itt említett áll legelő. Az emeletes nem nagy háznak (nagyobbat a' hely nem enged) kőkerítése van a' víz felé, 's ennek nyugoti szögében két felette a' meszelt kerítésnek a' fekete falu kápolna. Csuda formájú fedele bántja a' szemet: a' szívet szent érzésekkel tölti el.

A' kép' fenekében látszik a' fenntebb említett perpendiculáris szikla, Bethlen Lászlónak táblájával, és a' szelíd lapály, mellyen Illye terült el, 's mind ez a' legvidámabb világításban, míg az a' meredek hegy feketén. — Bánom hogy ólom nem vala velem, midőn oda a' Grófnéval mentem; egy két rándítással papirosra tehetém vala azt.

A' ház' ura, míg én Krassó Vármegyébe járék, elbúcsúzott a' Hunyad Vármegye' Fő-Ispánságától, 's mint kinevezett Tanácsnok a' Kormányshéknél, bémenni készüle Kolozsvárra; Bánffy Györgynek halála olta pedig Gubernii Praeses czímmel ül ennek helyén; mert a' Gubernátort Erdély maga választja. Fija Antalnak és Gróf Teleki Josephínának,

a' Ferencz' testvérének. Ez, Kolozsvári Fő-Ispany, ifjabb esztendejiben Jezsuita volt, 's a' Szerzet arra készíté, hogy Mártonffy József társával, Chinába küldessék; de eltöröltetvén a' Szerzet, Józsika visszatére a' világba, Mártonffy Erdélyi Püspökké leve. Maga a' Praeses Cancellarius Teleki körül készüle szolgálatjaihoz, 's 1796. Fejérvári Kanonok Cseresznyés András Úr' társaságában szándékozáék megjárni Olasz- és Francia-országot, de útját az előre tolakodó Generális Buonaparte elakasztotta. Kénytelen vala Turínból visszafordulni.

A' Grófné, leánya Gróf Csáky Jánosnak Bethlen Rosaliától, Nagy-Almásón, míg férjével a' kápolna' tájáról hozzá visszajövének, aratóji közzül elő parancsolá a' legszebb oláh legényeket 's leányokat, hogy előttem ropják tánczaikat a' gyertyánszallér között. Valóban ropták azt, *terræ graves!* A' harbarusoknak e' részben nem mosolygának a' Kegyszüzek. Azt a' férfiak kezdik, és csak magokban. Karikában járdogálnak, vonogatván előbb tovább lábaikat, 's egygyike a' másika után, minden tűz, minden elragadtatás nélkül, a' mi a' táncznak lelke. Fáták, Nyeveszták, azalatt csoportra verekedve állanak 's várják szerencséjeket. 'S most egygyik Ficsúr, majd a' másik, úgy osztán a' többi, előránt egygyet a' csoportból, tombol vele, 's olly valamit mond, a' mi gyanút támaszthat hogy az vers; ölbe fogja tánczosnéját, 's megforgatja. Némelly tánczos nem elégli meg egygyel, két leányt ránt elő, jobbába markolván a' kettő' balját, 's duettó helyett triót jár. — A' táncz mint a' bőrduda' dongása, 's a' dongás mint tánczos és tánczosné.

A' Bárónak megkelle sejtenie, hogy ez a' táncz nekem nem sok örömet ad, 's előkiáltá Mákra Antal Urat, hogy gyengekoru idősb leányával tánczolna Hátszegit. Tánczos és tánczosné két kezeiken tarták egymást, szembe egymással, 's jobb lábok' hegyével egyszerre ez is az is hármat tippantának, most bal lábok' hegyével tippanták el a' három ütést, és még egyszer hármat a' jobbal. Kezeiket a' táncz' kezdete olta el nem eresztvén, hármat szöknek a' leány' jobbjá, most balja, 's ismét jobbjá felé, 's ekkor újra kezdék a' tippantást, mellyet újra a' szökdelések válták fel. Végre az ifju ölbe kapá a' kis leányt, 's megforgatta, mint a' magyarban, 's újra kezdék hármas tippantásokat, hármas szökdeléseket. Ebből áll a' Hátszegi, a' maga szent számaival.

A' Bárótól a' Martinúzi Kápolnája' tövében egyéb oktató beszédei közt azt tanulám, hogy Johannes von Müller Magyar-országi Históriát is dolgozott, és azt láttatá mind Cancellárius Telekivel, mind Józsikával, de azon tilalommal, hogy le nem íratják. Nagy kísértet megszegni a' mit becsület és a' bizodalom kötelességgé teszen, még akkor is kötelességé, midőn az illy tilalom talán csak makacs szesz' munkája; de legalább azt szabad óhajtánunk, hogy bár a' tilalmat szegte volna-meg más. Müller szerette a' Magyar-nemzetet, 's munkája becses volna, ha bennünket nem szeretett volna is.

A' hajdani 'Tiriscum' árkaínak puszta helyénél kikelénk szekereinkből, hogy lábaink szent helyre lépjenek. Valóban szent; mert egygyike a' legjobb embereknek, legjobb fe-

jedelmeknek, az a' nemes Hódoltató, valaha itten járt; — Traján. Miolta a' vár' nagy kövei Branyicskára, az apróbbak a' postaút' töltésére elhordatának, itt egy igen hosszú gödörnél egyebet nem látni, 's ez is már annyira bé van már hányva, hogy kevés esztendőök alatt nem lesz, ki megmondhatná, Tiscum valaha hol állott.

Solymoson betérék Óbestér Barcsai Ábrahámnak özvegyénél, Gróf Bethlen Susanánál. A' háznak niucsenek gyermekei; Barcsai későn házasodék. — 'S e' csendes falusilakban lakhatott e az a' tüzes, az a' szép ifju? kérdém magamban; 's a' ki hajdan királyi palotákban járdalt, csudálva deli növése, szívet bájoló arcza, elméssége miatt; a' ki ebédeknek, vacsoráknak életet adott, e' szelíd, e' szóotalan aszszonyság' birtokában lelhetette e boldogságát? De ifjunak játék kell, öregnek nyugalom. — Még látám mint lövelgeté hegyes, olykor keserű nyilait, mikkél annyi ellenségeket vona magára; de minthogy azokat mindég csak a' rosszakra lőtte ki, annyi szíves barátot is a' jók között. Barcsai vétkeiben is nemes volt.

A' sok szokatlanságai közt az vala egygyik cselekedete, hogy elő találván egy csoport francia hadi-foglyokat, 's látván hogy egygyike ezeknek ing nélkül megyen, leveté a' magáét, 's ennek adá; maga ing nélkül vette magára posztó ruháját. Más vissza fordult volna útjából, 's hazulról küldött volna a' meztelennek egy két inget. De a' szép lélek olykor szeret siket lenni a' hideg ész' tanácsára, 's tetszik magának különöségeiben, mint az áldozatokban.

XIV.

Azon szép völgyen, melly a' Kenyérmezőn kezdve Hunyad Vármegyén végig Magyar-ország felé terjed, eggy kisedő másik nyílik dél felé, 's az viszen azon helyre, melly Nemzetünk előtt örökre szent marad; mert a' legtisztetesb magyarnak birtoka, még pedig ősi birtoka, sőt szülője is volt — Vajda-Hunyadra. Szántva vannak a' völgy körül lapos, tetőji; maga a' völgy füvet ad és kukuriczát. Sebes patak fut el rajta a' Marost keresvén, 's a' patak' szélén két falu áll: Barcsa és 'Kis-Pestes. Hunyad megett dél felé szálas hegyek emelkednek, nagy sokaságban, 's ezek közt meszsziére kél fel a' 7800 ölnyi Retyczát, gyalult tetőjével. A' Tátra' Krivánja csak 18 öllel magasb, a' Lomniczi-tető 300 öllel. Egygyik nagy szépsége a' Dédácsi völgynek.

A' Grófné ide is maga vala vezetóm, 's már tízkor Hunyadon valánk. Fellegvárat reméltem találni itten is, melly uralkodjék az alantabb táj felett, mint a' Dévai; 's ímé ez itt nem előbb tűnt szemembe csudás szögü, csudás fedelü magas falaival, mint midőn már előttem vala a' Mező-városka, minden dísz nélkül, hasonló egy nagyobb rendü faluhoz, mellynek a' vár' nyugoti szélét foglalta el. Hatalmasabbán kele fel most lelkem előtt a' gondolat, hogy a' hol vagyok, hogy a' mit látok, ott Hunyadi János is volt, azt ő is látta, hogy lábam majd azon grádicsokon fog lépdelni, a' hol ő is lépdele. Ez naggyá teve előttem minden

tárgyat. A' hogyan gyermekes képzeletünk közönségesen nagyobbnak festi a' mit szeretiünk, de nem látánk; hogy meglátván végre 's a' gí-gási nagyság közönséges mértékké lohadván, ítéletünk a' valónál is alább süllyed, 's az a' nagy halandó, kit érdemeinek csudáltában eget-tartó Atlásznak nézünk, kisdeddé sorvad szemünk előtt; a' millyenek mi vagyunk, földnek egyéb szüleményei: úgy vannak viszont esetek, hol a' jelenés túlhaladja a' nagyító képzelet' festéseit, 's többet lelünk mint váránk; 's itt engem ez ére. Elevenebben tűnt fel lelkem előtt azoknak a' mi szerencsétleninknek emléke, az az ó hajdani erejük, nagyságok, midőn most a' pusztá helységbe beérünk, 's a' nyeregben ülő aszszonyok' és leányok' sokaságán, mert épen hétivásár vala, keresztül ver-gődénk.

A' vár' udvara egyenetlen hosszas négyszög, a' szerint épülve, a' hogy azt kelni engedé a' márvány félsziget. Éjszaki oldalát, honnan a' híd van áltvetve a' széles és mély gödrön, Hunyadi János építeté, az Erdélyi Vajda és Magyar-országi Gubernátor; keleti oldalát fija Mátyás, a' Király, szinte a' kápolnáig, melly hihetőleg a' Vajda' építése, mert akkor várkápolna nélkül nem leheté; a' mi azon túl van, az innen déli-nyugot felé kinyúlt bástyával, Bethlen Gábor, a' Fejedelem. — Melly három név!

Udvara legemeletesebb a' Bethlen' soránál, 's az itt szélesb mint áltellent vele a' Királyé. De a' Bethlen' sora csak szükségre vala építve; az a' másik kettő pompára is. Legszebb kilátás a' Király' sora' erkélyéről van, melly az épület' testéből kihasasodik.

A' Hunyadi János' alkotmánya egyenes sorban kél a' vár' árka márványsziklaja' szélein. Onnan kél az a' négyszegű vastag négy oszlop is, melly a' négy erkélyt tartja, 's ezek egyszerre épülének a' magok falaikkal, és nem később. A' négy erkély kilencz ajtón nyit egy sétálót, mert egyike a' másikához boltozattal van összeragasztva. Szédüle fejem, midőn innen a' vár' árka' mélyébe lepillantánk, 's a' négy erkély' vastag pilasztereit 's a' hídat tartó magas és izmos, terméskőből rakott oszlopot elnézém. A' híd' oszlopának magassága 87 láb; ugyan-annyi a' vár' faláé, hol az legtetősb; 's így a' vár' foka huszonkilencz öllel volna fenntebb mint a' Zalasd' patakja, melly kétfelé válván a' Bethlen' sora felett, a' híd alatt fut el, 's ott malmot forgat.

A' palota, földszínt, a' Vajda' tágas lakószobáji alatt áll. Ablaka az árok felé nincs. Boltozatját négy lábnyi diameterű, háromölnyi magasságú, nyolczszögekre faragott veres márvány oszlopok tartják, a' palotát hosszában két részekre osztván. Hol a' boltozatok' éles szeletei bészárják egymást, rózsákat látni, az Ország', a' Hunyadiak', Szilágyiak' czímereikkel, Az ajtóhoz legközelebb oszlopra e' szók vannak faragva: *hoc opus fecit fieri Magnif. dnus Joannes de Hungad, Regni Hung. Subernator anno dni 1452.*

Csaknem áltellent a' híddal a' templomocska. A' Hunyadiak' hollója a' gyűrűvel, 's a' Szilágyiak vadkecskéje itt is láttatja magát, és sok ízben. Az udvaron a' grádics mellett veres márványban látni a' Hunyadi-ház' megújított, megbővített czímerét.

A' Mátyás' sora mellett egy bástya kél, mellyet Buzogány-bástyának mond a' Magyar, az Oláh pisztriczának (tarkának), mert külszíne négyszögekre van felosztva, 's azok ismét háromszögekre, 's ezek bemázolva fejér, kék, veres festékekkel, Ennek tölcserítetőjéről az ég' tüze 1815. Június' 18-d. lehasítá vitorláját, a' kétfejú sast. Az Urodalom' akkori Kamarai Administrátora Osdolai Bögözi Antal Úr sokat költe saját érszényéből, hogy a' mi romlani elkezdett, épségben maradhasson. De még vigasztalóbb, hogy mostani Uralkodónk 1817. harmad napot múltatván itt, ennek szükséges igazításaira harminczezer forintokat rendele.

Másik bástyája Nyebojsza (Ne-félj!) nevet visel. Ez a' maga kéményalaku tetőjével folyosó által van a' Bethlen Gábor' sorához csatolva.

A' várat Borbátvízi Bája István Úr, Hunyad Várm. Táblabírája és felkeltjeinek Kapitánya festette nagy hűséggel. Ezen látni a' Hunyadi János által épített négy erkélyű sort és a' hidat; a' Mátyás Király' előre hasasodó erkélyét; a' Buzogány-bástyát és a' Nyebojszát; a' kápolna' oltárvégét és a' helységben a' Franciscánusok' templomát.

Mi volt valaha Hunyad, és mi most! Palotája, hol az ő nagyjai öszszegyülekeztek, sőt és vasat áruló rekeszték! — Nagy és tiszta lelkü férfi, melly kevés örömekeket érzél vala te munkás és örök tudásokadások közt töltött életedben, ha láthatád vala, bétékintvén a' végezések' könyvébe; mi várja hunyad után házádat és házádat!

Nem hagyhatám el a' helyt azon emlékezés nélkül, hogy itt egy ifju szolgálta a' konyhákön, hogy itt egy ifju fűjtögete kemenczékét, ki később Váradí Püspökké, Királyi Kincstartóvá, Ministerré, az özvegy Királyné' Corregensévé, Királyi barátja' gyermekének gyánujává, Esztergomi Érsekké, Magyar-országi Prímássá, Cardinalissá leve; kit királyának ellensége ennek inkább irigyle mint sergeit; kit egész Európa tisztelt, csudált — a' nagy Martinúzi!

Szirt, rendíthetetlen, mint karja és keble rakódnak,
 Nagy, mint ó, nagy mint társai, mint fija nagy!
 Hol van urad! hol van Mátyása? hova leve László?
 Hol van az egykori fény? hol van az egykori zaj?
 „Nincsenek!” így dörmög falaidnak kriptái csendje.
 Nincsenek? ah — De mi ez? látom e nyílni kapud?
 Látom, zászlójat már szélnek ereszti Capistrán;
 Ime indul, 's vezeti győzödelemre hadát.
 Szól a' tárogató, 's a' súp, a' trombita, 's a' hős
 Néma haragjában most maga léptet elő.
 Jobbja és balja felől László szökdeltetí ménét;
 Atyjának vérsí és osztja parancsolatit. —
 Szirt, mi vagy, és mi valál egykor! megborzadok. A' hív
 Érzi a' szent jelenést, 's felriad almaiból.

XV.

Heltaí Gáspár Kolozsvári Predik. és Könyvnyomtató a' Vajda-Gubernátor Hunyadi Jánost (*Chronic. CXI. Rész.*) a' Zsigmond Császár' és Morzsinaí Erzsébet' gyermekének hirdeté, azok

szerint, a' mint mondja, a' miket maga ő hal-
lott a' nagy Hunyadi alatt szolgált vitézektől.
De Zsigmond 1437. hala meg, Heltai pedig 1575.
írta 's nyomtatta Chronicáját, 's a' két esztendő
között száz és harmincznyolcz esztendőnyi hé-
zagocska van. Heltai nem gondolá meg mit
mond, midőn állításának ez által igyekezett hi-
telességet szerzeni. Neki elégnek látszott, hogy
úntató munkájának a' rendes Novellácska által
elevenséget adhat.

A' Havas-elvői Vajda — (*elvő* hajdan an-
nyi vala mint *tulsó*) — megholt, 's Dán és
Mircse fiai össze háborodának. Dánt a' török
védé, Mircsét Zsigmond, mert Transalpína ak-
kor koronánktól függé, 's Zsigmond 1392. meg-
jelent a' seregnél. Eljutván a' Strigyhez, egy
nemes születésű leányt hozata elő, hogy annak
karjaiban feledhesse az özvegység' unalmait.
Viszzatérvén néhány holnapok mulva a' tábor-
ból, ismét előhozatá a' leányt, 's teherben lát-
ván, egy gyűrűt ada neki, és egy czédulát,
hogy a' gyermeket e' jegyekkel hozná Budára.
Heltai elmondja az egész dialogust, mellyet,
gondolnám, nem hallott a' nagy Hunyadi alatt
szolgált vitézektől. Tetszék neki a' regécske,
's felejté hogy hisztóriát ír, nem drámát.

Egy Havas-alföldi Bojér, neve Buti; Hu-
nyad Vármegyébe voná meg magát a' háboru'
bajai elől, melly honjában lángola. Megszerette
a' nemleány leányt, elvette azt, haza ment vele
midőn a' háborúnak vége volt; 's a' gyermek
ott megszületett, 's ő azt Jankulának kereszt-
elteté.

De Buti hamar meghala, 's Butiné a' cse-
csemővel szüléjihez kölfözék. Ott kéré Gáspár
testvérét, hogy őt kísérné el a' Királyhoz Bu-

dára. Útjok nem lesz haszontalan. Gáspár megígéré, 's Morzsinai Erzsébet szappanozá ruháját a' hosszú útra.

És vala egy holló, az meglátá a' bölcsőben fekvő gyermek' kezében a' csillámló karbunkulust, 's elkapta azt a' gyermektől, 's felszállott vele egy fára. De Gáspár legény vala ám. Vötte tegzét és nyilat, 's lelőtte a' hollót, 's a' gyűrűt visszaadá hűgának. Zsigmond hallá mi történt a' gyűrűvel, 's a' hollót a' gyűrűvel visszaadá Jankulának, 's megajándékozá azt Hunyaddal és a' Hunyad körül fekvő falukkal. — Így Heltai.

Benkő sok ideig perle azokkal, kik e' mesét hinni nem pirúltak. De leveré a' hatalmas világosság, 's ezentúl ő vitatá mérgesen, a' mit eddig tagadott vala. (Transilv. I. K. 559. l.) — Ellentállhatatlan okai ím ezek:

1.) Mert egész Erdély így beszéli. — És így valónak kell e' lenni?

2.) A' Cilleyi Ulrich Hunyadit *oláh*-nak szidta, 's *ebfajtájának*. — És így Hunyadi gyermeke volt Zsigmondnak?

3.) Mert Jankula még bölcsőjében kapta Hunyad felől a' Kir. Adománylevelet? — De ha kapta e? Való, azt Benkő állítani nem meri; sőt jámborúl vallást teszen, hogy azt sem eredetijében, sem másolatokban emberi szem még nem látta, 's annak a' Hisztoriophilusoknál semmi nyoma nincs; azonban erős hittel reményli, hogy azt valaha valaki valahol még fel fogja találni. — Ugy hiáné az ember, hogy Benkő dévájodik és enyeleg.

4.) Mert Zsigmondnak erkölcei felől az effélét feltehetni. — És így a' mi megtörténhetett, megtörtént?

5.) Mert midőn a' Mátyás' halála után némelyek azért nem voksolának a' derék Hanzlikóra, mivel ő nem szentelt ágyból vötte eredetét, a' jók azt felelék a' kajánoknak, hogy a' Gubernátor Hunyadi is így terme, — 's Benkő nem érheté e fel, hogy a' jók ezt *per inconcessum* felelheték, 's még örültek hogy ezt felelheték, bár tudták hogy a' dolog nem így vala? Benkőt itt egészen elhagyá a' jobb lélek.

Azonban még is való, hogy a' rege beszéltetett, 's az igazság' barátjának tiszte kéréni, hogy az eredetét hol vehette?

Énnékem úgy látszik, hogy nem a' történet szülte a' czímert, hanem a' czímer a' történetet.

A' még ifju Hunyadi Lovaggá 's Szentelt-Vitézzé Zsigmond alatt leve; Zsigmond alatt játszék pánczélfjátékokat, 's pajzsán, a' szokás szerint, familiájának czímere, a' gyűrűt tartó holló vala kifestve. 'S a' magyar Troubadour versekben mondá el a' mit akart és poetai ihletéssel tudott, a' holló és gyűrűje 's a' Zsigmondtól származás felől, 's a' történetet a' jó Troubadournak senki nem hitte, mert hihetetlen volt: de minden beszélte, mert rendes volt.

Hunyadi öt legényt vive táborba, midőn szolgálni elkezdett. Ötöt vitt volna e csak, vagy ötvent inkább, 's talán ötszázat, ha már bölcsőjében övé volt volna Hunyad és környéke?

V-dik László Király Hunyadinak öseiről reá-maradt hollós és gyűrűs czímerét egy koronát-tartó orozzlánnal bővítette-meg, 's két emelkedő szárnyal a' pánczélfőn, 's Diplomájában (Pozsony, 1453. Február. elsőjén) ezeket mondja: „*Hactenus siquidem ex gratia prædecessorum nostrorum divorum Hungarie*

regum præfatus Comes Joannes pro armis, seu Nobilitatis insigniis, progenitoribus suis et domui benefico munere collatis, corvum in campo flaveo seu coelestino alas paululum elevantem, suo colore naturali depictum, ac formam annuli aurei in ore gestantem habuit." (Katona Histor. Critic. XIII. 866.) — Tudva van hogy nálunk czímereket Zsigmond osztogata nagy számban, de hogy czímereink Zsigmond előtt is voltak már; 's a' mit itt a' Diploma mond, érdemli a' hitelt.

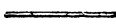
Kercselicsnél (*Notit. Prælimin. de Regnis Dalm. Croat. Slavon.* I. 270.) a' Zagrabi és Varasdi Nemesek panaszt tettek Hunyadi János Gubernátor ellen 1447. a' Magyar Rendek előtt: „*Noveritis quod Magnif. Joannes Székely de Hunyad Gubernator Regni Hung...*, és alább: *per eundem Székely potentialiter occupatas*”... De a' Hunyadi-Székely ház Zsigmond előtt már virágzott, 's a' Budai Káptalannak egy 1331. költ levele említ egy Hunyadi Mihályt, Hunyadi-Székely Jánosnak fiját. Ez szerint a' Gubernátor Hunyadi-Székely Jánost ezen ház tagjának, a' Hunyadi-Székely János' kis unokájának, 's a' Hunyadi Székely Mihály unokájának, 's a' Hunyadi (Székely és Oláh és Buti) Vojk' fijának szabad sőt kell tekintenünk.

Albertnek egy 1439. költ Adománylevelében a' Gubernátor Hunyadi János, és testvére, Hunyadi János ez is, a' *Miles Militum*, így említetnek: *Joannes, et alter Joannes, uterque filii Oláh de Hunyad.* — Egy más Adománylevelben, az I-sőbb Ulászlóéban 1440. a' két testvér így neveztetik: *Utrique Joanni, filiis quondam Vojk de Hunyad.* — Bonfín ezt a' Hunyadi Oláh Vojkot Butinak is mondja

(Decad. III. 9.) — És ha ez az olasz születésű Tudós a' maga hőstét szabadosnak tekintett hazugsággal, melly a' Genealogiák' gyártásában még inkább nem szokatlan mint egyéb dolgok körül, Római-ház' maradékának hirdeti is: fel lehet e tenni, hogy ő, egy időben élvén hősével, ennek nagyatyját is hazug neven merte légyen nevezni? Hiszen egy Magyar-oroszági Gubernátornak, egy Erdélyi Vajdának eredete az első ízben, akkor, midőn ez a' Gubernátor és Vajda még élt, nem lehet nem ismeretes. Melly lármát nem csináltak volna ebből az ő sok irigyei, kik reá azért neheztelének, mert születésben alantabb álla náloknál, és még is érdemei által őket maga megett hagyta.

Bonfin még azt beszéli, hogy Mátyás alig türe valamit nehezebben mint midőn a' bitang hír őt új embernek nevezgeté; mint midőn ellenségei tagadni szerettek volna hogy eredetét régi házból vette. Ha nem Mátyásnak, hanem ezeknek volt volna igazok, a' neheztelés csak ingerlé vala a' bitang hír' beszélőjít.

A' hely nem engedi hogy ezeket bővebben adjam elő, 's Olvasóimat egy kiseded munkára útasítom, mellyet Ponori Thewrewk József Úr, Pozsonyban 1825. e' czím alatt ereszte ki: „Három Értekezés Hunyadi Székely János Magyar-oroszági Kormányzó, Erdélyi 's Havasalföldi Vajda, Tóth-oroszági, Temesi és Szörényi Bán, Beszterczei örökös Gróf és Nándor-Fejérvári Kapitány' törvényes ágyból lett születésének bebizonyítására.” 8 rétbén, 60 lapra. Az első Értekezés az Arankáé; a' második az enyém; a' harmadik a' Kiadóé.

14.

A' hajdani Görög fejrénép.

Ha a' szép Nemmel való bánás a' társaságokban, a' nép csinosodásával egyenlő lineában van, mivel a' férjfiak' nemesedése befolyással van az aszszonyi Nemmel való bánásra is; úgy a' Görög fejrénép legalább a' finum Athénaeben, legnagyobb tiszteletbe tartatott, mivel az ő férjfiak a' társasági életben legmiveltebbek vóltak minden Nemzetségek között. — Az a' nép, melly az ember természetéről olly helyesen bölcselkedett, és a' szép tudományok 's mesterségekben való gyakorlottsága által a' szépet, és az ideált képzeni 's érzeni tudta, 's az a' nép, melly minden más népeket, és ugyan méltán is, magához képest, barbarusoknak tartott, a' szép Nemtől, legalább az őt illető emberiség szent jussait meg nem tagadhatta; 's őt bizonynyal skláv-jainak nem nézhette. Az ő philozophiájok 's poëzisek szerint, hiszem, semmi nagy, nemes, szép, tökéletes, szeretet nélkül nem lehetett. Még a' szép tudomány 's mesterség, még az ének, még az orvoskar is, tsudait, mint Plátó mondja; a' szeretet által viszi véghez. Ha a' szeretet fellobban a' férjfi szívében, majd hős, majd tudós, majd verselő, majd az igaz barátság vagy uralkodás ideálja lesz. A' nemes aszszony, ha a' szeretet melengeti, ör-lelke Nemzetségének, aszszonyi természete, anyai szeretete, áldott házastársi ditső méltóságában. A' szeretet kapsol öszsze minden jobb lelkeket, és csak

ez az egy és örökkévaló öszszekapcsolása van a' szíveknek, mellyet a' legmélyebb ész se hajthat véghez, szeretet nélkül. Mert az igazi szeretet csak ott van, hol a' nemes lélek' tiszta jósága az igazi emberülésben (humanitas) ki mutatja magát. A' hol csak állati, közönséges, csak testi Vénus uralodik, melly maga magát pusztítja, csak az érzékségnek áldoz, és az Istenségről az emberben nem tud semmit is. Még a' szülői szeretet is, ama' mennyei szeretet — Uránia leánya, akkor érzi magát boldognak, ha az öveit szerencsésítheti, nemesítheti. A' szeretet ugymond Agathon Plátónál, a' legszebb Istenség. Ő emel fel a' vad természetből az emberiségre; ő nyitja-meg szíveinket a' finomabb és gyengébb érzéseknek. Ő mindenekkel jól tesz, és ellene van a' rossz akaratnak. A' nyomorúlt, ő benne találja-fel szenvedéseiben enyhülését. Az boldog, kinek szívében szeretet lakik. Ő teremti az élet, a' kellem, az édes vonzódás 's óhajtozás legdicőbb örömeit.

Ha semmit nem tudnánk is, az efféle töredékeknel egyebet, a' Görögök' szeretetéről; már ebből elgondolhatnók, minémü tisztelettel viseltettek ők a' Szép-nem és a' házasi élet eránt.

De a' hölcsek és a' verselők, azt lehetne mondani, csak legkissebb részét teszik a' népnek, és legderekabbb maximáikat se lehet az egész' sinór mértékének mondani, — legkevesebbé, ha mikor a' föld feletti Ideálokban elmerülnek. Igen, ha a' philozophusoknak hihetnénk, és ők tehetnék az emberiség historijáját; ugy a' Görögök, házasi életre nézve is a' szeretetre legméltóbbak vólnának. De a' historia mást beszél. Azt mondja: hogy éppen ezek a' mívelt Görög férjfiak keményen és igazságtalanul bántak Fejér-népeikkel; mint még ma is, a' napkeletiek tselekesznek. Látjuk ugyan, hogy a'

házas élet, a' Status' törvénye szerint, megvan szentelve nálok, de csak a' jó rend kedvéért. Ezen házas életben, nincs semmi szívesség, semmi költsönös bizodalom is, semmi becse az Aszszonyi-nemnek, semmi galantéria, semmi tisztelete a' társasági életben. A' cultura nálok semmit se tett a' házas élet' boldogságára és nemesítésére; — csak a' gyönyörűség leányinak, a' Heteráknak kedveznek, midőn az aszszonyokat és leányikat, mint gonosztévőket a' ház legféltrebb rejtekeiben zárva tartották és az ő nevelésöket, mint haszontalan munkát megvetették. Csak a' vad baromi ösztön vitte a' Görögöt, mint vadat felesége karjai közzé. A' férjfi minden vólt nálok; az aszszony ellenben ezen lealacsonyodásában csak nem semmi se.

De mind ezt, melly a' Görögöt, legfinomabb műveltsége mellett is, a' legvadabb miveletlenségre taszítaná, a' históriából, nem lehet eléggé megbizonyítani, és mind ez, ellenkezne is, minden civilizatio törvényével. A' természet legalsóbb lépcsőjén is sokszor a' férjfi, barátja és védje feleségének. Még rab-szolgálójának is enged sokban, mivel szüksége van reá. Még a' vad is keres feleséget magának, és a' szeretet 's a' nemzeti-szokás megtanítja, hogy azt illendő módon tselekedje, mivel felesége költsönös szeretetét kívánja. Még a' napkeleti aszszony' szolgálaiállapotja sem, mindég a' vak férjfi kény despotismus, hanem a' féltékenység' következesse, midőn akarja, hogy felesége, mint vett tulajdona, másokkal közös ne legyen. De egészen tagadnunk is kelleue a' Görögök culturáját, ha őket napkeleti despotáknak neveznénk feleségeik eránt. Ellenkezőt mutatnak a' következő rajzolatok:

Minden Nemzet, a' maga tulajdon élete módja szerint képzelte magának a' mennyet, és hogy is képzelhette volna külömben? Ha tehát ezen menny'

jelentéseit felkeressük, a föld tulajdon képét látjuk, mennyből visszahozva a mindennapi életben, midőn előbb a verselők az Istenek közzé helyezték. Így pedig, a Görögök tündöklő Olympusa nem egyéb, mint egy romantos családi házasi-kör rajzolat, mellyben a valóságos földi élet egész nevetséges voltáig, külömbféle példákban ábrázoltatik 's majmoltatik. Mindenütt ember ott az egész kép viselője; és minden Istenek emberek, csak hogy erejöknek Ideál felemelkedésében, 's vara'sló tündér hatalomban. Mindenütt szeretet, házasság, szaporodás uralkodik a görög Olympuson, mint az élet és lélet első feltételei. Hogy az Istenek boldogok legyenek, ott kell Erosnak lenni minden egyéb Istenek felett, hogy mintegy az ő mennyei udvarjokat rendbe szedje, és az örvendetes 's Isteni élet legfőbb kellemét megadja.

Csak alig bujtak ki az Istenek, Istennék a Chaós' éjjéből, már is bizonyos öszszeköttetések 's házasságok lettek köztök, mellyekben Jupiter, mint Olympi házigazda ül elől, és mint Görög, sokszor házi despota. A mennyei aszszonyoknak ott engedelmeskedni kellett, mint Görögországban, és Zeüs egykor, annyira megfelejtkezik méltóságában, hogy feleségét, kéméltetlen le dobja az égből a földre. De az Istenek, szintugy függenek feleségeiktől, mint a férjfiak a földön az öveiktől, ha az aszszonyi szépséggel, okossággal a hatalmasokat lekötözik, és lábaik eleibe vetik. Az égnek királya, tsak nem valamelly napkeleti nagy Ur példája. Mig haragos tekintete előtt, az ég 's föld reng, szemlátomást visszahull természete gyengeségébe, 's fedhetetlen felesége előtt esedezik, ki igazán a Görögöknél a házasi élet szent symboluma, hozzá járulhatatlan, és csak néha áll megkérellehetetlen boszszut férje Háremje ellen.

Továbbá a' Görög Istenek 's Istennék, csak nem mind házassak, vagy legalább azok voltak, hogy a' Nemzet a' házasi életet, magoktól az Istenektől megszenteltnek betsülni tanulja. Még a' leghiresebb Coquet is köztök, az égi kicsapongó Venus is, házasságban van, a' sánta és rút Vulcánnal, hogy hűségtelen köny-elműsége fenyítették nélkül ne maradjon. Hogy a' Görögök Isteneikről olly kevés jót mondtak, sőt a' szerelemben, külömbféle kicsapongásaikat emlegették, ez viszont characteri billege a' Görög-nevelésnek; melly a' képző érzékiségnek könnyen engedett, vagy ez egyszer'smind nemzeti betsülete a' nemzésnek és szaporodásnak. Isteneiknek is kellett némelly kisebb 's vagy nagyobb vétkeiknek lenni, hogy Innepeiket, olly érzékiséggel 's tündöklő pompával innepelhesék, a' mellyre már ők, testestől lelkestől hajoltak. A' csupa rénnel tellyes Istenekkel tölt ég, Bachanaliáikat, Satura' innepeit, Venus' templomait, és az abban uralkodó gyönyörüséget megnem engedte, és olly fenyíték alá szoritotta volna a' Görögöt, mellyre ingerelhető 's víg természete nem volt teremve. Élet philozophiájok, az élet örömeivel való élést tanította. Isteneik kicsapongása hát arra való volt, hogy a' Nemzet szabad 's szerelmes indulatját, melly nékik természetjökké vált mentse, szépítse. Ellenben számos nemes lelkű aszszonyokat mutat elől az Olympuson, kik virtusokkal, jóval fellyül emelkedtek a' férjfiakon, mivel a' szüzesség, a' Görög értelem szerint legfőbb ékessége volt az aszszonyoknak. Juno azért, mint a' házasság és a' szülés Istennéje ugy tiszteltetett, mivel a' gyönyörűségben elmerült férj mellett is hiv maradt. Jutalmul örök szépséget nyert, és tsudálatosan ujra viszont szüzességet, valahányszor Canathus kútjában megfürdött. Több Istennék

örök szüzességre tökéllék el magokat, és rettenetesen megboszulták azokat, a' kik őket megsérteni akarták. A' szerencsétlen Tiresias már azért elvesztette szemevilágát, mivel a' böltesség Istennéjét a' ferdőben megpillantotta, és Actaeon éppen ezért, a' szüz Diánnától szarvassá változtatott. Ezen mennyei szüzekre e' mellett, az emberekre nézve, a' legjelesebb hivatalok bizattak. Diánna, baráti segédje Junónak a' szülés eszközlésében. Minerva a' szép aszszonyi mesterségek feltalálója, és Ceres a' szántásnak vetésnek, mellyel az emberek vadságokból szelidebb természetre emelkedtek. Vesta, egy ezen szentek közzül, Pindárnál a' fő Istennének mondatik, mivel a' társasági élet legszebb diszét, a' házi boldogságot ő szerezte-meg, mellynek, mint ez Istenné örökké való tüzének a' jó házassághan soha sem kellene elaludni. Csaknem minden kedves és szép az Olympuson aszszonyi nemü.

De száljunk le Olympról, a' Görög-földnek ezen példázoló helyéről, keressük fel az embert a' valóságos társasági életben, a' mennyire a' hisztoria világít előttünk. — A' házasi életnek legelső bizonyos jeleit látjuk már a' hajdani hősi időkorban, melly már, mint eredeti nyomai mutatják, óriási lépéseket tett a' Nemzet képzésében. Ki tudja, hány ezer esztendők múltak ezen csinosodás és azon idő közt, midőn a' hajdani Hellenek, még mint vadak az erdőkben, és barlangokban laktak. Elég, hogy a' bajnoki időkor, részről mint valóság úgy áll előttünk a' hisztoriában, 's mutatja, hogy a' házasi élet, a' hajdani Görögöknél becsben volt, 's nemzeti szentségnek tartatott. Homér és Haesiodus nem éltek távol a' hősek idejétől, és amannak hisztoriai énekei, emennek morálissai, valóságra mutatnak 's kétségeskedni nem hagynak. Legalább Homérnél a' természet és a' valóság annyira mellette van a' Ro-

mántosnak és az allegorinak, hogy amazt ettől mint a' világosságot az árnyéktól meglehet különböztetni. Az az egyszerű Psychologia és azon ferjfiui komolyság, melly ezenős-irásokban uralkodik, nyilván mutatja, hogy a' históriában ők igen jártasok voltak, és az igazságot csuffá tenni nem akarták.

Homér csaknem mindenütt szeretetre méltóképp festi a' Szép-nemet. A' nemes Görög-aszszony a' házasi élet példázatalja. Ő nagyon barátja az aszszonyoknak és leányoknak, sok gyönyörű helyein, és halhatatlan Iliássá két bajnoknak, egy szép szüz birtokáért való hartzán kezdődik. De Homér nem idealizálja aszszonyait, hanem a' valóságos természetből veszi, 's úgy mutatja az aszszonyt, a' milyen a' kellemes déli vidéken, szép házi képzettségében. Az aszszonyi gyenge erőt nem erőltetni ő meg puha érzelés vagy poësis által. Az igazság és természet fő billegei aszszonyainak; — az aszszonyi szemérmesség, ártatlanság és szüzesség leg-erősebb magneseik. Az aszszony, a' poëta előtt, a' hol róla szól, csaknem mindenütt, mintegy szent úgy jelenik meg, és csaknem soha se szól róla finom és kedveskedő jegyzék szavak nélkül. A' jó, szép, nemes, derék nevek, szinte tékozolva vannak jobb aszszonyain. Még Helenát is, mivel megbánta dolgát, Isteninek nevezi, és az aszszonynak férjéhez való ragaszkodása őt átaljában a' legérdeklőbb rajzolatokra lelkesíti.

Az aszszonyok Homérnél, férjeiktől, gyermekeiktől és cselédeiktől becsült gazdaaszszonyok, mint nálunk még ma is a' nemes lelkű Magyar-gazdaaszszony, ki inkább oda haza marad szép házi-körében, mint a' lármás világban tólongana. Homér aszszonyai, nemzeti szokás szerint a' Hyperoonban, a' háznak legfelsőbb emeletében vonják meg magokat; és részből gyermekeik nevelésével,

részből aszszonyi munkáikkal foglalatoskodnak; de nintsenek mint gonosztévők a' Háremben bezárva. Ott fogadják a' Görög-aszszonyok férjeik', barátnéik', rokonjaik' látogatását. Ott mulatják magokat a' nap-történetivel, még a' szép mesterségekkel és a' Muzsikával is, mellyet örömezt megengednek nekik. Plátónak, a' szeretetről szóló beszédjében a' philozophusok a' flautásnét az aszszonyok szobájába küldik, hogy böltselkedéseikben annál kevésbé háborgattassanak.

De ama biztos szoba, mellyben a' Görögök feleségeikkel szerelmeteskedtek, a' Thalamus, csak a' házasok' szentelt helye volt, és senkinek sem volt ennek megszentelt küszöbén bé lépni, mint talám az édes anyjának, vagy a' dajkának. Ez a' szemérmes alattomoság, a' Görög-erkölcsnek betsülete 's méltósága. Ezen rejtek szobátskán kívül, megjelenhettek a' Görög-aszszonyok, mikor ideje volt, a' háznak nagyobb társasági szobáiban; beszélgethettek a' férjfiakkal, midőn az aszszonyi fátyol, csak mint a' Coquetterie játéka úgy lebegett a' szép aszszonyon. Több példákat látunk Homérnél, hogy az aszszonyok a' férjfiak társaságában megjelennek, és mindenütt tisztelettel fogadtatnak. Penelope, Ulisses' hiv felesége, leszáll palotája' belsejéből, és kéri lármás kérőjét: hagyjanak békét a' vig mulatozásnak, melly lelkét annyira által járja, mivel szeretett férjét elvesztette. — A' hősi időkorban, valamint utóbb is társasági szabadságjok jeléül a' Görög-aszszonyok az Istenek innepein, az áldozatokon, processiókon megjelenhettek, és az innepet énekeikkel, aszszonyi isteni-tiszteletjökkel, ditsőíteni segélték. De mindég csak annyira, a' mennyire az aszszonyiség tsendes méltóságával megegyezett; mivel a' nagy világban sükségtelenül meg nem jelen-

tek, hanem békes oda haza tartózkodásokban férjeiket 's gyermekeiket boldogították.

Minden Spártai szokások köz't, legkeményebb, és úgy látszik, igazságosan kárpáltatott a' Spártai-leányok' könnyü pajzán öltözete, és különös tántzolás, mellyén mezítelen jelentek-meg, és kecsék ezen csábító színében az ifjoknak is megmutathatták magokat. Az öltözet, olly gondatlan volt rájuk vetve, hogy minden mozdulatokban, fedetlen czombjaikat látni lehetett. A' Spártaiak hozzá voltak ehez kicsinyenként szokva, a' mint vagynak más Nemzetek is, kiknél az aszszonyok mezítlen járnak, a' nélkül, hogy szemtelenebbek vólnának, mint az öltözött és kimivelt Európaiak, nem is említvén azt, hogy a' mái dáma-viselet, nem igen távoly jár a' régi Görög-aszszonyok viseletétől, könnyüségére és általlátszóságára nézve. Ezen öltözetet részből az éghajlat, — (clima) hozza 's kívánta a' Görögöknél. Éppen azért buja öltözetnek nem is tartották, mert, az éghajlat adván reá alkalmat, korán hozzá vóltak szokva. Minden erkölcs-birák, egyforma megvetéssel szóllanak e' szemtelen viseletről. Euripides, ki általjában a' Szép-nemet, olly örömetst recenseálja, azt mondja Andromachejában: a' Spártai-leánynak bujának kell lenni, vagy akarja vagy nem, viseleténél fogva; mert az ollyan leány, ki mezítelen hartzolhat, valamelly ifjúval, nem lehet utóbb okos és erkölcsös gazda-aszszony. Bayle, ki egyébberánt az emberek' gyengeségeit mentegetni szokta, a' Spártai-szüzek' buja öltözetjüket nem hagyhatja helyben. Az ollyan leányok ugymond, a' kik illyen öltözetben az ifjakkal járnak, bizonyára füleiket, sok illetlen kifejezésekre szoktatják, és ezzel még inkább bujábbak lehetnek. Elgondolhatja kiki, hogy az ifjak, folytatja tovább, még többet megengednek magoknak, nehogy egygyügyüeknek láttassanak. Kár-

pálja Plutárchot, ki a' Spártai-szüzek' ezen mezítelenségét mentogeti, és egy illy erkölcstelenségnek, még magasztaló beszédet tesz. De Bayle, a' Görög bölcsét, itt egy kevéssé rosszul értette. Plutárch csak azt akarja mondani; hogy a' mezítlenség Sparta-leányinál, nem tartatott gyalázatosnak, mivel a' becsületesség, legszebb köntöse vólt, a' mellett, az ottanni szüzeknek. Plutárch még tovább megy, azt állítja; hogy ezen mezítlenség az aszszonyi izlést nemes egyszerűségre szoktatta, és a' külső dísz felől való gondot, annál fontossabbá tette előttök.

Ezen kikiáltott tántzok, törvényes, és azért nem botránkoztató dolgaik voltak. Nem buja ugrálások ezek, millyekről az utazók, egyéb déli helyekről beszéllenek, vagy mint a' Heterák' tánca, más Görög Statusokban, mellyekkel a' buja indulatokat ingerelték. Víg hadi játékok voltak, mellyekkel a' szüzek megkeményítették, és egészséges gyermekek egészséges anyyaivá formáltattak; mivel egy más borzasztó törvény szerint, a' hibás gyermekeket megkellett ölni. Ezen tántzak egyszerűsmind pedig, a' szoros igazságu, komoly felsőség előtt, az atyák és anyák színe előtt tartattak, melly, mind valami különös Nemzeti-diszt 's méltóságot vetett reájok, mellyet mi a' mi neveletésünk mellett, magunknak nem is képzelhetünk. Mivel a' Spártai-ifjuság' egész nevelése gymnasztikai vólt, a' szüzek sem záródhattak ki belőle, mivel erős és bajnok férjfiaknak el nem kényeztetett anyyaivá kellett vala lenniük. — A' bujaság, a' puhaság, a' luxus, a' pompa művei számkivetve voltak Lacedaemonból. Szemlátomást, visszatértek vólna, ha az aszszonyokat is, férjfiasan nem nevelték, 's az által a' férjfiak elkényesedését el nem távoztatták vólna. — Hogy a' Spártai-leányok

ama nyilvánosságos tánczok által az ifjakat a' házasságra édesgessék — egy másik tzelja volt a' törvénynek. Egy Görög bölcs azt mondja: az efféle édesgetéseknek, nagyobb ereje lett a' férjfijakra, mint a' geometriai demonstrációknak. Tehát, azt akarja mondani, Lykurg az ő törvényt a' természetre fundálta. Talám, azt mondja még ehez Bayle: Lykurg tekintetbe vette azt is, hogy a' szép szüzek száma kevesebb a' nem szépekénél. Amazok, már a' természetnél fogva számat tarthattak hát a' férjfiak szive felingerlésére; midőn emezek félhettek, ne hogy elfelejtessenek. — De Görögországban általában a' szépséget nem a' szép ábrázatba, hanem az egész test szép tartásába, a' mozdulatok szépségébe, és ezek harmóniájába helyezték. Így az egész szép test látása, az elsőséget a' csupa szép ábrázatnak kétségessé tette. Bayle azt mondja, hogy ez által a' kevésbé szép leányok hijánossága kipótoltatott, és azt állítja, hogy így a' törvényadó ezeknek férjhez menésökről is gondoskodott. Hasonlókép, a' külömben nem igen tetsző ifju is, szép testi alkotása által szeretőt szerzechetett. Vagy a' mi bizonyosabb 's helyesebb, Lykurg talám látta, népe' lelkéből, hogy ma holnap a' törvénytelen szeretet lenne uralkodóvá közöttök; azért egy kis rossz által, orvosolni akarta ezt az erkölcstelen hajlandóságot, mellyet a' természet is tilt, és ama tánczok által is, az örök szeretetre 's házasságra birni akarta honnosit. — Így volt ez a' régi időkben, és a' Görög, kevély volt utóbb is nemzeti szokásaiban, mert azt gondolta: nem egyebet, hanem azt cselekszi azok által, a' mit Istenei, 's dicső ősei is cselekedtek. Lacedaemon egész constitutiója katonai volt; azért törekedtek annyira az egészséges izmos erős test fetartására. De a' végre is engedte a' Szép-nemnek a' szabadságot, hogy így, kemény törvénytől

külömben az embereket el ne ijeszse. Hogy az eddig vadnépet, szoros törvény alá akarta huzni, kellett néki valamit engedni, mellyel a' férjfiak' kemény élete viszont valamennyire megédesíttessék. Az által, hogy a' férjfiakat az aszszonyok kritikája alá vetette, és a' feleségtelent nem becsültette, a' két Nem, mind inkább vonzódott egymáshoz, és a' nőtlenség, a' Szép-nem csufja lévén, nem csuda, hogy minden Spártai-fi, idején feleségről aggódott. — Ugyan is a' Status ürüjének, így nevezték azokat, kik meg nem házasodtak, minden télen, a' felsőség parancsára meg kellett a' piatzon, egy bizonyos körben jelenni, és ott bizonyos gyónás forma éneket énekelni, hogy büntetésök nem igazságtalan, mivel a' törvény ellen élnek. Hogy ezen törvényteleniséget még jobban érezzék, a' Nemzet' különös Innepein nem volt szabad nékik megjelenni, midőn a' Spártai-szüzek mezítelen hartzoltak és tántzoltak. Sőt a' nőtelenek kintelenek voltak ottan ottan megengedni, hogy az aszszonyoktól az oltárokhoz hartzoltattak és kicsufoltattak, mivel minden hazafinak házasnak kellett lenni, és a' ki az nem volt, azzal a' Szép-nem' megvetését mutatta. Így mind a' Status, mind a' nemzeti-szokás, mind az aszszonyok kárhoztattak őket. Sőt a' csintalan ifjuság is, mellynek egyéb eránt kötelessége volt, a' Spártai törvény szerint a' vén embert, különösen megbecsülni, szabados volt a' feleségtelent, ha szinte fő hivatalu volt is, a' tisztelettől megfosztani, mivel gyalázatos dolognak tarták, ha valakinek sem felesége, sem gyermekei nem voltak. Midőn ama' híres, de nőtelen hadi-tiszt Derkyllades, egykor a' népgyűlésén megjelent, egy Spártai ifju, nem kelt fel előtte, sőt azt mondotta néki, a' nélkül, hogy a' nemzeti-szokás szerint, az elsőbb helyel megki-nálta volna: nem érdemesítlek erre, mivel senkit

sem nemzél, a' ki viszont majd én előttem felkelhetne.

A' Spartaiak' házassága különös vólt, mint minden egyéb szokások. De mind ez, az egész Systemával hármoniában. Szabad volt az ifjaknak, hogy szerelmöket annál inkább táplálják, és őket arra lekötelezzék, hogy jegyeseiknek mennél inkább gondjokat viseljék jegyeseiket elragadni, de csak az olytatéut, a' melly már alkalmas volt az anyává lételre. A' közbenjáró aszszonyra ki őket már előbb összszavezette, volt bizva az elragadott jegyes; és ez készítette el a' lakodalmi összszekelésre. Lemettség napkeleti szokás szerint a' szüz' haját, annak jeléül, hogy férjfiás Spartai-aszszony legyen belőle. Férjfi ruhát adott rá, és csizmát huzatott vele, így egy vánkossra léfektetve, alkonyodáskor, a' vőlegény megjelenésére bizta. Ekkor jött a' kedves mint Plutarch mondja, nem buján vagy részegen, hanem józanon, mint a' ki legszűkebb vacsoráról jön; és a' szüzet, elvitte karjain a' lakodalmi ágyba. Egy kis ideig való véle mulatozása után, szinte olly tisztességesen eltávozott tőle mint jött, és a' népszokása szerint, viszont a' több férjfiak társaságában aludt. Utóbb is mindég, mintegy alattomosan jelent-meg, hogy a' háznép észre ne vegye, úgy hogy sokszor, az édes anya már elgyermekesedett, míg férje legelőször a' napvilágnál látta. Melly szeretetre méltónak kellett, a' finom aszszonynak így férjére nézve lenni, midőn így alkalma lett, mind a' két félnek, alattomos összszejövéseiket eszközölni. Plutarch azt mondja nyilvánosságosan, hogy ez gyakorta megtörtént; ha nem mondaná is, könnyen elgondolhatnók.

Ez a' költsönös egymástól való eltávozása a' házásoknak, olly különös a' Spartaiaknál, hogy azt egy Nemzetnél se láthatni. A' nyájas ölelkezések ő

nálok, nem a' férjfi kényvétől, (Laune) hanem a' Status' felvigyázásától függöttek. A' Status pedig mindenben, így ebben is, a' mértékletességet, szent törvényül tette. A' férjfinak ezen parancsolt maga-viselete, a' házasi életnek ujj kellemet adott, és akármelly erkölcsi törvéynél is jobban lekötölte a' hűségre, — a' költsönös szeretet 's boldogság eszközlésére. Az illy házások' társalkodása, soha sem lehetett megunatkozás, mivel csak az élet' legszebb pillanatiban jöttek össze. Jöttek és mentek egymástól mindég, mint szerelmesek, kiknek sziveiket a' viszontmeqlátás' reménnye, mindenkor előre ketsegettette 's melengettete. —

Sok tudósok kétlik, meqlátogatták é, a' hajdani Athenaeben, az aszszonyok a' theátrumot? — Ki nem ismeri Schiller' szép Balladéját: *Die Kraniche des Ilycus*. Láthatni ott a' Corinthi theatrumot. Egy német rézműves Bamberg, midön ez a' darab, a' német Minervában legelőször kijött, így rajzolta le, a' Corinthi theátrumon az erinnyeket. De mindjárt az elein midön a' Furiák láncz zörr és fáklya-fényü tántzokat járják, egy Görög-dáma ölében tartja, keblén félve ragaszkodó gyermekét; és egy másik, fél fátyolozottan nézi. Mind e' mellett sok tudósok azt állítják, hogy legaiább az Athenaei aszszonyok, a' Bacchus innepein nem látogatták-meg a' theátrumot. Lásd: *Waren die Frauen in Athen Zuschauerinnen bey den dramatischen Vorstellungen im N. T. Mercur*, 1796. *Dann: Die Furien-Maske, im Trauerspiele, und auf den Bildwerken der Griechen. Weimar 1801. Jacobs Anmerkungen zu den Atheniensischen Briefen.* — Sokan nem hihetik, hogy a' dicső Æschylus', Sofocles', Euripides', tragodiáin, a' Szép-nem részt nem vehetett volna. Plató, a' törvényről szóló második könyvében,

azt mondja, hogy a' pallérozódott aszszonyok választanak a' tragoediát. De ez tsak hypothetice van mondva, választanak, ha szabad lenne nékik választani. És ezek a' pallérozódott aszszonyok Athenaeben tsak ritkaságok, vagy csak Plátó' képzeményi, vagy csak Theodota és Aspasia iskoláiból valók. A' hetedik könyvben ellene mond a' vándorló theatralistáknak, kik a' piatzon, aszszonyok, gyermekek, mindenféle népség előtt játszanak. Gorgiásnál Socrates, vádolja a' tragoediát tettzeni kívánásáért, mivel ugymond, kevert népséghez, gyermekekhez, aszszonyokhoz, rabszolgák 's szolgálókhoz beszél. Azomban, mind ez, azt mutatja, hogy csak bizonyos darabok ellenezettek nékik; de attól elzárva nem lehettek. —

HORVÁTH JÁNOS.

A' Kézy halálára.

A' tsuda Természet tsuda titkait itt kitanúlni
Nem tudván *Kézy*, látni az égbe repült.

A' Márton halálára.

Északi Bölts! *) *Márton*, Te veled foga jobb kezet itt is,
'S már egymást rokonos Lelketek ált' öleli.

BALAJTHY.

*) Kant.

Mint fogsz szabad lenni?

Pfeffel után.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha élted ész' szavától
Nem mások' parancsától
Tanul letzkét venni:
Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha bölcs törvény ösvényén
Nem a' vak ösztön' kényén
Bátor 's gyors léssz menni:
Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha távol mind gunylóktól
Mind álnok ámítóktól
Istenben fogsz hinni:
Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha a' rényt akárhol jár
Tiszteled, pogányon bár
Lassd is megjelenni:
Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha tiprott érdemnek is
Hódolni 's fő gőgnek is
Hadat mersz izenni:
Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha tudsz nem külső bérért
Hanem a' jó becséért
Nagyságra serkenni:
Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha gazság sem mászkálva
Nem képes sem dorgálva
Tzinkosává tenni:
Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha tisztéd' utján nem mégy
Restül, bár kéntelen légy
Szegény kenyért enni:
Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha jó ügynél szidástól
'S hóhéri kinzatatástól
Sem tudsz megrettenni:
Ugy fogsz szabad lenni.

Mint fogsz szabad lenni?

Ha hű 's gyors napszámos lessz,
Bért estve lelkedtől véssz
'S tsendel mégy pihenni:
Ugy fogsz szabad lenni.

S. K. J.

Atyai gondok a' Csap-székbe.

Rang, szépség, sok kincs éltünkkel múltak örökre
Ah pedig a' sok jót veszteni, vajmi nehéz!
Jó atya szólla ekép' 's mélyen kantába tekintvén
Hörpentett tokajit, 's monda tovább komolyán:
Hív nőm szüle fiat, széretem mint jó atya ötet,
Gondom lesz valahogy kincs ne maradna reá,
Mert vele szép hölgyet, 's rangot nyerhetne idővel,
Ah pedig a' sok jót veszteni, vajmi nehéz!
Most illy gondba merülve iszik, tervéuek örülve;
Harmadik a' kancsó mellyet üríteni akar,
De leve Bakhusnak tüzesít, 's guta-ütve legörnyedt,
Megholt, — és így szép terve ledöntve vala.
Sir kedveltje fia, kérdik miért? — szólla szegényke:
Nem őt, oh de csak azt — hogy szeretett, siratom.

Hetedik évi Folyamat.

KASSÁN,

Ellinger István' Cs. kir. priv. Könyvnyomtató-Intézetéből.